

СТРАТЕГИЈА ЕКОНОМСКОГ ПРЕПОРОДА СРБИЈЕ

ПРОГРАМ РАЗВОЈА

ВОЈВОДИНЕ

СТРАТЕГИЈА ЕКОНОМСКОГ ПРЕПОРОДА СРБИЈЕ

ПРОГРАМ РАЗВОЈА ВОЈВОДИНЕ

1. УВОД	9
2. СОЦИО - ЕКОНОМСКО СТАЊЕ И ПОТЕНЦИЈАЛИ АП ВОЈВОДИНЕ	15
3. УСТАВНИ ПОЛОЖАЈ ВОЈВОДИНЕ У ОКВИРУ СРБИЈЕ	21
3.1. Фискални положај Војводине у оквиру Србије	25
3.2. Јавни расходи АП Војводине у Уставу Србије и Статуту Војводине	27
3.3. Јавни приходи АП Војводине у Уставу Републике Србије и Статуту Војводине	29
4. РАВНОМЕРНИ РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ	31
4.1. Регионална неравномерност у Војводини	34
4.2. Стратешки планови развоја општина у Војводини	35
4.3. Концепт равномерног регионалног руралног развоја	40
4.3.1. Успостављање мреже за рурални развој на покрајинском нивоу	42
4.3.2. Обнова и демографски развој руралних подручја	42
4.3.3. Развој непољопривредних делатности	43
5. ЗАПОШЉАВАЊЕ КАО ЕКОНОМСКИ И ДРУШТВЕНИ ПРИОРИТЕТ АП ВОЈВОДИНЕ	45
5.1. Преглед стања на тржишту рада Војводине	47
5.2. Мере за повећање запослености и за активне програме тржишта рада	47
6. РАЗВОЈ ПОЉОПРИВРЕДЕ И АГРОИНДУСТРИЈСКОГ СЕКТОРА ВОЈВОДИНЕ	55
6.1. Компаративне предности пољопривреде Војводине	57
6.2. Постојеће стање пољопривреде Војводине	58
6.3. Постојеће стање у агроиндустијском сектору Војводине	60
6.3.1. Постојећа структура извоза пољопривредно-прехранбеног сектора Војводине	62
6.4. Досадашње мере државне подршке пољопривреде	62
6.5. Обезбеђивање конкурентности пољопривредног и прехранбеног сектора	66
6.5.1. Унапређење структуре пољопривредне производње	70
6.5.2. Развој задругарства и удруживања	74
6.5.3. Унапређење конкурентности прехранбене индустрије	75
6.5.4. Ревитализација и изградња система за наводњавање	78
7. ИНДУСТРИЈА И ВЕЛИКИ ПРИВРЕДНИ СИСТЕМИ	81
7.1. Постојеће стање индустрије Војводине	83
7.2. Мере за развој индустрије Војводине	84
8. ПРЕДУЗЕТНИШТВО И РАЗВОЈ МАЛИХ И СРЕДЊИХ ПРЕДУЗЕЋА У ВОЈВОДИНИ	87
8.1. Стање у сектору предузетништва и малих и средњих предузећа	89
8.2. Мере за подстицај развоја сектора МСПП	91
9. РАЗВОЈ ЕНЕРГЕТИКЕ У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА АП ВОЈВОДИНЕ	93
9.1. Развој енергетике Војводине као интегративни фактор Србије	96

9.2.	Резерве примарне енергије и енергетски биланс.....	97
9.3.	Инвестиције у енергетици.....	99
9.4.	Гасна привреда.....	101
9.5.	Нафтна привреда.....	103
9.6.	Стратешко партнерство за ревитализацију и модернизацију петрохемијског комплекса Војводине.....	106
9.7.	Обновљиви извори енергије.....	109
9.8.	Биомаса.....	110
9.9.	Биогас.....	112
9.10.	Биодизел.....	114
9.11.	Енергија ветра.....	115
9.12.	Сунчева енергија.....	117
9.13.	Енергетска ефикасност и конкурентност привреде Војводине.....	119
10.	ГРАЂЕВИНАРСТВО И ИНДУСТРИЈА ГРАЂЕВИНСКОГ МАТЕРИЈАЛА.....	121
10.1.	Постојеће стање у грађевинарству Војводине.....	123
10.2.	Стратешки приоритети и мере за опоравак грађевинарства.....	125
11.	САОБРАЋАЈНА ИНФРАСТРУКТУРА.....	131
11.1.	Стратешки оквири развоја саобраћајног система.....	134
11.2.	Друмски саобраћај.....	136
11.3.	Железнички саобраћај.....	138
11.4.	Водни саобраћај.....	140
11.5.	Ваздушни саобраћај.....	145
12.	РАЗВОЈ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ.....	147
12.1.	Значај туризма за Војводину и постигнути резултати.....	149
12.2.	Туристичка понуда Војводине.....	150
12.3.	Правци развоја туризма у Војводини.....	151
12.3.1.	Очување и унапређење стања природних богатстава у функцији развоја туризма.....	152
12.3.2.	Унапређење туристичке инфраструктуре и квалитета понуде.....	153
12.3.3.	Развој и унапређење управљања догађајима у функцији развоја туризма.....	154
12.3.4.	Управљање портфолијом туристичке понуде Војводине.....	155
12.3.5.	Медицински туризам.....	159
12.4.	Маркетинг и финансирање развоја туризма.....	161
13.	ИНДУСТРИЈА И СПОЉНА ТРГОВИНА.....	165
13.1.	Постојећа структура извоза Војводине.....	167
13.2.	Правци промена у спољној трговини Војводине.....	168

14. ЈАВНО-ПРИВАТНА ПАРТНЕРСТВА КАО МОДЕЛ ФИНАНСИРАЊА ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА АП ВОЈВОДИНЕ	173
14.1. Модел и примери примене	176
14.2. Области примене ЈПП.....	179
15. НЕЛИКВИДНОСТ ВОЈВОЂАНСКЕ ПРИВРЕДЕ И МЕРЕ ЗА ЊЕНО ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ	183
15.1. Мере за превазилажење проблема неликвидности.....	188
16. ЈАЧАЊЕ ФУНКЦИЈА РАЗВОЈНЕ БАНКЕ ВОЈВОДИНЕ	191
16.1. Ширење активности банке на подршку извозу.....	195
17. РАЗВОЈ ИНФОРМАЦИОНОГ ДРУШТВА И ИНФОРМАЦИОНО-КОМУНИКАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА	199
17.1. Успостављање адекватног правног и институционалног оквира за развој информационог друштва	202
17.2. Обезбеђивање широкопојасног приступа.....	204
17.3. Повећање конкурентности ИКТ сектора	208
17.4. Повећање ИТ писмености грађана.....	209
18. РАЗВОЈ ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА И ИНСТИТУЦИЈА У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКОГ РАСТА ВОЈВОДИНЕ	211
18.1. Стање у образовању и школству Војводине.....	213
18.2. Правци промена у образовним институцијама у Војводини.....	214
18.3. Образовна структура и запосленост.....	217
18.4. Образовање одраслих као потреба и прилика	219
18.5. Пракса као пут на лакшем запошљавању	219
18.6. Повезаност привреде и образовних институција.....	220
18.7. Промена номенклатуре занимања.....	221
19. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ ВОЈВОДИНЕ	223
19.1. Постојеће стање животне средине у Војводини.....	226
19.2. Правци промена у области заштите животне средине и обезбеђивања одрживог развоја.....	228
19.2.1. Унапређење правног и институционалног оквира заштите животне средине.....	228
19.2.2. Развој зелене економије	231
19.2.3. Развој еколошке свести и унапређење образовања у области заштите животне средине и одрживог развоја	234
19.2.4. Обезбеђење одрживог коришћења енергије.....	235
19.2.5. Очување, заштита и обнова животне средине	236
20. БОРБА ПРОТИВ КОРУПЦИЈЕ, СИВЕ ЕКОНОМИЈЕ И ДРУГИХ НЕРЕГУЛАРНОСТИ У ПРИВРЕДИ	243
20.1. Сузбијање „сиве економије“ и нелојалне конкуренције	247

1. УВОД

Демократска странка Србије жели снажну Војводину у којој се Бачка, Срем и Банат равномерно развијају, Војводину у којој цветају пољопривреда и агроиндустрија, Војводину коју покреће нафтна, гасна и обновљива енергија, у којој се граде нови путни коридори, Војводину чија инфраструктура оживљава села и градове, Војводину која се успешно бори против неликвидности привреде и незапослености грађана, Војводину која мами туристе својом лепотом, културом и здравим животом. Војводину којом се поноси Србија и која је са поносом у Србији.

Као национално одговорна странка која води рачуна о развоју сваког дела Србије, а уважавајући аутономни положај Војводине, једини смо израдили економски Програм развоја Војводине-стратешки документ који прави пресек тешког стања, али и предлаже конкретне, опипљиве и остварљиве мере које имају јасан циљ да од Војводине направе оно што је она деценијама била, економски најјачи регион у Србији, мотор економског развоја целе земље. Економски програм за Војводину се наслања на још два стратешка документа ДСС – Програм за развој Србије и Локалне програме развоја за 21 град и општину у Србији, укључујући Нови Сад, Суботицу, Сомбор, Кикинду и Зрењанин.

У Програму развоја Србије наглашене су четири привредне гране које је неопходно покренути: грађевинарство, енергетика, пољопривреда и инфраструктура. Ове привредне гране покрећу 90 процената српске привреде и мотор су остварења три кључна циља Програма развоја Србије: нова радна места, развој домаће привреде и раст животног стандарда. Зато су оне у исто време носилац и Програма развоја Војводине.

Иза нашег Програма за развој Војводине стоје стручни и одговорни људи, економисти и привредници Срема, Баната и Бачке, као и целе Србије, страначке и нестраначке личности на истом задатку развоја Србије и Војводине. Економски савет ДСС је обишао сваки кутак Војводине да би се на лицу места упознао са стањем на терену, да би саслушао идеје и сугестије грађана и уврстио их у овај програм.

Војводина је у прошлости имала улогу покретача развоја земље. Запосленост и плате су биле увек изнад просека земље, а војвођански сељак је, и са уско скројеним земљишним максимумом од 10 хектара, имао стандард достојан значаја који пољопривреда има за стабилност економије једне земље.

На жалост, да историја и природни услови нису довољни да се обезбеди благостање једног региона немилојсрдно су осетили и становници Војводине. Пропадање уместо опоравка привреде, посебно индустрије, и за постављање аграрног сектора довели су Војводину у ситуацију да се мала и средња предузећа гасе, велики привредни системи, симболи некадашње снаге привреде, нестају или лагано пропадају, а многи сељаци више зарађују од рентирања земље него од њене обраде.

Војводина неће бити економски снажна ако није равномерно регионално развијена - ако привреда Баната не ухвати прикључак са Јужном Бачком и Сремом - за шта су неопходне мере које укључују стварну децентрализу-

цију, аутономију општина у одлучивању о стратешким приоритетима, формирање економских зона од посебног значаја у којима би се плаћао само ПДВ, обнову или изградњу индустријских зона и технолошких паркова.

Војводина неће искористити своје огромно пољопривредно богатство ако не заустави све већи јаз на релацији село-град због којег се сеоско становништво сели у градове. Депопулација села урушава пољопривреду, основу војвођанске економије, и уводи је у зачарани круг из којег је може извући само озбиљна вишедимензионална политика регионалног руралног развоја за коју се ДСС залаже.

Овакву политику мора да прати ревитализација пољопривредно-прехранбеног сектора кроз мере попут стварања стратешких и оперативних резерви, унапређења структуре пољопривредне производње (воћарства, повртарства, живинарства, сточарства), развоја задругарства и удруживања, остваривања суфицита у спољно-трговинској размени пољопривредно-прехранбених производа више фазе обраде на бази адекватних подстицаја за извоз, као и ревитализације и изградње система за наводњавање, пре свега канала Д-Т-Д. Наводњавање је кључни услов за повећање приноса у ратарству, без чије ефикасности нема изгледа за опоравак сточарства, а без свега тога ни капацитети прехранбене индустрије немају изгледе за раст и модернизацију. Војводина има потребну инфраструктуру за интензивно наводњавање, али њено коришћење још увек нема највиши приоритет.

Споразум о стратешком партнерству у области нафте и гаса између Србије и Русије из 2008. године, за који се ДСС снажно залагао, даје веома добре резултате. Газпром Њефт је од НИС-а направио једну од најпрофитабилнијих компанија у Србији, док ће гасовод Јужни ток донети изузетан добитак за Војводину, како у погледу поуздане гасификације и великог профита од транспорта гаса, тако и у облику нових инвестиција. Изградња гасовода биће снажан подстицај за развој оног дела привреде који као основни енергент за производњу користи гас, као што су папирна, стакларска и хемијска индустрија. Војводина, међутим, мора да искористи и своје компаративне предности да значајно унапреди коришћење обновљивих извора енергије – биомасе, биогаса, биодизела, енергије сунца и ветра – којом би у наредних 10 година могла да отвори до 15 хиљада нових радних места.

Хемијска индустрија Војводине и петрохемијски капацитети су угрожени деценијским раубовањем без нових инвестиција и модерних технологија. У условима кризе држава нема финансијски капацитет за њихово технолошко и пословно реструктурирање. Због тога је стварање стратешког партнерства са водећим међународним компанијама које би уложили у тај пројекат једино прихватљиво решење. Избор стратешког партнера треба усмерити на компаније са сопственим ресурсима и најнапреднијим технологијама јер не желимо да од Војводине направимо депонију застарелих технологија.

ДСС се залаже за то да Скупштина Војводине донесе стратегију развоја саобраћаја која би се односила пре свега на изградњу путева, железничке инфраструктуре, водног саобраћаја, односно на комплетирање саобраћајне мреже чију би окосницу требало да чине коридор 7 (Дунав), аутопут и пруга на коридору 10 (Хоргош-Београд), али и пројекат изградње коридора 11 кроз Банат (Београд-Вршац-Темишвар). Саобраћајно повезивање свих делова Војводине са прекограничним регионима и главним коридорима у Србији је основа за бржу децентрализацију привредне структуре која грађанима у сваком делу њене територије даје једнаке шансе за пристојан живот и ефикасност инвестиција. Пут возом од Суботице до Београда не би требало да траје дуже од два сата, а од Новог Сада до Београда пола сата.

Велики инфраструктурни пројекти морају да подигну посрнуло грађевинарство, за које се ДСС залаже да добије статус једног од стратешких сектора развоја, уз низ административних олакшица, али и систематског финансирања кроз банкарске гаранције, прилагођавање пословне функције Развојне банке Војводине и коришћење модела јавно-приватног партнерства. Извори за финансирање нових радних места и инвестиција се не могу тражити само у државном буџету већ у привредном амбијенту који подстиче на улагање домаћих и страних компанија, а предуслов за то је фискално растерећење и стабилност услова привређивања.

Уверени смо да ресурси које има Војводина представљају основ за развој, нова радна места и обнову привреде у северној српској покрајини. Недопустиво је да стопа незапослености у Војводини буде већа него икад, да плате буду све мање и да све већи број становника Војводине види живот у њој као неизбежност, а не као слободан избор.

Као и у држави Србији, и у њеној северној покрајини Војводини морамо јасно рећи да хоћемо Војводину у којој ће моћи пристојно да се живи од поштеног рада, Војводину у којој се плата зарађује, а не добија. Војводину

у којој ће људи ићи на посао, а не на биро рада. Војводину у којој је сељак на првом, а не на последњем месту, у којој је рад на њиви тежак као и увек, али исплатив, Војводину у којој је школовање улазница за посао, а не карта у једном правцу за иностранство. Војводину у којој аутономија значи и јачање Србије, а не њено слабљење и разбијање.

ДСС има људе спремне и способне да преузму одговорност за вођење државе на свим нивоима. Војводина заслужује такве људе, они ће дати пун допринос променама које су Војводини преко потребне.

2. СОЦИО-ЕКОНОМСКО СТАЊЕ И ПОТЕНЦИЈАЛИ АП ВОЈВОДИНЕ

Војводина је аутономна покрајина Републике Србије, која је смештена у Панонској низији и простира се на 21.500 км² (24,3% Србије). На северу се граничи са Мађарском, на истоку са Румунијом, на западу са Хрватском и на југозападу са Босном и Херцеговином. Војводину чине три већа географска региона: Банат, Бачка и Срем, који су административно подељени на 45 општина и 7 округа, са седиштима у градовима: Суботици, Зрењанину, Кикинди, Панчеву, Сомбору, Новом Саду и Сремској Митровици. Главни административни центар Аутономне покрајине Војводине је град Нови Сад који је, после Београда и Приштине, трећи град по броју становника у Србији (355.000).

Рељеф Војводине је претежно равничарски, изузев Срема, којим доминира планина Фрушка гора, и југоистока Баната, са Вршачким брегом. Удео пољопривредног земљишта у укупној територији Покрајине износи 82,89%. На једног становника Војводине долази 0,88 ха пољопривредне или 0,78 ха ораничне површине, што је више од просека у земљама ЕУ.

Највећи хидрографски потенцијал у Војводини чини река Дунав са својим притокама, као најважнија водена саобраћајница и стратешки саобраћајни правац у Европи (Коридор 7). Дунав кроз Србију протиче у дужини од 588 километара, и то претежно кроз Војводину (358 км), а целом својом дужином је плован. Поред Дунава, важне су и његове притоке Сава (206 км) и Тиса (168 км). У Војводини је изграђен канал ДТД, који и данас важи за један од највећих вештачких хидросистема у Европи, са свеукупном дужином од 930 км, а намењен је за наводњавање, одводњавање и пловидбу.

Преко територије Војводине пролазе природни, најкраћи и најрационалнији путеви (друмски и железнички) који повезују земље Западне и Средње Европе, и земље Јужне Европе, Средњег и Далеког истока. Ту се пре свега мисли на друмско-железнички Коридор X који иде од централне Европе и Хоргоша на граници према Мађарској, па преко Новог Сада до Београда, и даље на југоисток ка Нишу где се рачва у два правца: један правац води на исток ка граници са Бугарском, а други на југ, према Скопљу и Солуну. Трећи крак аутопута се у Срему одваја на запад, према суседној Републици Хрватској и даље ка западној Европи. На југу Војводине почиње моравско-вардарска долина, најважнија веза између севера и југа Балканског полуострва, која се управо код Београда укршта са дунавским правцем исток-запад, чинећи геостратешки чвор. То чини географско-стратешки положај АП Војводине повољним и за Србију значајним.

Према попису из 2002. године, Војводина има 2.031.992 становника, док према последњем попису има 1.916.889, што чини око 28 одсто од укупног броја становника Републике Србије. Већинско становништво Покрајине чине Срби, којих у Војводини има 1.321.807, потом следе Мађари, Хрвати, и Словаци, као и мање етничке групе. Просечна старост становништва у Војводини је 2009. године износила 40,8 година, што указује на изражено старење становништва. Подаци показују да је становништво Војводине веома старо, јер је његова зрелост у 2009. години износила чак 16 процената. На крају, као кључни показа-

тељ за кретање становништва Војводине може се узети стопа природног прираштаја, која је 2009. године била негативна, а износила је -4,9 промила.

Тржиште рада у АП Војводини карактерише ниска запосленост, неповољна структура запослености, као и висока незапосленост. У 2010. години стопа запослености у Војводини је износила 44%, док је у јуну 2011. године износила само 35%. Незапосленост има дугорочни и структурни карактер. Априла 2011. године, у АП Војводини је било регистровано 22,9% незапослених или око 200 хиљада грађана. Просечна зарада без пореза и доприноса за јул 2011. године у Војводини је износила 38.207 РСД.

Војводину карактерише развијен сектор малих и средњих предузећа и предузетништва. Од укупног броја привредних друштава у Србији (90.985), 2010. године у Војводини је пословало 23.769 предузећа (26,1%). Структура предузећа у Војводини, по величини и својини, показује да преовладавају микро и мала (96,4%) приватна предузећа, док велика предузећа учествују са 0,6%. Највећи број предузећа налази се у сектору трговине на велико и мало (39,64%), потом следи прерађивачка индустрија (20,41%), а ови сектори уједно запошљавају више од половине запослених лица. Кумулативна индустријска производња у АП Војводини за првих осам месеци 2011. године порасла је само за 1,7% у односу на исти период претходне године. Међутим, без обзира на остварени ниво раста индустријске

производње за посматрани период, она је у Војводини још увек нижа од оствареног нивоа у претходној 2010. години за 6,1%.

У 2010. години Војводина је остварила значајно повећање извоза који је износио 2.61 млрд. евра, чиме је тек незнатно надмашена вредност која је забележена у преткризном периоду од 2.45 млрд. евра (2008). У истом периоду, увоз изражен у еврима је износио 3,56 млрд. евра, што је и даље испод преткризног нивоа. Забележени трговински дефицит од 953 милиона евра је најнижи од 2004. године. Учешће Војводине у извозу Србије у 2010. години је износило 35,3%, а у увозу 29,2%. Структура извоза је веома неповољна, обзиром да у извозу доминирају разни полупрерађени и пољопривредни производи и да се њихово учешће повећа-

ва. У структури увоза Војводине посебан значај имају минерална горива и мазива, која чине скоро половину укупног увоза. Сагледавањем географске структуре спољне трговине Војводине, може се уочити да се она годинама готово није мењала. Најзначајнија извозна тржишта су: БиХ, Италија, Немачка и Руска Федерација, а на увозној страни деценијама доминира Руска Федерација.

У периоду од 2001. до 2009. године укупне нето стране директне инвестиције у АП Војводини су износиле 4,8 млрд. евра, што чини 43,6% укупних СДИ у Србији. Ако се посматрају инвеститори који су у истом периоду највише инвестирали у Војводини, онда су то: Италија (17%), затим Белгија и Немачка (12%), Француска (10%), и Русија (9%).

3. УСТАВНИ ПОЛОЖАЈ ВОЈВОДИНЕ У ОКВИРУ СРБИЈЕ

У погледу уставно-правног положаја Република Србије је унитарна држава. Аутономна покрајина Војводина је административно територијална јединица јединствене државе Србије у којој грађани Србије који у њој живе уживају покрајинску аутономију. Покрајинска аутономија је право грађана у покрајинама да о питањима од покрајинског значаја, одређеним у Уставу и закону, самостално одлучују, било непосредно (народна иницијатива и референдум) било преко слободно изабраних представника. У том смислу, покрајинска аутономија је, као и локална самоуправа, ограничење државне власти (члан 12. Устава Србије).

За разлику од претходног Устава из 1990. године, у коме се надлежност аутономних покрајина односила само на уређивање појединих питања у свега седам области друштвеног живота, нови Устав из 2006. године је предвидео право аутономних покрајина да уређују, у складу са законом, питања од покрајинског значаја у укупно 26 области друштвеног живота, и то: просторног планирања и развоја, пољопривреде, водопривреде, шумарства, лова, риболова, туризма, угоститељства, бања и лечилишта, заштите животне средине, индустрије и занатства, друмског, речног и железничког саобраћаја и уређивања путева, приређивања сајмова и других привредних манифестација, просвете, спорта, културе, здравствене и социјалне заштите и јавног информисања на покрајинском нивоу (члан 183. став 2 Устава). Поред тога, Уставом је аутономним покрајинама гарантовано и право на управљање покрајинском имовином, на начин предвиђен законом (члан 183. став 4), као и финансијска аутономија у виду права на изворне приходе, чија се врста и висина одређују законом (члан 184. став 1 и 2) и право на учешће у делу прихода Републике Србије (члан 184. став 3). При томе је АП Војводини загарантовано да покрајински буџет може износити најмање 7% у односу на буџет Републике (члан 184. став 4).

Након доношења Устава требало је најпре секторским законима, а затим и Статутом Војводине, дефинисати надлежност, приходе и имовину АП Војводине, у овако одређеном уставно-правном оквиру. Међутим, не само да је израда Статута АП Војводине претходила изради републичких закона, већ је и његова садржина дубоко супротна Уставу Србије, што је представљало један од кључних разлога размимоилажења ДСС са странкама у садашњој власти.

Уместо дефинисања аутономије Војводине у Уставом одређеним областима, Статутом Војводине су, као и касније израђеним Законом о утврђивању надлежности Војводине, ударени темељи за стварање „државе у држави“. ДСС је објављивањем Правне анализе о неуставности Нацрта статута Војводине октобра 2008. године на то јавно указала.

С обзиром на то да се ДСС оштро противи давању било каквих атрибута државности Војводини, а залаже за остваривање њене праве аутономије у оквирима Устава државе Србије, чији је она саставни и неотуђиви део, ДСС је септембра 2008. године израдила Нацрт Статута, а априла 2009. године и Предлог Закона о утврђивању надлежности Војводине, о којима се покрајинска и републичка скупштина никада нису изјасниле. На Предлог Статута и Предлог Закона о утврђивању надлежности Војводине које су поднеле владајуће странке, ДСС је поднела преко 100 амандмана, који су и у покрајинској и у републичкој скупштини одбијени.

Упркос чињеници да су новембра 2009. године поједине одредбе Предлога Статута незнатно измењене, непосредно пре давања сагласности у Народној скупштини Републике Србије, важећи Статут Војводине који је проглашен 14. децембра 2009. године и даље садржи велики број противуставних одредби које угрожавају државно јединство Републике Србије.

ДСС сматра да су Статут Војводине и Закон о утврђивању надлежности Војводине противуставни, јер је уместо утврђивања надлежности покрајинских органа, одређивањем питања од покрајинског значаја у Уставом наведеним областима друштвеног живота, као и имовине и изворних прихода неопходних за њихово финансирање, садрже одредбе којим се Војводини: дају најважнији елементи државности, омогућава процес федерализације државе и противуставно утврђује суверенитет грађана Војводине, поништава српски народ као уставна категорија и претвара у националну заједницу као нову етничку категорију коју не познаје Устав Србије, док се такав статус даје и свим националним мањинама које живе у Војводини, чиме се оне не само доводе у исту раван са српским народом, већ се ствара и правни основ за њихову конститутивност у АП Војводини. При томе у Статуту Војводине постоје и одредбе којима се на противуставан начин: отима имовина Републике Србије (члан 11), даје право на самостално одређивање територије Војводине (члан 3), право на расписивање референдума о територијалном статусу (границама) Војводине (члан 3. став 3,4,5), утврђује главни град Војводине

(члан 10) и Влада Војводине (члан 47-59), представништва у иностранству (члан 16. став 4), латинично писмо као званично писмо (члан 26), право на закључивање међународних споразума без сагласности Владе Републике Србије (члан 16. став 2), утврђује мрежа судова (члан 29. тачка 14 и члан 34. тачка 19), образује Војвођанска академија наука и уметности (члан 17), оснива Развојна банка Војводине (члана 29. тачка 2 и члана 34. тачка 16), привремено уређују питања из надлежности републичког законодавства (члан 30), регулише питање решавања међусобних односа са државом Србијом путем мешовите комисије (члан 28. став 2), конституише право на давање мишљења на промене Устава Србије које се односе на положај Војводине (члан 34. тачка 18), као и мноштво одредби о отимању државних надлежности у 18 области друштвеног живота које Устав уопште не наводи да могу бити у надлежности покрајинских органа (члан 29).

Из свих тих разлога ДСС је 24. децембра 2009. године поднела Уставном суду Републике Србије предлоге за оцену уставности и законитости Статута Војводине и Закона о утврђивању надлежности Војводине, о којима се суд још увек није изјаснио.

Сва наведена документа која су израђена и поднета у вези неуставности Статута Војводине и Закона о утврђивању надлежности Војводине, укључујући и све поднете адмандмане, као и стручне реферате поднете Уставном суду, могу се пронаћи на сајту ДСС-а.

3.1. Фискални положај Војводине у оквиру Србије

Посматрано са аспекта јавних финансија, Статут Војводине покушава да створи државу у држави, а не да заштити аутономију Војводине. Доказ таквих намера је и стварање полуга независног финансирања надлежности путем наплате пореза, без непосредног утицаја Републике. Конкретно, у члану 63. Статута Војводине стоји да „Војводина своје приходе стиче наплатом пореза, такси и других накнада“. Такво решење је апсолутно неуставно. У Уставу Србије изричито стоји да се уређивање и обезбеђивање читавог пореског система налази у искључивој надлежности Републике. Према томе утврђивање и наплату пореза не може да врши покрајина Војводина, него искључиво Република Србија.

Чланом 184 Устава Републике Србије дефинисано је да буџет Аутономне покрајине Војводине износи најмање 7 % у односу на буџет Републике Србије, с тим што се три седмине буџета Аутономне покрајине Војводине користи за финансирање капиталних расхода. Од усвајања Статута 2009. године, чак је и власти која га је донела постало јасно да су усвојене одредбе Статута Војводине везане за финансирање обављања надлежности нерелане, неостварљиве и да само стварају лажну слику о функционалној децентрализацији. ДСС је упозоравала да ће усвајање таквих предлога довести до потреба за додатним издвајањима за обављање функција на нивоу покрајине, до ширења већ превелике покрајинске

администрације и до даљих притисака да се издвоје додатна средства за функционисање покрајине. Сада се то већ обистињује.

Пренос 153 надлежности са Републике на покрајину је требало да се обави за шест месеци, овај процес иде знатно спорије, па више нико не крије да је Статут Војводине запео у пракси, јер Република, наводно, не издваја довољно новца. До сада је пренет део надлежности, попут заштите животне средине, газдовања Националним парком "Фрушка гора" и део инспекцијских служби.

Сада покрајинска власт неће да преузме ни једну надлежност, док се не обезбеде и одговарајућа средства за спровођење тих надлежности. Тако је, упркос преласку 80 еколошких и пољопривредних инспектора у војвођанске службе, република и даље дужна да за њихове годишње зараде обезбеђује 134 милиона динара. Управо због још недефинисаних имовинских финансијских обавеза, покрајина неће да преузме надлежност над готово 1.700 километара путева другог државног реда.

ДСС је и приликом израде Статута АП Војводине и Закона о надлежностима АП Војводине упозоравала на те проблеме, тако да и сада благовремено упозоравамо да ће се највероватније приликом усвајања нових закона обновити иницијатива да се уз функционалну аутономију повећа и финансијска аутономија, која је одбачена у усвојеним актима, управо на иницијативу и врло ар-

гументовано противљење ДСС-а. То противљење смо изнели на конференцијама за штампу, у „Економском аргументу“, амандманима у Скупштини Србије.

Очекујемо да ће се покушаји стварања фискалне аутономије поновити, зато у овом програму упозоравамо на њихове интенције и на аргументе зашто ћемо поново бити против њих.

Први принцип, на који се морамо позвати код оцене било каквог предлога у вези са изменама правног режима у области пореза и других јавних прихода, јесте да предлог мора бити заснован на принципу хијерархије правних аката, односно принципу уставности и законитости. Према Уставу Републике Србије само држава може да уводи и наплаћује порезе и да их после на основу закона расподељује корисницима јавних прихода (члан 91. и 184., Устава Републике Србије). Решење да само Република уводи и наплаћује порезе не представља било какво ограничење права покрајина и сасвим је у складу са решењима која можемо наћи и у најсавременијим пореским системима, које примењују све развијеније земље Европе. Применом овог приступ загарантована је једнакост свих грађана пред пореским властима, што гарантују, на пример, и Устав Немачке у члану 3, Устав Аустрије у члану 7, затим Устав Холандије у члану 1, итд. Због тога су одредбе унете у Статут Војводине, којима се уводе додатна овлашћења покрајине у погледу аутономне наплате пореза, противуставне, противзаконите, нису у складу

са решењима других земаља и стога су потпуно неразумне.

Статут предвиђа аутономну наплату пореза на добит и доходак грађана, као преседан који руши принцип, а који може под одређеним условима бити злоупотребљен, као још један доказ државног статуса Покрајине. Правило да се порези наплаћују само на основу закона, и ни једног нижег правног акта, је уведено пре неколико векова и основни је инструмент ограничења самовоље власти у пореском систему.

3.2. Јавни расходи АП Војводине у Уставу Србије и Статуту Војводине

Питање надлежности АП Војводине је, у погледу расправе о оправданости или висини јавних расхода које она остварује, од пресудног значаја, јер између ових категорија постоји висока корелација, пошто је свака надлежност везана за одређени јавни расход. Ако се то има у виду, онда је питање доношења закона о надлежностима покрајине претходно у односу на Статут Покрајине и потпуно је погрешан редослед по којем је власт прво усвојила Статут, па тек онда Закон о надлежностима који је акт више правне снаге.

Када је реч о надлежностима аутономних покрајина које су одређене Уставом, ваља навести члан 183, посебно ставове 2 и 4. Уставом Републике Србије је *via facti*

уведен систем вертикалне расподеле надлежности уз присуство и постојања конкурентске (више нивоа имају исту или сличну надлежност) надлежности, односно институције уступања и поверавања обављања надлежности од стране виших нижим органима власти.

Вертикална расподела надлежности по нивоима организације државе је повезана са решењима којима је уведена фискална федерализација у области јавних расхода. Јавне расходе Статут Аутономне покрајине Војводине регулише у три члана и то: 27, 29 и 34. Садржај ова три члана у великој мери превазилази оно што је речено у члану 183, став 2 Устава, јер се односи на задатке и надлежности које су својствене само државама. Ако се има у виду сама дужина ових чланова (више од пет страница текста, док су у Уставу надлежности покрајине дефинисане у четири реда), тада се стиче утисак да се неко својски потрудио да оправда сврсисходност покрајинске администрације и аутономије у целини. Повећање обима надлежности је било само увод за повећање захтева за приходима на основу којих ће се финансирати њихово обављање. Ово је цена повећаних надлежности Војводине на коју смо упозоравали и сада упозоравамо да ће она и даље расти, уколико се настави са ширењем њених надлежности.

Закон о утврђивању надлежности АП Војводине повлачи повећање јавних расхода, којима покрајинска администрација оптерећује привреду покрајине и Србије у целини. Док су у Уставу надлежности покрајине дефи-

нисане у једном члану (183) са шест ставова, у десет редова, у новом закону оне су заузеле преко седамдесет чланова, у дужини текста преко 30 страница, што доводи до повећања захтева за приходима на основу којих ће се финансирати њихово обављање.

Досадашња расподела надлежности између републичког и покрајинског нивоа власти је довела до апсурда да покрајинска администрација Војводине располаже са више средстава, него све локалне самоуправе (којих је 45) на територији Војводине заједно. Све до 2007. године буџети општина и градова били су већи од буџета покрајине, а већ 2008. године је тај однос промењен, тако да је покрајинска администрација управљала са више од 51 милијардом динара, док су буџети локалних самоуправа били вредни нешто више од 47 милијарди. У 2009. години је остварен раст буџета покрајине и то на готово 60 милијарди, или око 8,3 одсто буџета републике, иако је Уставом загарантован ниво од 7 одсто, и то у години када су свим општинама смањени трансфери, тако да је већина покрајинских општина каснила са испуњавањем својих основних функција локалне власти и подизала комерцијалне кредите. Обим буџета је и у последње две године задржао ниво изнад 60 милијарди динара, тако да планирано учешће у државном буџету није смањивано.

Посебно је уочљива тенденција у Статуту АП Војводине да увећава управни апарат, у времену када су већ сви прихватили да је јавна потрошња од преко 45% БДП

превелика, да је финансирање плата 260 хиљада запослених у јавној управи превише, и да то оставља последице на обим државних инвестиција и друга развојна улагања, и то на подручју целе Србије. Ако се примене све предвиђене надлежности у Статуту, посебно оне у члану 29, тада ће можда неки наћи посао у покрајинској администрацији, у ванбуџетским институцијама као што су разни фондови и канцеларије за развој, капиталне инвестиције, равномерни регионални развој, развој пољопривреде, развој туризма, израду пројеката за коришћење средстава структурних и кохезионих фондова Европске Уније, и сл. Међутим, ако се овај члан доследно примени, многи ће због тога изгубити свој посао у привреди и производњи, јер даљи раст јавне потрошње представља једну од главних препрека конкурентности домаће привреде. Сваку институцију је много лакше основати, него одржати у пуној функцији, а нарочито, ако фонд, агенција и канцеларија са истим овлашћењима постоји на републичком, а неки и на регионалном и општинском нивоу. Од преузимања надлежности Покрајина очекује већу аутономију у односу на Републику, али јој расте и апетит за додатним средствима из буџета Републике.

Да је покрајинска администрација најскупљи део државне администрације у Србији сведочи и чињеница да су само трошкови плата тог апарата већи од 2,2 милијарде динара или преко 23 милиона евра годишње, што је довољно да се изгради један нови клинички центар у Новом Саду. При томе, податак о броју запослених у

покрајинском апарату је једна од најбоље чуваних тајни ове земље, тако да се нагађања крећу од 1.200 до 2.000, а јавна је тајна да су њихове плате у просеку највеће у оквиру државне администрације и износе преко 50 хиљада динара.

3.3. Јавни приходи АП Војводина у Уставу Републике Србије и Статуту Војводине

Статут АП Војводине предвиђа да средства наплаћена од пореза на добит предузећа и пореза на доходак грађана на територији АП Војводине служе за финансирање надлежности Војводине, што је предвиђено ставом 4. члана 63. Статут не само да је противуставан, већ је и против сваке логике, из више разлога.

Прво, питање надлежности за увођење и наплату пореза је нашим Уставом решено, тиме да ову функцију може да обавља само држава, као што је и његова расподела или пренос нижим нивоима власти искључиво државна надлежност (Устав Републике Србије, члан 91).

Друго, ови порези су се и сада у највећој мери враћали покрајини, по принципу пореске заједнице, те није јасан разлог због чега се жели променити то решење, осим ако се не жели навестити промена односа у расподели. У 2008. години је порез на добит дељен између Покрајине и Републике у односу 42,7:57,3, а порез на

доходак грађана је остављао Покрајини удео од 40%. У постојећем начину наплате и расподеле поменутих пореза постоји усаглашена сразмера. У складу са тим, у 2010. години је, у прва три квартала, у Покрајини наплаћено 18,65 милијарди динара пореза на зараде и 7,50 милијарди динара пореза на добит предузећа. Од тога је у Покрајини, по основу пореза на добит предузећа остало 3,20 милијарди динара, а од пореза на зараде 10,46 милијарди динара.

Треће, уколико неко сматра да је расподела неправична, тада сигурно није узео у обзир да је и профит предузећа из Војводине остварен пословањем на територији целе земље, да се субвенције на пољопривредно земљиште, за стоку, за млеко, за извоз и сл. исплаћују на терет републичког буџета, као и највећи број мера за подстицај страним инвестицијама од којих Војводина има највише користи.

У висини прихода од пореза који су у Статуту апострофирани као изворни за Покрајину је садржана још једна нелогичност. Наиме, и да целокупна маса наплаћених пореза на добит и доходак грађана остане Покрајини, то не покрива ни 30% садашњег буџета, те није јасно зашто се жели направити изузетак од општег принципа расподеле ових пореза између Републике и локалних самоуправа, ако не постоје неки други разлози који нису јавно изнесени, којима се жели направити преседан на који би се предлагачи касније позивали тражећи да обављају и наплату других пореза, чиме би за-

окоурили економску самосталност Покрајине. Порези су једнаки за све и не могу једне грађане доводити у другачији положај, само зато што не живе у покрајини, као и обрнуто.

Послови администрирања порезима, кроз процес њиховог утврђивања и наплате, су послови највишег нивоа власти, односно државе Србије. Међутим, постоји уставна и законска могућност да се део ових послова уступи неком од нижих нивоа државне организације. У складу са овим, у Србији је администрирање у поступку утврђивања пореза на имовину, пореза на земљиште, пореза на акције и уделе, приходе од самосталних делатности и друго, препуштено јединицама локалне самоуправе, али само у делу вођења првостепеног пореског поступка. Приходи остварени наплатом ових пореза и сада представљају фискална примања која су у целости пренесена на општине и градове, али не само у Војводини већ у целој Србији, и то је приступ који се мора задржати. Да изворни и уступљени порески приходи локалним самоуправама нису маргинални, говори и чињеница да њихово учешће у укупним приходима буџета општина на територији АП Војводине износи око 79%, док је остатак обезбеђен трансфером средстава из републичког и покрајинског буџета, у односу 9:1.

4. РАВНОМЕРНИ РЕГИОНАЛНИ РАЗВОЈ

Један од највећих проблема с којим се суочава АП Војводина је веома изражена неравномерност у развоју, која је посебно изражена на нивоу село- град, али није занемарљива ни на међурегионалном нивоу. Стога се ДСС залаже за равномерни регионални развој и подржава децентрализацију. Да овај комплексан проблем није за нас тема којом се манипулише грађанима пред изборе, показали смо 2010. године када смо, због све очигледнијег продубљивања јаза између најразвијенијих и најмање развијених подручја, приступили изради стратешких планова развоја општина у Војводини, односно Локалних програма развоја за Суботицу, Зрењанин, Сомбор, Кикинду и Нови Сад. Од тада смо наставили своје активности на дефинисању развојних приоритета и пројеката за све остале општине на територији Војводине, али и широм Србије.

Наш циљ је развијена Србија у њеној целовитости и свим крајевима, због тога дајемо све од себе да то подржимо на све начине који су нам расположиви. ДСС је прва покренула питање равномерног регионалног развоја и дала смернице за достизање тог циља у свом Програму. Формирање економских зона од посебног значаја у којима би се плаћао само ПДВ, затим аутономија општина у одлучивању о стратешким приоритетима и слободно задуживање општина ради покретања инвестиционих и инфраструктурних пројеката, су само нека од решења. Решења има много више, јер су и специфичности појединих општина врло изражене. Да ни развој Војводине није могуће остварити без поштовања принципа равномерне регионалне развијености, показује садашње стање и изражене разлике у погледу развијености привреде, демографије, богатства природним ресурсима, и др.

4.1. Регионална неравномерност у Војводини

Према најновијем попису из 2011. број становника у Војводини је 1.916.889., што значи да се број становника у односу на претходни попис смањило за 115.103. Један од најважнијих демографских показатеља јесте старосна структура становништва. Просечна старост становништва у Војводини је 2009. године износила 40,8 година и за протеклих пет деценија се повећала за 9,5 година (вредности веће од 30 година указују на изражено старење становништва). Међутим, оно што посебно забрињава је константно опадање удела најмлађих категорија становништва и убрзано старење радно активног становништва. Војводина представља ниско наталитетно подручје, што потврђује стопа наталитета од 9,4 промила која је забележена 2009. године (стопа испод 12 промила се сматра неповољном). Подаци показују да је становништво Војводине веома старо, јер је његова зрелост у 2009. години износила чак 16 процената (процентуално учешће особа старих 65 и више година у укупној структури становништва). Иначе, сматра се да је становништво врло старо уколико је зрелост већа од 10 одсто.

На крају, као кључни показатељ за кретање становништва Војводине може се узети стопа природног прираштаја, која је 2009. године износила -4,9 промила, док је средином прошлог века било око 20.000 више живорођених у односу на број умрлих. У 2009. је свега пет оп-

штина (Врбас, Темерин, Стара Пазова, Нови Сад и Панчево) имало природни прираштај већи од -4 промила, док је само једна општина (Нови Сад) имала позитиван природни прираштај.

Ситуација на сеоским подручјима је посебно забрињавајућа. У периоду од 1960. до 2002. године, број сеоског становништва у Војводини се смањило за више од 300 хиљада људи. Некада преовлађујући сегмент укупне популације у Покрајини (70,5 одсто) убрзано се маргинализује, јер у руралним крајевима Војводине сада живи мање од половине њених житеља (44,3 процента). Колико су негативне демографске промене захватиле војвођанска села, речито говори податак да се преко 70% војвођанских села налази у стању мање или више изразите депопулације. Ова села су захваћена процесима девитализације, сенилизације и укупне девастације, због последица великог и перманентног пада стопе природног прираштаја, као и механичког одлива становништва насталог услед деаграризације.

Одумирање војвођанских села најизразитије је у јужном Банату (општине Пландиште, Алибунар и Бела Црква), где има села која су потпуно пуста. Међутим, ситуација нија охрабрујућа ни у осталим регионима, о чему говори податак да је широм Војводине празно око 20.000 кућа. Број житеља по домаћинству се свео на свега 2,3 члана.

Анализа економских показатеља потврђује вишеструку регионалну неравномерност у степену развијености

округа и општина у Војводини. Од покрајинских регија, најразвијенији је Јужнобачки округ, потом следи Јужнобанатски, затим Севернобачки и Сремски, који су на приближно истом нивоу развоја, док је на зачељу Севернобанатски округ. Највећа просечна запосленост по окрузима у АП Војводини, 2009. године, забележена је у Јужнобачком округу, 194.509 лица, а најмање запослених лица је регистровано у Севернобанатском округу где има само 33.144 запослених лица, а на посао чека 14.881 људи. По подацима из социјалне карте, највише радника остало је без посла у Средњебанатском округу – 18.662.

На нивоу општина, развојне диспропорције се повећавају. Рангирајући општине према зарадама по становнику, најниже вредности бележи општина Опово, наспрот Новом Саду (1:12).

Неуједначен развој и регионалне разлике изазване су многобројним факторима привредног, демографског и социјалног карактера, али посебну тежину има вишедимензијско маргинализовање процеса стратешког управљања регионалним развојем у АП Војводини.

4.2. Стратешки планови развоја општина у Војводини

Током израде локалних програма развоја ДСС је утврдио низ посебних приоритета развоја који су одраз

специфичности на локалном нивоу, али и стратешких приоритета, који представљају заједнички именитељ за већину општина, као што су:

- Унапређење конкурентности локалних привреда;
- Развој и унапређење конкурентности МСПП;
- Унапређење инфраструктуре;
- Унапређење комуналне инфраструктуре и ефикасности рада јавно-комуналних предузећа.
- Образовање у функцији развоја привреде.

Унапређење конкурентности локалних привреда- ДСС сматра да развој агро индустрије, прерађивачке индустрије и индустрије грађевинског материјала треба да буде основа развоја привреде и запошљавања на територији АП Војводине. Један од приоритета ДСС-а је да се обједине произвођачи по секторима. Оживљавање и стављање у економску функцију напуштених салаша такође захтева ангажовање градске управе, јер овакви пољопривредни капацитети лако могу да прерасту у мини фарме са производним и туристичким наменама, што би довело до економског просперитета руралних подручја и заустављања масовне миграције из села у град.

Оснивање Регионалних агенција за развој (Зрењанин, Кикинда, Суботица, Сомбор, Панчево, Сремска Митровица), као и формирање Одељења за локални развој у мањим општинама, требало би да буде главни ослонац директне сарадње локалне самоуправе са привредом. Такође је неопходно формирање регионалних гаранциј-

ских фондова за финансијску подршку локалном економском развоју и запошљавању.

У циљу обезбеђивања конкурентности локалних привреда, ДСС ће се залагати за завршетак и унапређење постојећих индустријских зона (у Зрењанину, Бачкој Тополи, Шиду, Бачу, Руми, Тителу), као и за изградњу нових индустријских зона («Нови Жедник» у Суботици, «Југ-југоисток» и «Багљаш- аеродром» у Зрењанину, у Новом Саду, Беочину, Белој Цркви, Опову и Кикинди). Циљ нам је да обезбедимо адекватну инфраструктуру за прерађивачку индустрију и производњу здраве хране (Алибунар, Бач, Шид). Да би се створили услови за већу примену техничко-технолошких иновација, неопходно је оснивање технолошких паркова и инкубатора (оснивање инкубатор центра за производне делатности и за развој софтвера у Зрењанину, унапређење постојећег пословног инкубатора у Суботици), као и формирање центара за иновације, развој и трансфер технологија. У функцији интензивирања привредног развоја, неопходан је развој логистике у војвођанским градовима, пре свега у Суботици, Зрењанину и Панчеву. Такође постоји потреба за формирањем и изградњом дистрибутивно- тржног центра (берзе) за пласман локалних пољопривредних производа у Кикинди, као и за даљим унапређењем зона слободне трговине у Суботици и Зрењанину.

Развој и унапређење конкурентности МСПП - На основу анализе стања МСПП сектора, које је ДСС спровео

током израде локалних програма развоја у Војводини, утврђено је да је за његов развој и унапређење неопходно обезбедити услове за успостављање партнерства између јавног и приватног сектора кроз оснивање центара за МСПП сектор и предузетништво у оквиру Одељења за локални развој, односно Регионалних агенција за развој, потом јачање капацитета постојећих и оснивање нових бизнис инкубатор центара, формирање кластер удружења, итд. Да би се наведено реализовало, преко је потребно обезбеђивање већих финансијских средства у буџету општина за подршку развоја малих и средњих предузећа и приватног предузетништва. Такође је неопходно да Гаранцијски фонд АП Војводине предвиди већи износ средстава за обезбеђивање кредита МСПП сектору. Обезбеђење адекватне подршке за промоцију МСПП сектора захтева организовање студијских тура и презентација успешних МСПП у земљи и иностранству.

Унапређење инфраструктуре - Све општине у Војводини су као свој прворазредни приоритет препознале унапређење инфраструктуре. То не чуди, имајући у виду тренутно стање инфраструктуре у Војводини, али и спознају наших стручњака да се одржива локална привреда и подизање квалитета живота становништва не могу постићи без обезбеђења неопходне инфраструктуре. Међу инфраструктурним приоритетима који су наведени као витални за развој на локалном нивоу, издвајамо само неке:

- Унапређење електродистрибутивне мреже како би се обезбедило стабилно напајање електричном енергијом (Бела Црква, Пећинци), посебно за веће кориснике (Панчево), што захтева замену дотрајалих водова електричне мреже (Сремски Карловци, Шид) и изградњу нових трафо-станица (Беочин);
- Завршетак гасификације целе територије Покрајине (око 30% површине града Панчева, потом у Шиду и Зрењанину);
- Завршетак започетих обилазница (око Баваништа у Ковину, затим у Зрењанину) и изградња нових (Темерин, Бачка Топола, Кула, Инђија);
- Потребна је изградња нових путева и побољшање постојећих (завршетак путне мреже у Пећинцима, Ердевик-Визић у општини Бачка Паланка, саобраћајнице р-103 кроз приградско насеље Лаћарак у Сремској Митровици, реконструкција и модернизација пута Инђија- Нови Сад, проширење пута Бачка Паланка- Нови Сад, повезивање Оџака са Суботицом, Сомбора и Старе Пазове са ауто-путем, боље повезивање Куле са Новим Садам);
- Успостављање боље аутобуске везе са Београдом, посебно Опова;
- Потребно је измештање пруге у Новом Саду;
- Постоји потреба за изградњом моста преко Дунава који би повезао Бач са Хрватском;
- Изградња луке Богојево је кључни инфраструктурни пројекат за Оџаке, док је у Панчеву неопходно подизање мултимодалног логистичког центра у луци "Дунав"; у Старој Пазови је потребна изградња пристаништа, а у Белој Цркви- марине;

- Изградња насипа на нашој обали Дунава неопходна је у Бачкој Паланци;
- Уређење купалишта (Ковин).

Што се тиче саобраћајне инфраструктуре, посебан значај за равномерни регионални развој има реализација пројекта Коридор 11 (Бари – Бар– Вршац – Букурешт) у Банату, за који ће се ДСС залагати. Приоритетни задатак у развоју кикиндске општине је отварање граничног прелаза са Румунијом код Накова, а сомборске реконструкција постојећих граничних прелаза Бездан и Бачки Брег и успостављање нових: Риђица и Растина. Када је у питању железнички саобраћај, преко је потребна модернизација пруге Београд- Суботица (Коридор X), као и генерални ремонт целокупне пруге Зрењанин– Кикинда. Посебан приоритет се мора дати бољем искоришћењу речних потенцијала Војводине, укључујући веће коришћење извозних лука Богојево и Апатин, као и ревитализацији хидро-система Д-Т-Д, како би се омогућило интензивирање водног саобраћаја путем канала Бездан- Врбас и деонице Бездан- Српски Милетић. Имајући у виду наведено, залагаћемо се за завршетак изградње два подсистема у оквиру Регионалног хидро-система "Северна Бачка": "Плазовић" и "Телечка".

ДСС ће радити на обезбеђењу пуне подршке за подстицај производње електричне енергије из алтернативних извора, који се базирају на постојећим ресурсима у Војводини, тим пре што постоје предузећа која могу успешно да производе генераторе за ветро-елек-

тране и мини хидро-електране по међународним стандардима квалитета. Поред тога, коришћење геотермалних вода у туризму и енергетици мора постати редовна пракса, имајући у виду да цео регион Севернобачког округа лежи на изворима геотермалних вода, при чему се извори налазе већ на дубинама од 200м. За реализацију стратешких пројеката у енергетици средства ће бити обезбеђена успостављањем јавно- приватног партнерства.

Унапређење комуналне инфраструктуре и ефикасности рада јавно-комуналних предузећа - Током израде Локалних програма развоја, многе општине у Војводини су истакле да се суочавају са озбиљним проблемима недостатка квалитетне пијаће воде, другима је највећи проблем питање одвођења отпадних вода, у трећима управљање чврстим отпадом, а у свима су цене и квалитет испоруке гаса апострофирани као нарастајући проблем. У прилог наведеном, издвајамо само део приоритета које су општине навеле:

- Изградња фекалне и индустријске канализационе мреже (у Суботици, Зрењанину, Малом Иђошу, Белој Цркви, у свих 6 насеља у Тителу, изградња колектора у Шимановцима). Проблем недостатка канализационе мреже испољава се и у главном административном центру Војводине, наиме 35% града Новог Сада нема канализацију;
- Посебан приоритет мора бити изградња канализационе мреже у руралним насељима (Бела Црква, Шид),

јер је веома чест случај да ни једно војвођанско село нема решено ово елементарно питање. Тиме би се решио и проблем септичких јама (Темерин);

- Изградња канализације за атмосферску воду (Сремски Карловци, Зрењанин);
- Изградња постројења за прераду отпадних вода, посебно индустријских (у Панчеву, потом у Малом Иђошу како би се спречило загађење реке Криваје);
- Питање обезбеђења квалитетне пијаће воде се мора решити бушењем нових бунара за воду (у Тителу постојећи бунари не задовољавају потребе), подизањем фабрика воде (Зрењанин, Темерин, Суботица), као и изградњом водоводне мреже (три насељена места у Шиду немају водоводну мрежу) и заменом старих азбестних водоводних цеви (Опово);
- Неопходна је набавка пречистача за воду (нпр. МЗ Беочин град);
- Преко је потребна изградња депонија за одлагање смећа, посебно регионалних где се то на основу урађених студија изводљивости покаже финансијски оправданим (Алибунар, Ковин, Беочин, Бачка Паланка, Темерин, Мали Иђош, Шид, Инђија);
- Увођење у функцију нове депоније у Панчеву и затварање дивљих депонија у селима у тој општини;
- Изградња модерних пијаца (покривање пијаце у Старој Пазови, отварање кванташке пијаце у Руми на локацији где се одржава вашар);
- Дефинисање распона дозвољених цена појединих услуга ЈКП (Нови Сад је према ценама комуналних услуга најскупљи град у Србији).

На основу темељног сагледавања стања водоснабдевања утврђено је да постоји изразита потреба за изградњом фабрика воде у Зрењанину (спровођење истраживања ресурса у рејону реке Тисе) и Кикинди, односно у свим насељима северно и средње банатског округа. ДСС ће се залагати и за обезбеђивање стручне помоћи за развој система управљања отпадом у општинама Зрењанин, Сомбор (на регионалној депонији "Ранчево"), Суботица, Панчево, итд. Одлагање комуналног отпада ће се вршити на регионалним депонијама, чији ће капацитети имати и рециклажну функцију.

Становници Војводине, посебно већих градова, издвајају и до 30 одсто месечне зараде за плаћање комуналних услуга (гаса, воде, градског превоза, одржавања јавних и зелених површина, одношења смећа, јавног осветљења и других рачуна). Један од разлога толиког учешћа трошкова комуналних услуга у укупним трошковима домаћинства је и монополски положај и из тога проистекло понашање јавно-комуналних предузећа. Комунална предузећа су повећала цене својих услуга од 2008. године просечно за више од 20 %, што је, поред реалног смањења плата и пензија, највећи удар на животни стандард становника Војводине. Решење се налази у:

- Репрограмирању дугова грађана и укидању затезних камата за дуговања краћа од 6 месеци;
- Усклађивању цена са растом просечних зарада, а не као до сада са порастом цена на мало, што стоји у

Уредби о формирању цена комуналних услуга;

- Рационалнијем пословању јавних комуналних предузећа.

Од 2008. године у реалном сектору Војводине око 100 хиљада људи је остало без посла, док је број запослених у јавним предузећима остао исти, а у неким државним органима се и увећао. ДСС сматра да смањивање броја запослених применом административних мера и паушалних оцена не води смањењу трошкова јавно-комуналних предузећа, али да би се на бази адекватније организације могла уштедети значајнија средства која би се могла усмерити на развој нових услуга овог сектора, који би затим резултирао потребом запошљавања нових запослених.

Бројни су примери општина које имају мање од 30 хиљада становника са по пет шест комуналних предузећа, која раде у сваком насељеном месту, нису повезана осмишљеном поделом рада на нивоу комуналног сектора и због тога се капацитети преклапају, набављају се исте машине које се недовољно користе, гомилају се административни и помоћни радници, а основна делатност и даље остаје запостављена. Зато се ДСС залаже за доношење одредаба у Закону о комуналним делатностима које би одредиле стандардне услуге које се морају пружити у одређеном обиму свим грађанима на нивоу покрајине. Као друго, неопходно је дефинисати распоне дозвољених цена појединих услуга, како би се избегле ситуације, које данас нису ретке, да су у појединим општинама услуге комуналних предузећа двостру-

ко веће него у другим, уз оправдање да је то због малог броја корисника, специфичне технологије или слично. Треће, неопходно је покренути питање даљег рада јавно-комуналних предузећа у неразвијеним општинама које нису у стању да обезбеде достизање прага рентабилности њиховог рада. Решење за то је формирање регионалних јавно-комуналних предузећа чиме би се снизили фиксни трошкови оснивања и рада и обезбедила основа за технолошки и развојни напредак комуналних делатности у свим деловима Војводине.

Образовање у функцији развоја привреде и предузетништва - Лоше стање на тржишту рада јасно указује на неопходност промене уписне политике у образовним институцијама, што подразумева рационализацију и усаглашавање мреже средњих стручних школа и факултета са потребама привреде, тржишта рада и жељама и могућностима ученика. Имајући наведено у виду, ДСС ће се залагати за увођење нових смерова у средњим школама ради прилагођавања тржишту рада и укидање превазиђених програма, потом за реформу виших школа у високе школе струковних студија (трансформација Више техничке школе у Зрењанину), формирање нових смерова на факултетима у складу са структуром привреде и потребама региона и јачање њихових капацитета, као и стипендирање надарених ученика и смештај ђака из руралних средина у ћачке домове. Такође постоји потреба за отварањем средње стручне школе за образовање одраслих у Сомбору, отварање Пољопривредне школе у Кикинди, а подршка ће бити обезбе-

ђена и за реализацију пројеката Центра за образовање одраслих ХПТШ „Урош Предић“ у Зрењанину.

Изражена неравномерност у развоју није само одлика великих градова у Војводини, она је посебно изражена на релацији развијена- рурална подручја. Стога ће ДСС посветити значајну пажњу реализацији концепта равномерног регионалног руралног развоја.

4.3. Концепт равномерног регионалног руралног развоја

Један од највећих структурно развојних проблема војвођанског друштва данас јесте његова неравномерност, односно стварање све већих разлика на релацији село- град. Због тих разлика, у Војводини је већ дуже време присутан тренд смањивања сеоског становништва (депопулација), као последица негативног наталитета и иселјавања.

Пољопривреда је преовлађујућа делатност у већини руралних области, коју карактеришу мања пољопривредна газдинства, ниска стопа продуктивности и низак приход по газдинству. Пошто се у селима становништво већином бави пољопривредом, то се депопулација села манифестује и као девастација пољопривреде и свих сеоских подручја.

Основни разлог томе је економска неодрживост на селу, која настаје услед знатно нижих примања пољоприв-

вредника од просечних у Војводини, и недостатка прилика за запошљавање због драстичног пада капацитета пољопривредно- прехрамбеног сектора, што условљава високу стопу незапослености и сиромаштва у руралним областима. Лошем стању посебно доприноси непостојање развојне перспективе руралних подручја, што се огледа у недостатку основне социјалне, инвестиционе и еколошке инфраструктуре. Иако рурални развој постаје све значајнији стуб за вођење аграрне политике, процењује се да овом питању још увек није посвећена одговарајућа пажња. Да је тако, најбоље сведочи чињеница да Војводина нема тело које би се бавило проблематиком села, дефинисањем политике и стратегије његовог развоја, нити постоји издвојени буџет за ове намене.

То је последица несхватања суштине да је рурални простор природни капитал, а тиме и конкретни потенцијал који може допринети убрзаном развоју целе Покрајине. Стога је неопходно да се политика обнове и демографског развоја у селима Војводине темељи на одговарајућој аграрној, економској, регионалној, развојној и културној политици- битно различитој од досадашње, која није дала одговарајуће резултате. Савремени приступ проблематици развоја села упућује на његово посматрање и унапређење у контексту обезбеђења одрживости руралних области, које сем демографских укључује природне и привредне потенцијале.

Увидевши озбиљност стања и далекосежне последице које оно може створити, Демократска странка Србије

се залаже за политику регионалног руралног развоја, као вишедимензионог процеса: политичко-институционалног, социо-културолошког, економског и еколошког, који се базира на идеји интегрисаног приступа реализацији стратешких циљева у домену:

- Успостављања мреже за равномерни регионални рурални развој на покрајинском нивоу (регионалних центара и подручних центара за информисање и развој села, стварање локалног партнерства јавног и приватног сектора, итд.);
- Обнове и демографског развоја руралних подручја;
- Обезбеђивања конкурентности пољопривредног и прехрамбеног сектора;
- Развоја непољопривредних делатности у руралним подручјима (ловног, риболовног, спортско- рекреативног туризма и угоститељства, производње обновљиве енергије, итд.);
- Заштите природних ресурса и животне средине и успостављања система производње органске и здравствено безбедне хране.

Спој веома важних стратешких циљева који ће најнепосредније утицати на обнову и демографски развој у војвођанским селима и Покрајини у целини чини заштита природних ресурса и животне средине и производња здраве хране.

С обзиром да су руралне области у Војводини богате екосистемима и биодиверзитетом, приоритет се мора

дати очувању обновљивих и необновљивих природних ресурса, а посебно воде за пиће, шума, лековитог биља, чистог ваздуха и свих осталих природних ресурса применом одговарајућих агроеколошких мера. Посебна пажња ће бити посвећена усвајању мера којима би се могло адекватно одговорити на најновије изазове који се односе на утицај климатских промена на пољопривреду и производњу хране.

Такође се предвиђају мере које ће бити усмерене на реализацију свих програма, пројеката и активности дефинисаних Стратегијом одрживог регионалног руралног развоја Покрајине.

4.3.1. Успостављање мреже за рурални развој на покрајинском нивоу

Да би се Стратегија одрживог регионалног руралног развоја успешно спровела, Демократска странка Србије се залаже за успостављање нове, системски организоване мреже за рурални развој на покрајинском нивоу, која би укључивала и капацитете саветодавних служби, како би се заједно са надлежним министарством и фондовима обезбедио квалитетан систем подршке руралном развоју у АП Војводини. Успостављањем мреже за рурални развој било би омогућено оснивање регионалних центара и подручних центара за информисање и развој села у свим општинама АП Војводине, као основе за децентрализовање подршке

и обезбеђивање интерактивне везе покрајинског и локалног нивоа.

Основни циљ успостављања покрајинске мреже за рурални развој би био обезбеђивање доступности услуга које држава и Покрајина пружају пољопривредницима и другим интересним групама у руралним срединама, побољшање њихове информисаности о могућностима за добијање подршке, о догађајима и пословним приликама како у држави, тако и у иностранству, као и унапређење маркетинга пољопривреде и пратећих делатности. Поред тога, она ће деловати на обезбеђивање основе за стварање локалног партнерства јавног и приватног сектора, као и омогућавање сарадње пољопривредника, менаџера задруга и консултаната, у оквиру агро -бизнис клубова.

4.3.2. Обнова и демографски развој руралних подручја

Обнова и демографски развој руралних подручја се не може остварити без усвајања свеобухватне популационе политике, која би обезбедила опстанак и оспособљавање људи у руралним подручјима. То захтева много свестраније бављење Покрајинског секретаријата за демографију, породицу и друштвену бригу о деци обновом и демографским развојем у Покрајини, посебно руралних подручја, са адекватним средствима и субвенцијама из покрајинског буџета. То би укључивало одо-

браванье посебних стимуланса у виду давања дечијег додатка и пореског бонуса породицама са више деце.

Да би се, уопште, могло говорити о перспективама опстанка људи у руралним подручјима, неопходно је створити елементарне услове за живот, што захтева много веће улагање у развој и изградњу целокупне инфраструктуре (образовне, пословне, и телекомуникационе).

Посебна пажња мора бити посвећена образовању и развоју подмлатка у руралним срединама. То захтева обезбеђивање доступности образовних услуга, периодичну изменљивост програма средњошколских установа, како би се образовни систем прилагодио тражњи на тржишту рада и омогућило запошљавање младих људи у руралним подручјима. Такође би било корисно да високошколске установе отворе своја одељења у руралним срединама, сагласно стратегији која би омогућила равномерну националну покривеност и разноврсност образовних профила, јер би се тиме обезбедио виши ниво и већа доступност образовања становништву и смањила миграција младих људи. С обзиром на високе трошкове смештаја студената у главним образовним центрима у Србији, приоритет у студентским домовима би требало да имају студенти из руралних подручја покрајине.

Да би се створиле веће шансе за запошљавање младих, образовних људи, а самим тим и за њихов останак у руралним срединама, неопходно је обезбедити адекватан инвестициони амбијент, који би подстакао долазак страних компанија и обезбедио несметано пословање домаћих.

тан инвестициони амбијент, који би подстакао долазак страних компанија и обезбедио несметано пословање домаћих.

4.3.3. Развој непољопривредних делатности

Данас о опстанку породичног газдинства не одлучују само производни односи у пољопривреди, већ и могућности локалног запошљавања. Међутим, и поред нарастајуће депопулације у руралним подручјима у Војводини, могућности запошљавања у руралним срединама се не повећавају значајније, нити се динамично мењају. Диверзификација активности газдинстава на непољопривредне делатности и услуге и јачање веза између пољопривреде и осталих сектора руралне економије, препознају се као главни развојни механизми политике коју спроводе аграрно развијене земље.

Да би се обезбедила социјална и економска стабилност руралних подручја, један од главних циљева надлежних институција у Војводини мора бити развој руралне непољопривредне економије и изналажење алтернативне стратегије којом ће се превазићи доховни ризици са којима се суочава рурално становништво. По правилу, све ове стратегије подразумевају у мањој или већој мери удаљавање од пољопривреде и производње хране, као основних функција руралних подручја. Мешовити извори прихода имају најчешће

позитивни утицај и на активирање пољопривредних ресурса.

Развој непољопривредне економије је повезан са пружањем подршке напреднијим субјектима руралне заједнице да користе нове развојне могућности и прилике, које им се указују и укључују се у њих, или пружањем заштитне подршке сиромашнијим слојевима руралне заједнице који су приморани да траже запослење ван газдинства. Имајући наведено у виду, ДСС ће инсистирати на спровођењу мера које ће, поред пољопривреде, омогућити развој и пратећих индустрија и услуга, и настојати да се смањи зависност од власништва над земљом. Тиме би се створиле могућности за запошљавање и рад и у осталим привредним делатностима и за повећање извора дохотка из непољопривредних активности, као што су: рибарство, шумарство, разне услужне делатности (трговина, туризам, саобраћај, грађевина), занатство, домаћа радиност, као и у другим друштвеним делатностима и облицима живота и рада на селу.

Имајући у виду да у Војводини постоји око сто хиљада хектара под латинама и другим неплодним земљи-

штем, ДСС ће покренути иницијативу да се тај ресурс искористи за изградњу рибњана. Иначе, у Војводини већ има седамдесетак рибњана у којима се годишње произведе око 15 хиљада тона шарана, па би то била могућност да се производња унапреди и искористе погодности које држава има у виду дозвола за извоз рибе и рибљих прерађевина на инострана тржишта. Да би се у томе успело, неопходна је системска подршка развоју рибарства, која подразумева обезбеђивање неопходних финансијских средстава, пружање помоћи у процесу сертификавања, као и обезбеђивање државне подршке за извоз.

За развој руралне непољопривредне економије посебно је важан квалитет локалне власти, који је у стању да прилагоди политике и мере донете на вишем нивоу и адекватно их имплементира, зависно од специфичности руралне средине, о чему ће ДСС посебно водити рачуна. Доступност кредита и финансијских извора у протеклом периоду није била пропорционална стању сиромаштва у регионима, тако да је отклањање те баријере пресудно за подстицање предузетништва и локалних инвестиција.

5. ЗАПОШЉАВАЊЕ КАО ЕКОНОМСКИ И ДРУШТВЕНИ ПРИОРИТЕТ АП ВОЈВОДИНЕ

5.1. Преглед стања на тржишту рада Војводине

Проблем пада запослености у Војводини није нов, нити је последица само последње економске кризе. Међутим, у неколико последњих година, Војводина је у погледу запослености са положаја лидера дошла у лошију позицију од осталих делова Србије. Стопа запослености у Србији је у новембру 2011. године износила 35,3 %. У Шумадији и западној Србији је износила 37,7 %, у Војводини 35,1 %, у Београду 34 % као и у региону јужне и источне Србије. У априлу 2011. године, у Војводини је стопа запослености износила 35 %, што је пад у односу на април 2010. године када је стопа износила 35,4%, као и у односу на 2009. годину када је стопа износила 39,8%.

Стопа незапослености, која представља учешће незапослених у укупном броју активних становника у новембру 2011. године износила је 23,7 %, односно 22,8 % за мушко и 24,9 % за женско становништво. Стопа незапослености у Београдском региону износила је 20,8 %, а у АП Војводини 24,2 %. У региону Шумадије и западне Србије стопа незапослености износила је 23,2 %, док је у региону јужне и источне Србије била 26,6 %.

5.2. Мере за повећање запослености и за активне програме тржишта рада

Програми за санацију предузећа која су услед кризе принуђена на отпуштања, засновани на "финансијским инјекцијама", само привремено решавају проблем. Није највећи проблем што ће се нека производња угасити, много већи је ако се не отвори нова и ако не буде нових инвеститора. Због тога је наш правац санације предузећа захваћених кризом усмерен на преоријентацију про-

грама њиховог развоја. За подршку таквим програмима предложемо формирање одговарајућих фондова на основу наменских издвајања из буџета и специјализованих агенција за санацију.

Неопходно је неколико пута повећати буџет Фонда за развој Војводине, са наменом финансирања санационих програма у привреди. Основу оправданости примене ованке мере видимо у чињеници да је отварање једног радног места скупље за државу, него подршка његовом очувању. Средства за ове намене треба додељивати на основу јавног позива, како би обезбедили услове за равноправан положај свих предузећа заинтересованих за ову врсту помоћи. Услови одобравања кредита, критеријуми оцењивања пристиглих захтева и одлуке о додели морају бити јавни. Корисници кредита треба да буду дужни да поднесу одговарајуће гаранције за враћање кредита, као и пословне планове који оправдавају доделу ове врсте кредита. Одобравање средстава за санацију предузећа, без пословних планова и гаранција, је врло често повезано и са политичким интересима, тако да је одрживост ованког приступа одавно доведена у питање.

Вођени темељним начелима равноправности и праведности, ДСС се определила за стварање економски јаке и социјално праведне Србије. Државе у којој сви имају једнаке могућности за економски просперитет и пристојан живот и у коме су извори благостања засновани на раду, способностима и залагањима. Услов за ства-

рање таквог друштва представља испуњење основног циља нашег програма, а то је обезбеђење посла за све. За ДСС је обезбеђење посла кључни услов за стварање демократског и просперитетног друштва. Зато је за нас у Војводини најважније обезбеђење посла за све. Може се рећи да је то суштина Програма који смо креирали.

У остваривању тог приоритета сви становници Војводине морају имати једнака права и могућности. Имајући у виду одступања у садашњој стопи незапослености у појединим деловима Војводине, може се рећи да се грубо нарушава равноправност становника Војводине. Када се сагледају подаци о просечном степену незапослености по окрузима у Војводини, онда се види да се она креће од 24,5 % у Јужнобачком округу до 33,9 у Западнoбачком округу. Просечно је, ипак, највећа у окрузима Баната, где је у сва три већа од 30 %, а просечно износи око 31,5 %. У конципирању мера које ће се предузети и расподели средстава за њихову имплементацију, ови подаци се морају имати у виду. ДСС се и на подручју Војводине, као и целој Србији залаже за равномерну развијеност, а кретање стопе незапослености је њен добар индикатор. Због тога се залажемо да се у наредном периоду развију шеме подстицаја запошљавања које ће повећати подстицаје у најнеразвијенијим окрузима, и где ће активности Националне службе за запошљавање бити нарочито изражене.

Други приоритет за ДСС представља раст стандарда становништва, што подразумева контролу инфлације

и раст зарада. Инфлација се контролише мерама централне банке и републичке владе, тако да је одговорност локалне власти за њено кретање минимална, али стање у домену зарада у значајној мери зависи од одлука и мера сваког нивоа државне власти.

У Србији је просечна нето зарада у новембру 2011. године износила 38,363 динара а у Војводини 37,318 динара, што је за око хиљаду динара ниже од републичког просека.

Реализацијом нашег програма допринело би се и отклањању неравномерности у погледу нивоа зарада у различитим окрузима Војводине, јер је садашње одступање у нивоу зарада између највиших и најнижих веће од 35 одсто, а при томе су, гледано по општинама, убедљиво најниже плате у Банату, а највише у Бачкој. Просечна плата у пет општина са најнижим платама је око 24 хиљаде динара, а у општинама са највишим платама, просек је изнад 40 хиљада. ДСС се у потпуности залаже да запослени у општинама Сечањ, Алибунар, Бела Црква, Бачки Петровац, Ковачица дођу у бар приближан положај са запосленима у Беочину, Новом Саду, Апатину, итд.

Да би на организован начин приступили решавању питања запошљавања и незапослености, морамо имати у виду и одређена ограничења постојеће структуре незапослених. Према степену стручне спреме у АП Војводини, највише незапослених лица је међу лицима са пр-

вим и другим степеном стручне спреме (37,15%), док је 89 % незапослених са четвртим и нижим нивоом образовања. Није безначајан ни број незапослених са петим и вишим степеном стручне спреме, а томе највише доприносе незапослени са високом стручном спремом којих има преко 10 хиљада. Због тога, напоре политике запошљавања треба усмерити и на пружање одговарајућих мера на страни понуде (преквалификација, дообуке и друге мере које подстичу мобилност радника), како би се спречило одливање становништва и економска неактивност.

Војводина има релативно висок удео нередовног запошљавања, са 84,2% запослених са уговорима о сталном радном односу на неодређено време (у поређењу са 88,6% у Републици Србији и 91,5% у Београду). Запошљавање на одређено време чини 11,2%, сезонско запошљавање 2,7%, а повремено рад 1,9% укупне запослености. Ове цифре су знатно више од одговарајућих националних просека, и то за око 32%, 50% и 73%, респективно. Насупрот томе, запосленост са непуним радним временом је много ближа националном просеку и износи око 9%, као што је случај и са стопом запошљавања која износи око 24%. То се у суштини манифестује у трајању незапослености у Војводини: удео незапослених који траже посао мање од месец дана је више него двоструко већи од оног у централној Србији (укључујући и Београд), док је удео дугорочне незапослености 59%, што је знатно ниже од националног просека (66%). С друге стране, структура запослености

по занимањима / стручној спреми у Војводини, такође, није нарочито повољна, јер је у Покрајини удео запослености стручне радне снаге испод просека, а удео запослености неквалификоване радне снаге је несразмерно висок (20,4% у Војводини у односу на 15,1% у централној Србији и 15,9% на националном нивоу). Ови подаци указују на чињеницу да сезонски послови, карактеристични за пољопривредну и грађавинску делатност, још увек имају највећи утицај на кретање запослености и динамику привреде, а да су класичне индустријске гране изгубиле свој значај у привредној структури Покрајине.

Привреда Војводине има високо учешће запослености у пољопривреди, која у Покрајини осцилира око цифре од 22% од укупног броја. Прерађивачка индустрија, која је у највећој мери повезана са пољопривредом, чини додатних 20% од укупног броја запослених (23,5% током 2004. године и 18,5% током 2009. године), што је удео који је знатно већи од одговарајућег удела централне Србије или земље у целини, али који се нагло смањује. Услед раста продуктивности, удео прерађивачке индустрије у укупном БДП Покрајине је много стабилнији и износи око 30%. Наравно, у оквиру сектора прерађивачке индустрије најважније су производња хране, пића и дуванских производа, хемикалија и метала. Такође су важни сектори производње текстила и одеће, производа од гуме и пластике, производа од папира и електро опреме. То указује на веома висок степен специјализације, како уопште, тако и у прерађивачкој индустрији.

Али, упркос високим нивоима концентрације / специјализације, степен специјализације сектора и производа високе технологије је изразито низак. Сектори високе технологије у Војводини произведу око 10% укупног БДВ прерађивачке индустрије, у односу на готово 15% у остатку Србије. Највећи део прерађивачке индустрије је заснован на традиционалним методама прераде пољопривредних производа са ниским степеном додатне вредности и великим осцилацијама у погледу сезоне.

Унутрашња трговина (трговина на велико и мало) је трећа област специјализације и запошљавања у Војводини, али опет уз веома мале разлике у односу на остатак земље (али са узлазним вредностима за 2009. годину). У трговини ради више од 14 одсто запослених, али као и у остатку земље постојећи модели трговине нису довољно развијени да би генерисали ново запошљавање, јер је њихова конкурентност недовољна у односу на конкурентност страних ланаца малопродаја и снабдевања.

Четврти сектор по значају за запошљавање је грађевинарство, које представља мање од 10% локалне привреде. Чињеница да највећи део тог сектора није конкурентан у довољној мери онемогућава његову даљу експанзију, јер су највећи потенцијали овог сектора још увек везани за инвестиције у другим деловима Србије, посебно Београду. Достизање националне конкурентности је неопходан степен за остварење већих могућности, које пружа инострано тржиште.

Улога покрајинске власти и локалних самоуправа је у овој фази за развој грађевинарства пресудна. Уколико се покретењем инвестиција и избором локалних грађевинских фирми као извођача не дође до њихове организације и опремљености која одговара потребама националне конкурентности, онда ће тржишна утакмица за покрајинско грађевинарство бити трајно изгубљена.

Структура запослености у Војводини има своје специфичности и у погледу односа између броја запослених у приватном и у јавном сектору. Број запослених у приватном сектору у Војводини је већи од 65 %, а то је за око 10 % више него у централној Србији, што говори о томе да је држава у Војводини много мање значајан послодавац, него у другим деловима Србије. Посматрано дугорочно, то је врло значајно за стабилност запошљавања, имајући у виду процене да у јавном сектору има значајног броја запослених који ће у кратком року постати вишак из економских, организационих или технолошких разлога. ДСС стоји на становишту да држава не треба да улази у послове који по природи ствари представљају интерес улагања приватног сектора, али у време кризе, када интересовање за улагање опада, држава може значајну улогу одиграти преузимањем дела ризика од приватних улагача. Прави модел таквог понашања је покретање послова на принципима јавно-приватног партнерства. Тада држава својим иницијалним капиталом, смањењем улагања приватних улагача и отклањањем административних баријера доводи до убрзања инвестиционог циклуса.

Друга улога државе је да ствара услове за покретање рада нових предузећа, за долазак страних инвеститора и предузетништво.

Микро и мала предузећа чине велику већину регистрованих предузећа у Војводини (преко 85% од укупног броја), али је њихов допринос у погледу запослености и укупне производње много скромнији (око 35% укупне запослености). За samozапосљавање покрајинска власт издваја одређена средства, око 130 хиљада, као и за запошљавање радника са тржишта рада, али су се те мере показале као неефикасне. Многи послодавци отпуштају једне раднике да би запослили друге, отварају нове фирме на које пријављују постојеће запослене, или чланове домаћинства, или претварају уговоре о запошљавању на одређено време у друге облике за шта добијају субвенције, а чим истекне уговор о субвенцији опет раскидају уговоре, итд. На тај начин се троши новац намењен запошљавању, али без ефеката на стање запослености.

Војвођанском привредом још увек доминира неколико великих предузећа, као што су НИС, Хемофарм, Синтелон, Петрохемија, Лафарж, од којих се већина налази у, или у близини Јужнобанатског округа и у околини града Новог Сада. Велика предузећа чине само 1% свих регистрованих предузећа у Војводини, али још увек носе више од 40% запослености и више од 50% БДВ-а прерађивачке индустрије. Страни инвеститори су улагали у технолошки интензивну производњу, која није везана

за велики број запослених, сконцентрисани су око већих градова где постоји боља понуда на тржишту рада, тако да је само мали број општина имао конкретне користи од бројних мера подршке улагањима из иностранства. У 2011. години, око 68.000 запослених у Војводини радило је у страним фирмама, а укупан прилив од страних инвестиција је од 2000. године био око пет милијарди евра.

Влада Србије у којој је Демократска странка Србије имала водећу улогу је донела Националну стратегију запошљавања која је заснована на програму наше странке. Наш програм запошљавања дефинише специфичне правце решавања проблема незапослености и нуди конкретна решења која су примерена потребама развоја и расположивим људским и финансијским ресурсима у земљи.

Путем мера за подстицање производње и извоза, оснивања малих породичних фирми и стварање услова за профитабилно и одрживо бављење пољопривредном производњом у руралним срединама неопходно је створити услове за отварање нових радних места.

Наш програм запошљавања јасно дефинише приоритете и садржи конкретне мере које су значајне за његово остварење:

- повећање инвестиција на бази заједничких улагања државе са приватним улагачима у домену инфраструктурних пројеката;

- покретање великих инфраструктурних пројеката на основу улагања из буџета покрајине и локалних самоуправа;
- формирање интервентног фонда за санацију предузећа која су захваћена економском кризом;
- формирање инвестиционог фонда за већа предузећа и извознике;
- субвенције у пољопривреди на бази производње а не површине ради задржавања младих на селу и економске исплативости пољопривреде у примарној фази;
- подршка предузетништву стварањем повољнијег амбијента за што лакше отпочињање пословања;
- подршка МСПП давањем бескаматних кредита;
- рефинансирање инвестиција домаћих и страних улагача;
- субвенционисани кредити за предузетнике (старт-ап) - без хипотеке, са каматним стопама од 1 % и грејс периодом од две године;
- пореске олакшице у прве три године запослености радника- ослобађање од плаћања доприноса за социјално, здравствено осигурање;
- финансијски подстицаји запошљавању оних који су остали без посла и младих који се први пут запошљавају;
- подршка професионалној и географској покретљивости, али не само из села у градове, већ пре свега обратно, јер се и сада осећа потреба за квалификованим кадровима на селу;
- смањење обима рада на црно;

- контрола поштовања законских одредби о радном времену и прековременом раду;
- усклађивање висине плата у јавном сектору са продуктивношћу и постигнутим резултатима пословања.

Смањићемо разлике између регионалних тржишта рада, односно драстичне разлике у нивоу запослености и зарада између запослених у различитим регионима, формулисањем различитих фискалних подстицаја за привлачење инвестиција и смањење незапослености у неразвијеним подручјима. Инвеститори у Малом Ићошу, Опову или Српској Црњи, морају имати додатне финансијске подстицаје за превазилажење трошкова недовољно развијене инфраструктуре или ограничене понуде квалификованих кадрова.

У будућности надлежне институције треба да посвете више пажње решавању структурних проблема незапослености, који су изазвани неусклађеношћу образовне политике са тражњом на тржишту рада. За ДСС је неприхватљиво да се четвртина младих запошљава на пословима за које су преквалификовани, или им нису одговарајуће квалификације, што утиче на остварени ниво плата и даље могућности напредовања. За људе који су одређени број година без посла у струци, морају се обезбедити бесплатне обуке у циљу преквалификације, повећања флексибилности знања незапослених, али и мотивације за самозапошљавање. Трећи, можда и најтежи посао је рационализација мреже средњих и високих школа, у циљу уједначавања тражње и стварања кадрова појединих струка.

6. РАЗВОЈ ПОЉОПРИВРЕДЕ И АГРО - ИНДУСТРИЈСКОГ СЕКТОРА ВОЈВОДИНЕ

Пољопривреда је једна од најважнијих привредних грана у Војводини. У прилог томе говори чињеница да Војводина у структури свог БДП-а од пољопривреде остварује 62 %. Међутим, ниво оствареног друштвеног производа по активном пољопривреднику у пољопривреди Војводине је знатно нижи у односу на индустрију. Агроиндустријски сектор чини 40% укупне индустријске производње Војводине и извозно је оријентисан. С обзиром да је бруто домаћи производ пољопривреде већи од бруто домаћег производа прехранбене индустрије, то указује да се већи део пољопривредних производа троши или извози у сировом стању, а не прерађује у сопственим капацитетима.

У досадашњој државној и покрајинској аграрној политици приметан је несклад између веома скромних средстава која се издвајају за пољопривреду из државног буџета и неадекватне расподеле њиховог дела на покрајинском нивоу, и значаја доприноса који аграрни сектор даје стварању бруто додате вредности, запошљавању радно активног становништва и омогућавању девизних прилива у Покрајину.

6.1. Компаративне предности пољопривреде Војводине

Војводина у односу на друга подручја и земље у окружењу има низ компаративних предности у погледу квалитета пољопривредног земљишта, постојећих капацитета за прераду пољопривредних производа, као и богатих водних ресурса. У прилог томе говоре и следећи подаци:

- Удео пољопривредног земљишта у укупној територији Покрајине износи 82,89%. На једног становника Војводине долази 0,88 ха пољопривредне или 0,78 ха ораничне површине, што је више од просека у земљама ЕУ.
- Остварени приноси свих основних ратарских усева у периоду од 1999. до 2008. године имају тенденцију пораста. Најинтензивнији раст имају приноси шећерне репе и сунцокрета.
- Последњих година је приметно да пољопривредна предузећа остварују позитиван финансијски резултат у производњи шећерне репе и соје.
- Остварени резултати у производњи ратарских усева на породичним газдинствима су ефективнији и ефикаснији, што је последица чињенице да ова газдинства производњу организују уз ниже трошкове, а у погледу просечно остварених приноса све мање заостају за пољопривредним предузећима.
- У структури сточног фонда доминантно место има свињарство (49%), затим говедарство (38%), потом следе живинарство са свега (7%) и овчарство (3%).
- Сточарство у Војводини има велике потенцијале који нису ни приближно искоришћени. Развојем сточарства значајно би се допринело интензивирању целокупне пољопривреде и развоју кланичне индустрије, као и индустрије сточне хране.
- Постоји дуга традиција и велико искуство у семенској производњи, прехрамбеној и прерађивачкој индустрији.
- Постојећи капацитети прехрамбене индустрије Војводине не представљају лимитирајући фактор раста по-

љопривредне производње и њеног реструктурирања у процесу повећања производње индустријског биља, поврћа и воћа.

- Војводина располаже значајним водопривредним ресурсима река (Дунав 358 км, Тиса 164 км; Сава 159 км, Тамиш 111 км) и канала ДТД у дужини од 694 км, који омогућавају наводњавање на преко 500.000 ха.
- Површина која би могла да се наводњава у Војводини, без претходно већих улагања на уређењу земљишта, је око 120.000 ха, што је нешто мање од 8% обрадивих површина у Војводини.

6.2. Постојеће стање пољопривреде Војводине

У Војводини постоји око 215.000 пољопривредних газдинстава са уситњеним поседима. У условима номиналног и реалног пада аграрног буџета, велики број пољопривредних газдинства у статусу физичких лица се нашао на рубу егзистенције.

Неадекватна аграрна политика је довела до тога да је у Србији у 2010. години посејано најмање пшенице у историји. Посматрано у односу на десетогодишњи просек јесење сетве (2000–2009.), површине су мање за 16,2 %. Производња пшенице у 2011. години је била за 15,1 % виша у односу на 2010. годину али то је искључиво последица повећања приноса по хектару од 13,5 % услед повољнијих временских прилика. У односу

на десетогодишњи просек (2001 – 2010.) производња пшенице је мања за 8,1 %. Преседан је и то што су по први пут у централној Србији засејане веће површине под овом врстом хлебног жита, у односу на Војводину. С обзиром да није познато колико у земљи има пшенице на залихама, таквом сетвом и родом доводи се у питање и прехранбена сигурност у наредним годинама.

Пољопривреду Војводине протеклих година карактеришу слаби производни трендови, који су променљиви, а сточарство је у озбиљној кризи (сточни фонд је десеткован), па се капацитети прерађивачке индустрије недовољно искоришћавају и пропадају. Наиме, стратегија развоја пољопривреде се не може базирати на економији релативно малог и нестабилног обима производње и понуде евентуалних тржишних вишкова на међународном тржишту.

Велики проблеми се јављају и у домену продаје производа и откупа производње. Произвођач нема обезбеђену сигурност пласмана својих производа, откупне цене се често мењају и једне су при уговарању, а друге приликом продаје. Однос прилично неорганизованих пољопривредних произвођача и картелизованих, те лобистички подржаних откупљивача, свакако није стимулативан за производњу.

Препреке бржем унапређењу пољопривреде у Војводини би могле укратко да се сумирају на следећи начин:

- Војводина има неповољну поседовну структуру, што

се огледа како у малој просечној величини поседа сељачког газдинства која износи свега 3,59 ха коришћењег обрадивог земљишта, тако и у недостатку груписаности површина, нарочито на сељачким газдинствима (само 25% сељачких газдинстава има посед у једном комплексу). Око 50% пољопривредних површина Војводине потребно је комасирати.

- Већи део ораница налази се у власништву пољопривредних газдинстава, која у највећој мери чини осиромашено и / или остарело пољопривредно становништво.
- АП Војводина, још увек, није озбиљно приступила изради неопходних планова за спровођење процеса реституције.
- Структура коришћења земљишних ресурса је релативно интензивна. У структури ораница доминирају житарице (66%), следи индустријско биље (22%), а релативно мало су заступљени поврће (5%), и крмно биље (5%). Пашњаци, као најекстензивнији начин коришћења земљишта, заступљени су са свега око 6%.
- Ако се упореде просечно остварени приноси ратарских усева у Војводини са истим на нивоу ЕУ, онда се могу констатовати знатне разлике пре свега у приносима кукуруза, шећерне репе и пшенице.
- Војводина има веома ниско учешће сточарства у укупној вредности пољопривредне производње од само 24% (у већини држава ЕУ оно износи изнад 60%).
- Војводина има само 0,25 условна грла стоке по хектару (Холандија има 0,98 условних грла стоке по хектару).
- У протеклој деценији све просечне годишње производње у сточарству су мање (товних свиња за 36,6%,

јаја за 28,9%, говеђег меса за 25,5%, свињског меса за 24,4%, овчијег меса за 11,2%, и живинског меса за 31,7%), док је само просечна годишња производња млека била већа за 6,8%.

- Производња товних свиња у Војводини у просеку је била мања за 164.500 грла годишње.
- Достигнут степен развоја наводњавања у Војводини не задовољава потребе стабилне и ефикасне пољопривредне производње. Системи за наводњавање су изграђени само за 97.000 ха- од чега се користи свега између 35.000 и 65.000 ха.
- Због неадекватног коришћења и одржавања, хидро-систем ДТД је тренутно веома запуштен и не испуњава готово ниједну функцију због којих је грађен. У на-налима се тренутно налази 15 милиона кубика муља који треба очистити.

Квалитативно бољи резултати се нису ни могли очекивати од пољопривреде, с обзиром да је за аграр за 2011. годину издвојено само 2,2 % буџета. Овако скроман буџет се не намењује за грану која се означава као стратешка за економски развој земље. Наиме, пре се може рећи да је он антиаграран и дестимулативан.

6.3. Постојеће стање у агроиндустријском сектору Војводине

У агроиндустријском сектору је ангажовано 18.9% укупног броја привредних друштава и задруга у АП Војводи-

ни, у којима је запослено 28% од укупног броја запослених (2008. године). У Војводини је регистровано близу 1.500 пољопривредних предузећа и задруга, од којих 730 располажу земљиштем чија је просечна величина поседа око 700 ха, а постоји и неколико агроиндустријских компанија са поседом преко 10.000 ха.

Укупна вредност страних директних инвестиција у пољопривредно-прехранбени комплекс привреде АП Војводине, у периоду од 1998. до 2009. године, износила је 1,67 милијарди евра, што чини око 30% укупних страних директних инвестиција.

Међутим, ови наизглед позитивни резултати, морају се сагледати у контексту потенцијала којима овај сектор располаже. Наиме, ако се мало темељније проучи постојеће стање, могу се уочити бројне препреке и проблеми који коче не само брже унапређење агроиндустријског сектора у Војводини, већ доводе у питање његов опстанак. Наводимо само неке од њих, за које сматрамо да су најважнији:

- Лоше спроведена приватизација која је уништила државна имања. Посебан проблем приватизације чини нејасан статус државног земљишта које су годинама користила друштвена предузећа;
- Део сектора пољопривреде, који је организован као привредна друштва, углавном има високу стопу кумулираних губитака и ниску акумулативност, при чему посебан проблем представља то што је овај део по-

- љопривреде искључен из система буџетске подршке;
- Приметно је да пољопривредна предузећа често евидентирају губитак у производњи кукуруза, пшенице и сунцокрета. Пресудан утицај на стварање губитка има ниска откупна цена, као и високи трошкови производње;
- Сагледавањем производно- економских перформанси аграрног сектора у Војводини, може се уочити изразито неповољно стање у воћарско- виноградарској производњи;
- Драстично смањење броја задруга у Војводини, као последица недостатка ликвидних средстава за текуће пословање, као и за инвестициона улагања.

Упркос свом несумњивом значају за привреду Војводине, пољопривредна предузећа и задруге су током протеклог периода остваривали негативан бруто и нето финансијски резултат, а прехранбена индустрија је само у неким годинама успевала позитивно да послује, што је допринело да нагомилани проблеми кулминирају.

Изузетно тешком стању у коме се већ годинама налази агробизнис у Војводини умногоме је допринео и лоше спроведен процес приватизације. У прилог томе говоре чињенице да је од 208 приватизованих пољопривредних предузећа у Војводини свака четврта приватизација поништена, а у 15 водећих агрокомбината Привредни суд је, након проглашења банкрота, увео стечај. Колико је ситуација алармантна, довољно гово-

ри податак да је стечај проглашен у готово свим најзначајнијим комбинатима у Војводини. Осим пратећих објеката, ови комбинати поседују више од 25.300 хектара обрадиве земље и запошљавају више од 12.000 радника. Ови пољопривредни комбинати су до 90-их година прошлог века обезбеђивали око 40 % државног тржишта храном.

Иако је у околним земљама развој различитих облика удруживања пољопривредних произвођача препознат као ефикасан начин за превазилажење проблема са којима се суочавају мала пољопривредна газдинства, у Србији и њеној северној покрајини се у последње три године примећују супротне тенденције, односно драстично смањење броја пољопривредних задруга, задругара и запослених у задругама. Бруто додата вредност пољопривредних задруга континуирано опада, па више није довољна чак ни за покриће накнада запосленима и нето пореза на производњу.

Недостатак ликвидних средстава за текуће пословање, као и за инвестициона улагања представља хронични проблем са којим се суочава највећи број пољопривредних задруга у Војводини. У циљу проналажења реалних извора за финансирање полази се од решења која са аспекта самих задруга, у великом броју случајева, нису економски оправдана. Међу таква решења убраја се, пре свега, коришћење система тзв. продаје „на зелено“, који се заснива на уговореним паритетима, а као кредитор најчешће се јавља прерађивачка индустрија.

стрија. Финансијски услови оваквог кредитирања по правилу су неповољни за страну која се задужује, односно пољопривредне задруге.

6.3.1. Постојећа структура извоза пољопривредно-прехранбеног сектора Војводине

Упркос глобалној економској кризи, агроиндустријски сектор Војводине је у последњих неколико година имао просечну годишњу стопу раста извоза од 10%. Овај сектор остварује 30% укупних извозних прихода Војводине и чини 18.5% укупне вредности робне размене Војводине.

Међутим, лидерска позиција пољопривреде Србије, а самим тим и Војводине, у региону се постепено губи, што потврђује чињеница да је извоз по хектару обрадиве површине двоструко мањи него извоз пољопривреде Македоније, а у поређењу са Хрватском разлика је још драстичнија. Да постоји несклад између онога што се прокламује и постигнутих резултата, јасно се види и на основу анализе структуре извоза, његовог географског размештаја и мера којима се исти подстиче.

Робна структура извоза агроиндустријског сектора Војводине указује да 48.9% чини извоз само три робне групе: кукуруз у зрну (22.9%), шећер, меласа, и мед (16.4%) и алкохолна пића (9.6%). Међутим, поставља се питање деловности досадашње аграрне политике, која подстиче

извоз јефтених домаћих сировина, пре свега житарица (жути кукуруз, жито), а подстиче увоз производа више фазе обраде који су скупљи. У прилог томе говори податак да је од октобра 2010. до априла 2011.године извезено око 1,5 милиона тона кукуруза, при чему највише из Војводине, а увезено више од 7.000 тона свињског меса.

Територијална структура извоза овог сектора указује да највећи део извоза одлази на тржиште три суседне земље чланице ЦЕФТА (Босна и Херцеговина, Црна Гора и Македонија), а једино се шећер у значајнијим количинама извози у земље ЕУ (Мађарска и Грчка). На увозној страни, чак трећина припада увозу ђубрива (сем сирових) која се највише увозе из Русије, док се највећи део пољопривредне механизације увози из Немачке и Италије. Такође, треба имати у виду да 2014. године ступа на снагу потпуна либерализација трговине пољопривредно-прехранбеним производима са Европском унијом, а наша пољопривреда још увек није спремна за оштру европску конкуренцију. Парадоксално је да и поред претходно реченог, пољопривреда остварује најбоље извозне резултате и подржава још оно мало индустрије која нам је остала, као што је прехранбена.

6.4. Досадашње мере државне подршке пољопривреде

Преовлађујући извор улагања у војвођанску пољопривреду потиче из аграрног буџета Републике Србије. Ко-

лико је мера подршке пољопривредних газдинстава значајна за војвођанску пољопривреду, најбоље говори податак да је од 120 милиона евра које је на име субвенција по хектару 2011. године добило око 74.000 регистрованих пољопривредника у Србији, 76 % новца за субвенције је отишло у Војводину, а остатак у ужу Србију, иако учешће централне Србије у укупној структури обрадивих површина износи 61 %.

Разлог због којег већи број пољопривредних домаћинстава није остварио право на субвенције је тај што се пољопривредници који имају мање поседе од пет хектара не региструју, иако су најбројнији, јер су им издаци које морају да плате за порезе и доприносе на име осигурања (око 80 хиљада динара од чега 55.000 за пензијско и социјално, а 25 хиљада за здравствено), као услов да конкуришу за субвенције, већи него износ помоћи коју би добили по хектару. То значи да домаћинство треба да има бар 7 хектара, да би му се исплатила регистрација и добијање субвенција.

До погоршања стања у пољопривреди, посебно у сточарству, дошло је због примене неадекватних мера захваљујући којима се 80 % средстава за субвенције исплаћивало кроз ратарство, при чему се није водило рачуна о негативним ефектима фаворизовања одређених грана пољопривреде дугорочно. Као услов за остваривање права на директну подршку, постављена је претходна набавка производних инпута (ђубриво, семе и гориво), иако је већ постојала паралелна мера ре-

греса минералних ђубрива. Немогућност регистрованих газдинстава да изабере добављача довела је до тога да су се на тржишту цене регресираних ђубрива готово изједначавале са ценама нерегресираних, па ефекат ове мере није био у директној користи регистрованим газдинствима, него продавцима ђубрива које је држава одабрала.

Подстицаји за сточарство у 2004. години, када је ДСС био у власти, су износили око 37% укупног буџета намењеног пољопривреди, да би у 2009. години за сточарство било издвојено само око 7%. Поред тога, због условљавања остваривања права на директну подршку претходном набавком производних инпута, власници сточарских фарми који имају значајне количине стајњака нису могли користити пун износ предвиђеног подстицаја по хектару, пошто углавном нису набављали минерална ђубрива.

Удео средстава намењених за исплату премија произвођачима млека у укупном аграрном буџету у периоду од 2001. до 2007. године је био веома висок и у просеку је износио око 40%. У 2004. години премијано је 800 милиона литара крављег млека са 4 – 4,4 динара по литру, док је у 2010. години премија износила свега 1,5 динара по литру. То је један од главних узрочника проблема насталих у снабдевању млеком, који данас потресају државу, без изгледа да се стање убрзо врати на ниво из претходног периода.

У 2008. години укинута је подршка у производњи свињског меса, као и подршка набавци товних раса за проширење основног стада и производњу меса у говедарству, због којих се сточни фонд изузетно споро обнавља, а драстично повећава увоз меса. Колико су донете одлуке о укидању мера из претходног периода штетно деловале најбоље говоре следећи подаци: увоз свињског меса је 2007. године био 3.9 милиона долара, а већ 2009. године 13.7, а извоз је пао са 6.3 у 2007., на 2.4 милиона долара у 2009. години.

То је све скупа допринело да Војводина данас нема сточни фонд који може да преради кукуруз који се произведе, па је то разлог што је постала његов велики извозник, уместо да се извози месо и прерађевине, који имају већу тржишну вредност, запошљавају више људи и обезбеђују много већи извозни потенцијал од ратарства.

Почев од 2002. године одобравана су бесповратна средства земљорадницима за подизање нових засада шљива и винове лозе. Међутим, уместо проширења обухвата воћа чији се засади подстичу, као што су јабуке које имају изузетан извозни потенцијал, у 2010. години нису била предвиђена средства за подршку набавци лозних и воћних садница, иако Уредба која то регулише постоји. Колико је неозбиљан постојећи приступ аграру говоре чињенице да смо 2010. године извезли воћа и поврћа у вредности од 528 милиона долара, а за производњу тих култура нису обезбеђене посебне субвенције, које се у целој Европи исплаћују произвођачима.

Иако пољопривреда и прехранбена индустрија бележе значајан раст извоза, и остварују рекордан суфицит, средства за подршку извоза су у 2010. години смањена, што је тешко објашњиво. Да подсетимо, још 2003. године донета је Уредба о коришћењу средстава за подстицај извоза одређених пољопривредно-прехранбених производа, међу којима су приоритет имали: јунеће месо, млеко и прерађевине од млека, купина и вишња, месне прерађевине и природна вина.

Уредбом Владе из маја 2011. године о субвенционирању дела камате на краткорочне и дугорочне кредите пољопривредних газдинстава у статусу физичких лица, актуелна власт је желела да привуче наклоност пољопривредника. Међутим, иако предвиђена средства од 2,7 милијарди динара делују као значајна, треба имати у виду да би се овом мером могло покрити просечно улагање у репроматеријал у производњи пшенице за тек око 90.000 хектара, што указује на изузетно малу издашност ових кредита. Поред тога, сваки кредит, чак и да је камата једнака нули (што може бити сасвим оправдано у пољопривреди), се мора вратити, а субвенције су бесповратне и неvezане за производњу, тако да су то две потпуно неупоредиве категорије подршке.

Већини малих газдинстава у статусу физичког лица краткорочни кредити уз субвенциониране камате нису доступни, па се и даље ослањају на натуралну размену, односно паритетну продају на зелено, што је за њих најчешће економски штетно, чега су и они свесни, па при-

мењују минималну технологију. Осим тога, ову меру ће моћи до користи свега 20 % пољопривредника, јер су из могућности коришћења субвенције по овом основу искључена привредна друштва, која недостајућа обртна средства обезбеђују на тржишту новца по троструко већим каматама, за колико је умањена њихова профитабилност.

Када је ДСС учествовао у власти 2004. године, уведена је кредитна подршка из буџета, а циљ је био да се развије тржиште кредита, и да се ствара кредитна историја. Модели кредитирања су обухватили: (1) краткорочно кредитирање физичких лица (пољопривредника) преко пословних банака; (2) дугорочно кредитирање пољопривредних газдинстава (правних и физичких лица), преко пословних банака, као и (3) дугорочно кредитирање пољопривредних газдинстава (правних и физичких лица) преко Фонда за развој Републике Србије, односно адекватног фонда АП Војводине. Каматна стопа на краткорочне кредите кретала се у просеку од око 5% на годишњем нивоу, а сада је повећана на 8%. Поред тога, приметно је опадање учешћа средстава предвиђених за одобравање краткорочних кредита у укупним кредитним пласманима.

Унапређење структуре савремене пољопривредне производње АП Војводине би у великој мери требало да буде усмеравано средствима одобреним из покрајинских фондова: (1) Фонд за развој АП Војводине, (2) Гаранцијски фонд АП Војводине, и (3) Покрајински фонд за развој пољопривреде, који имају за искључиви или као један

од главних циљева подстицање развоја пољопривреде у Покрајини.

Након јасног испољавања ефеката лоше вођене аграрне политике у виду несташица млека и све већег увоза меса, уследио је нагли заокрет у структури средстава која одобравају поменути Фондови у корист сточарства. Међутим, поставља се питање одрживости модела, који без обезбеђења довољних средстава и јасних приоритета у коришћењу подстицајних средстава, нема развојни карактер. Да је то тако, јасно се види на основу анализе одобрених средстава Фондова за подстицај пољопривреде, која показује да је, упркос смањењу укупних средстава намењених за пољопривреду, вредност одобрених кредита за сточарство нагло изједначена са ратарством, што значи да је свима дато таман толико да се озбиљна структурна унапређења уопште не могу очекивати, па сви тапкају у месту, а виталне гране пропадају.

ДСС се залаже за унапређење сточарства у Војводини, али сматра да то не треба чинити на рачун ратарства, већ повећањем аграрног буџета, како не бисмо сутра увозили пшеницу. Такође се може поставити питање због чега се, кад су већ расположива средства аграрног буџета мала, не подстиче повртарство, и живинарство, чији су захтеви за финансијском подршком мањег обима, а имају краћи циклус повраћаја средстава, и могу брже дати позитивне ефекте. Наиме, не може се просто наводити структура пољопривреде ЕУ (однос ратарства и сточарства 30:70) као реперна за Србију, а да се при том не узме

у обзир с којим средствима је таква структура постигнута, и у ком временском периоду. Треба имати у виду да су наша издвајања за пољопривреду и Европске уније потпуно неупоредиве величине.

Погоршање реалног стања у пољопривреди, посебно сточарству, може се добрим делом приписати неадекватним државним и покрајинским мерама за развој пољопривреде, које су биле декларативне и неконзистентне са мерама руралне политике, а не стратешки опредељене. Поред тога, ДСС сматра да је неприхватљиво да се мере мењају са променом министара у сред производног циклуса. Оне морају бити благовремено познате, а њихове измене и допуне не треба да погоршавају економски положај пољопривредника, који су у претходном периоду започели инвестициона улагања у агробизнис.

На основу свега наведеног, може се закључити да је улога државе, а самим тим и Покрајине, у јачању конкурентне способности пољопривреде и значајнијем повећању извозних ефеката од 2008. године била релативно слаба, са уоченом тенденцијом да се држава и Покрајина постепено повлаче из подршке пољопривреди.

6.5. Обезбеђивање конкурентности пољопривредног и прехранбеног сектора

Укупна развојна политика једне територије може бити успешна само ако се обезбеди конкурентност, мулти-

функционалност и одрживост пољопривредног и прехранбеног сектора. Развој пољопривреде треба да постане стуб опште политике руралног развоја Војводине, коме ће бити намењена далеко већа средства из буџета, него у ранијем периоду.

Имајући у виду да Војводина располаже изузетним аграрним потенцијалима, њихово реално могуће коришћење обезбеђује знатно већу производњу од потреба домаћег тржишта, што омогућава усвајање извозне оријентације, али да би се то постигло неопходно је водити активну политику подстицаја домаће производње и спровести значајно производно реструктурирање. Будући развој пољопривреде Војводине мора бити базиран на пуном опоравку пољопривреде, њеној ревитализацији, финансијској консолидацији и афирмацији интензивне производне структуре, што захтева усвајање мултифункционалног концепта развоја пољопривреде у склопу равномерног регионалног развоја. Акцент би требало ставити на структурно унапређење пољопривреде, ту се пре свега мисли на живинарство, сточарство, и воћарство, потом на обезбеђење веће подршке руралном развоју, и еколошке одрживости.

С обзиром да су у Војводини концентрисани капацитети за прераду житарица и индустријског биља, преко је потребно усвајање адекватне стратегије, која би имала за циљ унапређење привредне структуре, како би се створили реални основи за производњу производа више додате вредности и побољшање структуре извоза.

Неопходност усвајања оваквог приступа образлаже се потврђеним позитивним помацима, који су примећени у протеклом периоду у оним делатностима прехрамбене индустрије које улажу у своју сировинску основу (млечаре, шећеране, уљаре, сојаре), а огледају се у расту пољопривредне производње, али и степена искоришћења капацитета прераде.

Стратешки циљеви у области ревитализације пољопривредно- прехрамбеног сектора за чију ће се реализацију ДСС залагати су следећи:

1. Обезбеђивање прехрамбене сигурности, која подразумева самодовољност, стварање стратешких и оперативних резерви;
2. Унапређење структуре пољопривредне производње (развој воћарства и повртарства, живинарства, сточарства);
3. Обезбеђивање стабилне понуде пољопривредно- прехрамбених производа, у складу са нивоом куповне моћи потрошача, са тенденцијом смањења трошкова исхране у породичном буџету;
4. Развој пољопривредне инфраструктуре;
5. Повећање конкурентности произвођача хране на домаћем и иностраном тржишту;
6. Развој задругарства и удруживања;
7. Остваривање суфицита у спољно- трговинској размени пољопривредно- прехрамбених производа више фазе обраде, на бази компаративних предности Војводине и адекватних подстицаја за извоз.

За развој пољопривреде неопходно је предузети следеће мере:

- Реорганизовање покрајинских институција из сектора пољопривреде у циљу примене научних достигнућа на непосредну пољопривредну производњу;
- Организационо и институционално реформисање начина рада покрајинских робних резерви;
- Повећање учешћа представника пољопривредних произвођача и прерађивача и њихових удружења у покрајинским телима надлежним за питања развоја села и пољопривреде;
- Укрупњавање и приватизација пољопривредних поседа, уз финансијске подстицаје за различите облике стицања својине кроз продају, закуп или концесију;
- Формирање државног фонда за субвенционисање претварања необрадивих површина у обрадиве, за суфинансирање обраде земљишта старачких домаћинстава;
- Успостављање наменског система субвенција, укључујући и увођење извозних субвенција;
- Стварање услова за добијање повољних кредита који су усклађени са репродукционим циклусима пољопривреде, ратарства, сточарства, воћарства и других грана, односно продужење рокова враћања за најмање две године;
- Забрана увоза и производње генетски модификоване хране, ради заштите домаће пољопривредне производње, као и очувања свеобухватног здравственог стања нације;

- Професионализација и специјализација примарних пољопривредних произвођача кроз едукативне програме за примену савремених концепата производње;
- Буџетско финансирање и изградња капиталне инфраструктуре за наводњавање што веће површине обрадивог пољопривредног земљишта;
- Обезбеђивање предуслова за гарантовање цена и откупа пољопривредних производа;
- Стимулисање виших нивоа прераде пољопривредних производа заједно са повећањем дугорочне сигурности и стабилности откупа пољопривредних производа;
- Креирање подстицајних програма примене савремених технологија пољопривредне производње и прераде;
- Увођење стандарда у области пољопривредне производње (ISO, HACCP, Eurer Gap), који се односе на безбедност хране и контролу квалитета, и обезбеђивање финансијске помоћи државе у њиховој имплементацији;
- Заштита географског порекла и брендирање домаћих пољопривредних производа;
- Стимулисање развоја сточарске производње, као вишег нивоа реализације примарне пољопривредне производње.

Да би се побољшала конкурентност пољопривредног сектора, неопходно је системско решење његовог финансирања. Остварење постављених циљева, који од-

говарају потенцијалима пољопривреде у садашњем тренутку, могуће је постићи једино повећањем издвајања за аграрни буџет на ниво који је бар дупло виши, у односу на постојећи. За време учешћа ДСС-а у власти, достигнути ниво издвајања за пољопривреду у буџету је био изнад 5 %, док је у 2011. години за исте намене било предвиђено само 2,2 %о буџета. Спровођем нашег Програма обезбедићемо да се већ у наредне две године поново достигне виши ниво издвајања.

Увођење општинских „аграрних буџета“ представља децентрализацију мера подршке пољопривреди које би довело до прилагођавања дистрибуције средстава конкретним потребама сваке општине. Нису потребе пољопривредника једнаке у свим деловима Војводине. Негде је доминатно ратарство, а у неким општинама врло су значајни потенцијали сточарства или воћарства, зато је развијати флексибилније приступе подршке, а „општински аграрни буџети управо то омогућу“.

Поред тога, аграрна политика и буџет, као и мере које ће се тим средствима спроводити, морају бити познате за период од најмање пет година, како би се обезбедила предвидљивост добијања субвенција бар за средњорочни временски период и тиме омогућило пољопривредницима благовремено планирање активности. Такође је неопходно да се успостави јасан механизам контроле како утрошка средстава, тако и ефикасности мера које се финансирају из аграрног буџета на државном и покрајинском нивоу.

Да би унапређења у овој делатности била значајнија у кратком року, неопходно је:

- обезбеђивање бесповратних средстава за унапређење производње, на бази обрачуна дугорочне добити од повећања обима производње и запошљавања у руралним подручјима;
- супституција увозних пољопривредних производа домаћом производњом и прерадом, на основу фокусираних субвенција одређеним произвођачима;
- јачање конкурентности и раст извоза висококвалитетних домаћих производа на инострана тржишта;
- изградња организованог система и ланаца пољопривредне производње, прераде и пласмана.

Економски напредак пољопривреде се може очекивати ако се обезбеди укрупњавање поседа који се обрађују, убрзана обнова механизације, пуна примена агротехничких мера, као што је наводњавање и коришћење вештачког ђубрива, организовани и конкурентни откуп уз гарантоване цене и ако субвенције које се дају у пољопривреди буду пратиле трендове њиховог кретања у земљама у окружењу.

Иако се плодно земљиште често наводи као највреднији ресурс који Војводини обезбеђује конкурентску предност не само у региону, већ и шире, не може се рећи да она има стратегију коришћења основног фактора у пољопривредној производњи. То се манифестује кроз недостатак стратешког опредељења за остваривање сопствених интереса у овој привредној области, иако

формално постоји Стратегија развоја пољопривреде и села АП Војводине из 2007. године, којом су дате добре смернице за остваривање конкурентности пољопривреде и одрживи рурални развој.

Кључни предуслов за спровођење стратешких циљева у овој области представља комплетирање катастра пољопривредног земљишта, решавање питања денационализације и реституције и стварање институционалног и финансијског оквира за подстицај развоја.

Због неадекватно развијеног тржишта земљишта и закупа, просечна величина појединачних парцела у Војводини је релативно мала, што не одговара стандардима економичне и одрживе производње. Стога је неопходно развити тржиште земљишта. Повећање промета земљишта се може остварити давањем повољних кредита за те намене, укидањем пореза на пренос власништва за ову врсту имовине и давањем субвенција за продају или закуп земљишта онима који имају земљиште површине које су мање од одређеног стандарда. Такође, процеси комасације треба да буду поспешивани давањем одређених олакшица при плаћању трошкова спровођења поступка државним органима.

Досадашња политика у пољопривреди је створила основ да се привремено омогући коришћење земљишних ресурса у државној својини путем закупа, иако ће највећи део тог земљишта ускоро бити предмет рести-

туције. Од укупно 424.558 хектара ораница које држава даје у закуп, чак 301.606 је у Војводини. У 2010. години, држава је по том основу остварила приходе у износу од 5 милијарди динара, од којих је АП Војводини прослеђено 30%, јединицама локалне самоуправе- 40 %, и Управи за пољопривредно земљиште- 30 %. Имајући у виду да сума коју је АП Војводина добила од закупа није мала, поставља се питање недостатка транспарентности коришћења остварених прихода.

Наиме, ниједна покрајинска институција на својим званичним сајтовима нема податке о тачном броју газдинстава уписаних у регистар, такође, није познат тачан број газдинстава која су остварила директну подршку по хектару, нити ефекти који су остварени одобравањем кредита у пољопривреди, што је уосталом карактеристика за већину активности Покрајинског секретаријата за пољопривреду, водопривреду и шумарство и фондова у чијој се надлежности налазе и питања развоја пољопривреде, и једна од највећих примедби на рад тих органа.

Стога се залажемо за упис у регистар свих учесника у пољопривредној производњи, чиме би се по први пут формирала јединствена база података у пољопривреди и створила основа за рационално стратешко планирање и финансирање пољопривреде од стране Покрајине. Тиме би пракса вишегодишњег планирања буџета за развој пољопривреде постала реалност и за Војводину.

6.5.1. Унапређење структуре пољопривредне производње

Ратарство - Када је у питању ратарска производња, циљ ДСС-а је успостављање планске, стимулативне и конзистентне политике на нивоу Покрајине у производњи, откупу и пласману пољопривредних производа. Залажемо се за повећање производње пољопривредних култура, јер без тога нема прерађивачке производње и извоза, нити нових радних места у индустрији.

Конкретне мере које ћемо предузети у циљу постизања наведених приоритета су следеће:

- Промена начина доделе субвенција на основу примене пропорционалних субвенција са опадањем пропорције са величином земљишта у поседу газдинства тако да власник 10 хектара добија пун износ субвенције, док би власници до 20 хектара добијали половину максималних субвенција по хектару, а власници до 30 хектара 30 % од висине субвенција.
- Примена квалитетне класе земљишта у одређивању висине субвенција како би дошло до изједначавања положаја пољопривредника у свим деловима Војводине.
- Утврђивање критеријума за доделу диференцираних субвенција, зависно од врсте гајене културе, како би се избегла линеарност субвенција;
- Искључити дискриминацију корисника аграрног буџета по правној форми привређивања;

- Утврђивање откупних цена бар два месеца пре почетка жетве или бербе и благовремено информисање пољопривредника.

Финансијска подршка пољопривреди не може бити зависна само од обрађиване површине, већ усмерена и на премирање цена производа, како би се подстакла заинтересованост за веће приносе. Један од приоритета је утврђивање критеријума за доделу диференцираних субвенција, како би се избегла линеарност субвенција по културама, јер су неке културе по природи мање исплативе, а врло значајне за земљу (на пример жито), друге су скупе за производњу (репа), а врло су значајне за извоз, треће су битне за развој других грана прехранбене индустрије (сунцокрет и соја), итд. У многим европским земљама, субвенције се по гајеним културама разликују и до 100 %. Такође је неопходно обезбедити адекватну подршку за смањење цена репроматеријала.

Да би овај систем био одржив, сваки пољопривредник мора да води књигу поља у којој би бележио шта је сејао, шта је примењивао од агротехничких мера, какав је род остварио, итд., како би надлежно Министарство временом кориговало висину субвенција на основу промене у исплативости производње.

Да би се остварило унапређење конкурентности пољопривредне производње, ДСС сматра да је неопходно обезбедити финансијску подршку и дугорочне кредите, са најмање једном годином грејс периода, за набавку

опреме и пољопривредне механизације високих радних учинака, као и за градњу капиталних објеката (силоса, хладњача). При чему, приоритет за подршку овим активностима треба да имају она газдинства која заједнички користе (машински прстенови, кооперативе) високопродуктивну механизацију или имају заједничко власништво над силосима и хладњачама (привредна друштва у власништву више регистрованих газдинстава). Такође је неопходно консолидовати домаћу индустрију пољопривредне механизације, а са друге стране смањити увозне царине или стопу ПДВ-а на пољопривредну механизацију и резервне делове који се не производе у држави.

Реформе које предлажемо одвијале би се у три фазе. У првој фази, постојеће субвенције засноване на површини би се смањивале, а средства би се преусмеравала ка инвестицијама, које би пољопривреду учиниле конкурентнијом (кредити, субвенције инпута, субвенције извоза). У следећој фази реформе биле би смањене и субвенције за инпуте, јер ће се то захтевати од Србије, након приступања Светској трговинској организацији (СТО). Програми доделе бесповратних средстава биће повећани, али усмерени на развој села, на исти начин како се то ради у ЕУ, и уз коришћење одговарајућих структурних фондова, што ће имати за последицу даље слабљење везе између подршке државе и одлуке произвођача о томе шта да производе. У трећој фази, системи подршке ће највероватније бити сконцентрисани на систем плаћања по јединици површине и везани за

различите критеријуме заштите животне средине, али неће бити везане за одлуке произвођача о томе шта да производе.

С обзиром на изражену потребу унапређења нивоа знања пољопривредника, посебна пажња ће бити посвећена њиховој едукацији како у домену обезбеђивања финансијских средстава (кроз припрему за учешће, аплицирање и коришћење домаћих и међународних фондова), увођења добре пољопривредне праксе (обогаћивањем спектра услуга које нуде пољопривредни институти, подстицањем размене искустава између самих пољопривредника на дефинисан и институционално структуриран начин), тако и у управљању газдинством.

Ниске откупне цене, због кризе, али и због раста производње житарица у свету, довеле су до тога да су цене пољопривредних производа у Србији испод нивоа економске исплативости. Због тога су субвенције значајне, чак и када су на тако ниском нивоу, као што је постојећи. Оно о чему се не води довољно рачуна је да се субвенције пружене примарним пољопривредним произвођачима често преливају откупљивачима и прерађивачима производа, кроз смањење цена које они исплаћују примарним произвођачима. Утицај да тржиште достигне ниво исплативих, али реалних цена за производе је значајнији пољопривредницима, него добијање субвенција, те се зато залажемо за гарантовање цена основних пољопривредних култура.

Гарантоване цене ће бити одређиване по моделима који одговарају пракси ЕУ, која се спроводи при утврђивању интервентних и заштитних цена пољопривредних производа. Ниво загарантованих цена мора бити тако постављен да обезбеди макар просту репродукцију пољопривредне производње, а тамо где се жели подстицање бржег развоја- цене морају бити релативно више. Као репери за одређивање гарантованих цена треба да се користе тзв. екстерни паритети (цена пољопривредних производа наспрам цена опреме, нафте и цена репроматеријала у пољопривреди) и интерни паритети (цена свих других пољопривредних производа наспрам цена пшенице и кукуруза).

Питање којем ће ДСС дати посебну пажњу је правовремено утврђивање откупних цена, јер се и у 2011. години поновио веома лош сценарио из претходних година. Наиме, загарантована цена, која је увек одређујућа за цену која ће бити у откупу у време жетве, није унапред утврђена, па самим тим пољопривредници нису били благовремено информисани о њој. С обзиром да је извоз жита и брашна замрзнут, реална цена жита није била позната за наше тржиште, а њим се већ трговало на берзи, што је довело до тога да многи пољопривредници опет буду оштећени, а да препродавци одлично зараде. Исто се већ догодило у 2010. години када су многи пољопривредници, због недостатка новца, морали да продају жито по загарантованој цени која је била 13 динара, да би у веома кратком року дошло до скока цене на 29 динара, тако да су откупљивачи зарадили

много више од самих произвођача. Имајући у виду да је оваква пракса веома штетна за пољопривреднике, ДСС се већ годинама залаже и предузете све неопходне мере да се сваке године бар два месеца пре почетка жетве или бербе знају цене откупа, како би се увела макар краткорочна стабилност на тржишту.

Примена инструмената за стабилизацију цена и тражње на тржишту пољопривредних производа захтева да се приступи коренитој промени начина организовања и рада покрајинских робних резерви. На тај начин ће се допринети предвидивости кретања цена и сигурности пласмана произведених производа, што је основни услов за примену дугорочног планирања у пољопривреди, које већ годинама у постојећим условима високих осцилација на тржишту није могуће.

Воћарство и повртарство- У циљу унапређења структуре пољопривредне производње потребно је створити неопходне услове за развој воћарства и виноградарства у Војводини, имајући у виду њихове велике потенцијале за упошљавање постојећих капацитета за прераду и извоз. Одржавање постојећих, а нарочито подизање нових засада воћа и винове лозе, изискује планско усмеравање и коришћење државних и покрајинских подстицајних средстава. Стога ће се ДСС залагати да се у систем подстицаја уведу и субвенције за произвођаче воћа, како би се обезбедила одржива производња, као и да се повећа обухват воћа чији се засади подстичу, посебно јабука и грожђа. Тиме би се

створила реална основа за повећање производње на бази воћа, као и извоза производа од воћа, сокова, вина и алкохолних пића.

Правилним усмеравањем подршке и подстицањем конкуренције на страни откупа обезбедићемо субвенционисање оних који производе и користе, уместо оних који тргују производима. Примери енормне зараде извозника малина, купина и других производа, у условима када се произвођачи боре за одржање производње и опстанак, сугеришу да су непосредне мере за спречавање тих појава неопходне. Једна од могућих је да држава развије сопствену откупну мрежу и складишне капацитете и да одреди најниже и највише продајне цене у сезони, као и обавезу откупа свих тржишних вишкова, као што то раде и друге европске земље које имају развијен аграр. Применом таквог приступа могло би се очекивати да приход од производње и продаје воћа буде и двоструко већи, већ у наредних пет година.

Да би се унапредила повртарска производња, неопходно је реализовати следеће:

- Повећање површина под поврћем, при чему би учешће поврћа у сетвеној структури било од 10 до 15%;
- Подстицање гајења поврћа као другог усева;
- Увођење у производњу више врста поврћа за свежу потрошњу, током целе године, као и за различите облике прераде;
- Повећање броја гајених врста у пољопривредним

предузећима и задругама и временско продужење производње;

- Осавремењавање баштенског начина производње (увођењем нових приноснијих сорти, специфичне механизације, итд.) и њено комбиновање са производњом у заштићеном простору;
- Повећање површине под заштићеним простором (пластеници и стакленици);
- Повећање образовног нивоа пољопривредних произвођача у зимским школама, на курсевима, семинарима и саветовањима, као и подстицање локалних медија да емитују емисије едукативног садржаја из области пољопривреде;
- Обезбеђивање савремених услова од бербе до гласмана (транспорт, паковање, амбалажа, дистрибутивни центри, краткорочно и дугорочно чување);
- Развој маркетинга који опредељује тржишност произведеног поврћа.

Сточарство - Посебан приоритет у Војводини мора бити доступно мењање структуре субвенција у корист сточарства. Стога се у домену сточарства залажемо за опоравак и унапређење најпре живинарства, као и говедарства, које је посебно погођено лошом државном политиком у пољопривреди. Да би се то постигло, предузећемо све неопходне мере као што су:

- Увођење подстицаја за производњу родитељских јата тешке линије, лаке линије, као и за производњу осамнаестонедељних пилића лаке линије;

- Обнављање рада дедовских центара у циљу смањења увозне зависности при обезбеђивању продуктивних хибрида тешког и лаког типа и плански увоз;
- Оживљавање производње ћурака, патака и гусака, са аспекта домаћег, а још више иностраног тржишта;
- Подстицање подизања породичних фарми са 60 – 80 крава, чиме се стварају неопходни услови за остваривање позитивних економских резултата на газдинствима;
- Подстицање производње меса у систему "крáva-теле", где би коришћењем савремених метода у репродукцији било омогућено добијање једног телета за тог годишње;
- Враћање пашњака сеоским месним заједницама;
- Диференцирање субвенција зависно од тога где се краве хране на пашњаку или у стајама, и подстицање економичне исхране на пашњацима или производима ратарске производње (сојина слама, силажа и остатак зелених култура);
- Враћање укинутих мера за стимулацију извоза млечних производа и квалитетног јунећег меса.

6.5.2. Развој задругарства и удруживања

Удруживање пољопривредних газдинстава у неки од облика кооперације представља један од предуслова за организовање савремене и ефикасне, односно високопродуктивне пољопривредне производње. Имајући наведено у виду, ДСС ће се залагати за афирмацију и

реформу задругарства, које је у традицији нашег народа. Да би се пракса удруживања и задругарства ревитализовала, неопходан је нов регулаторни оквир који ће обезбедити јефтинију обједињену набавку опреме, репроматеријала, отварање заједничких јавних складишта и понуду производа под заједничком робном марком и са заштићеним географским пореклом, што ће бити омогућено повећањем учешћа кредита које одобрава Фонд за развој АП Војводине за различите облике асоцијација и кооперативе.

Пример како држава омогућава развој кооперација се може видети у суседној Мађарској. Наиме, у близини Сегедина произвођачи су се удружили на газдинству, где су на површини од 60 хектара, подигли стакленике и пластенике, сви заједно раде, а држава им дотира производњу кроз субвенције и гарантује им минималне цене. У Холандији се произвођачи удружују већ вековима, тако да данас готово нико не производи нешто потпуно самостално, или су укључени у веће репро или трговинске ланце, тако да се партнерство као приступ подразумева. Сличне мере предвиђа и ДСС за подстицање удруживања произвођача и других друштвених група на селу.

6.5.3. Унапређење конкурентности прехранбене индустрије

Главни приоритет ДСС-а ће бити ревитализација прехранбене индустрије у Војводини, као гране која има

стратешки значај за развој како саме Покрајине, тако и за одрживост примарне пољопривреде. Уколико се сумарно анализирају расположиви капацитети прехранбене индустрије Војводине, може се закључити да постоји низак ниво искоришћености постојећих капацитета у којима се може произвести готово двоструко више прехранбених производа, што оставља простор за инвестиције, обзиром на потенцијале у сировинској основи и могућности пласмана производа на страна тржишта.

У исто време потребно је модернизовати постојеће и изградити савременије прерађивачке капацитете, како би се остварили предуслови неопходни за извоз виших фаза прераде пољопривредних производа. Стога ћемо финансирати програме пољопривреде који су повезани са вишим фазама прераде и заједничке производње, како би обезбедили супституцију увоза бројних прехранбених производа, али и повећали економски капацитет извоза заснованог на пољопривредним производима. Тиме би се остварила већа упосленост у индустрији, али и већа тражња за пољопривредним производима, што треба да компензује инвестиције у повећану производњу у примарној фази.

Колико је развој прехранбене индустрије битан, најбоље се може уочити из раста приноса оних пољопривредних култура које су сировинска база прехранбених производа (шећер, уље), које производе мултинационалне компаније у Војводини за извозно тржиште, а

ово унапређење стања се може приписати успостављању дугорочних, обострано корисних стратешких односа између пољопривредника и поменутих компанија.

Стога ће посебан приоритет ДСС-а бити да се искористе постојећи капацитети за прераду примарних пољопривредних производа, у циљу унапређења структуре извоза. Наиме, у Војводини постоји на десетине млинова, као и две фабрике за производњу прерађевина од кукуруза, а извози се жито и кукуруз, уместо прерађевина које имају много већу тржишну вредност. Последнице пропадања већ постојећих изграђених капацитета којима Војводина располаже су несагледиве, тим пре што за њихову ревитализацију нису неопходна огромна средства, постоје обезбеђене сировине и тржиште, а оно што се захтева је домаћинско вођење.

Да би се унапредила конкурентност прехрамбене индустрије у Војводини, ДСС ће посебну пажњу посветити покретању иницијатива за обезбеђивање веће покрајинске подршке привреди у виду:

- успостављања кооперације научних институција и привреде (обавеза конкретне имплементације научних радова технолошког, пољопривредног и других факултета у пословним системима);
- стварање услова за увођење нових технологија;
- пружање помоћи при увођењу стандарда (HACCP, ISO 9000 i 14000);
- обезбеђивање подршке у продаји (унапређењем си-

стема за пружање тржишних информација, брендирање производа).

Имајући у виду критеријуме, као што су сировинска база, производни капацитети, спроведена својинска трансформација, расположивост кадровских потенцијала, и приступ тржишту, највеће потенцијале за развој и нове инвестиције у прехрамбеној индустрији у Војводини има сектор прераде воћа и поврћа.

У сектору прераде воћа и поврћа постоје велике могућности за улагања у производњу, складиштење, примарну и више фазе прераде стандардних и издиференцираних производа намењених страним тржиштима. У сектору прераде воћа и поврћа могућности за страна директна улагања постоје у следећим областима: (1) Класификација и стандардизација воћа и поврћа за потрошњу у свежем стању за извоз; (2) Производња стандардизованих висококвалитетних и безбедних сушених, замрзнутих, и лиофилизованих производа; (3) Развој линија производа врхунског квалитета за потрошаче веће платежне моћи и за страно тржиште; и (4) Производња и прерада органских производа.

У производњи вина могућности за ревитализацију и даљи развој су у проширењу, уређењу и унапређењу винограда и винских подрума, производњи, посебно вина од аутохтоних сорти грожђа, и бољем позиционирању врхунских вина, захваљујући развоју стратешког маркетинга. Посебну пажњу ДСС ће посветити реализацији

дуго најављиваног пројекта заштите аутохтоних сорти воћа у Војводини.

С обзиром да је кондиторска индустрија у Војводини добро развијена, тежиште њеног даљег развоја треба ставити на већ постојећа успешна предузећа и њихово стратешко повезивање, а кроз пружање веће покрајинске подршке у јачању сировинске базе, и њеном умрежавању са вишим фазама прераде. Такође је неопходно подстицање примене истраживања и развоја производа у кондиторској индустрији, организовање едукације о примени савремених концепата маркетинга и логистике, као и стварање бренда на ино тржишту.

У преради жита и брашна постоје бројне области и могућности за даља унапређења, како у осавремењавању и укрупњавању погона, тако и производњи ширег асортимана производа, посебно намењених здравој исхрани (мусли, корнфлекс, итд.), као полуготових и трајних пекарских производа високог нивоа квалитета, затим развоју савремене дистрибутивне мреже и промоцији производа.

Имајући у виду недовољно искоришћене огромне капацитете за индустријску прераду кукуруза, од којих су у Војводини два, и значајан контингент тржишног вишка кукуруза који се извози непрерађен, ДСС сматра да подстицаје за привлачење страних инвестиција треба прилагодити тако да се омогући већи прилив инвестиција у капацитете за више фазе прераде кукуруза- од произ-

вода за исхрану, преко сировина за техничко- технолошке производе, до обезбеђења алтернативне енергије.

Велики потенцијал за инвестиције имају и погони за производњу биогорива, као и за прераду отпада и секундарних сировина из пољопривредне производње и производње хране. Такође значајну пажњу треба посветити и подстицању производње хране за животиње, посебну шансу имају инвестиције у производњу хране за разноврсне кућне љубимце, која је у експанзији.

Један од главних приоритета ДСС-а ће бити оријентација дела пољопривредних ресурса на производњу органске и здравствено безбедне хране. Постојање квалитетних обрадивих површина у Војводини омогућава производњу органске хране, без генетски модификованих производа. Имајући у виду снажан развој тржишта органских производа у Европи, као и економске резултате органске производње, који су бољи од конвенционалне, постоји могућност да се структура војвођанског аграра унапреди подстицањем производње органске хране.

Међутим, да би се то постигло, неопходно је да се у Војводини успостави системска производња органске хране. Да би се остварили конкретни резултати, неопходно је да Покрајински секретаријат за пољопривреду пружи много већу техничку и финансијску подршку за успостављање ланца вредности у области производње, прераде и пласмана производа из органске производње, затим да подстиче организовање регионалних и међу-

народних скупова едукативне и промотивне природе, и обезбеди помоћ у стандардизацији и брендирању пољопривредних и прехранбених производа из органске производње. Велики допринос томе би могли дати и постојећи регионални центри препознатљиви по органској производњи (Удружење Tergas у Суботици и Zdravo Organic у Селенчи), уз могућност развоја сличних и у другим подручјима, и то унапређењем својих активности и ширењем утицаја, путем едукације пољопривредника. Да би се стимулисала органска производња, ДСС сматра да је неопходно обезбедити континуитет давања субвенција из аграрног буџета за површине сертифициване за органску пољопривреду.

Поред производње органске хране, Војводина има велике потенцијале за производњу и извоз лековитог биља, тим пре што капацитети за прераду постоје, као и дуга традиција и искуство у производњи. Унапређењем организације постојећих капацитета, Војводина би могла да извози лековитог биља и шумских плодова у вредности од 20 милиона долара.

У преради производа животињског порекла, посебан приоритет треба дати живинском месоу. Као пример се може навести Мађарска у којој је просечан број живине чак три пута већи него у Војводини, а ако се узму у обзир и гуске, патке и ћурке, онда је тај однос још драстичнији. Интензивирањем узгоја и прераде развоја живинарства у Војводини омогућило би се упошљавање већ постојећих недовољно искоришћених капацитета за прераду

меса у Војводини, и обезбедила понуда ширег асортимана квалитетних производа за којима постоји тражња на домаћем и страном тржишту, али не и адекватна понуда. Ту се, пре свега, мисли на ћуреће, гушчије и пачије месо, као и његове прерађевине. Такође треба нагласити да би неопходна подстицајна средства покрајине за развој живинарства била мања него за говедарство, а период повраћаја средстава краћи, што би омогућило да се оствареним приходима касније инвестира и у пољопривредне гране које захтевају знатно већа улагања да би се постигли видно бољи резултати.

6.5.4. Ревитализација и изградња система за наводњавање

У Србији би могло да се наводњава око 1,5 милион хектара пољопривредних обрадивих површина, а тренутно се правим системима наводњава свега 25.000 хектара, што нас сврстава на дно европске лествице. У односу на 4,2 милиона хектара укупне обрадиве пољопривредне површине, наводњаване површине у Србији не обухватају ни 1 %, док се у развијеним земљама наводњава око 17 % обрадивог земљишта.

У Војводини се налази највећи део наводњаваних површина у Србији, али је утеха од овог податка мала када се зна да су ту и највећи водни потенцијали и најповољнији услови да се они искористе. Имамо најмањи проценат система за наводњавање, а свуда око нас теку реке и

воде. Још је Марија Терезија увиђала значај каналских система за добробит Војводине. На њену иницијативу је и изграђен највећи део постојеће мреже.

Први организовани хидротехнички радови ширих размера почињу крајем 17. века. До појаве грађевинске механизације канали су копани ручно, уз мукотрпан рад великог броја радника. У периоду од 1793. до 1802. године гради се Велики Бачки канал од Бачког Моноштора до Бачког Градишта, који пресеца Бачку и спаја реку Дунав са реком Тисом. У 19. веку се у Бачкој спроводе премери и уређење катастра земљишта, који служи као подлога за широки фронт хидротехничких- мелиорационих радова, који су нарочито интензивни крајем 19. и почетком 20. века.

Очигледно, каналска мрежа је одводњавањем од Војводине направила најплоднију европску равницу, али уколико сада исти тај систем не буде искоришћен да она то и остане у условима климатских промена, односно глобалног отопљавања, онда за то носимо кривицу само ми, а одговараћемо на суду наших предака који су нам оставили много лакши задатак од оног који су они готово ручно обавили.

Имајући у виду климатске и друге промене наводњавање остаје један од озбиљних задатака државе у будућности, јер приватне инвестиције се у том сегменту могу очекивати само у домену набавке опреме за наводњавање. Изградња инфраструктуре наводњавања је у

свим земљама била државни пројекат од највишег интереса. Тако је било и у Војводини до деведесетих година, од тада многи канали за наводњавање у Војводини су запуштени, пуни баченог и изливеденог индустријског отпада, док у неким нема ни капи воде, а све је то 70-их година прошлог века било део развијеног система канала Дунав - Тиса - Дунав (Д-Т-Д).

Уз незнатне инвестиције у Војводини би могло да се наводњава 100.000 хектара, значи пет пута више. То је врло реалан план, јер само када се зна да канал Д-Т-Д сада обухвата 960 километара каналске мреже, и да има више од 22 хиљаде километара каналске мреже која се делимично може повезати са главним каналом, тада је јасно да само са сто метара наводњавања око тих канала добијамо поменућу површину од 100 хиљада хектара са две жетве, са максималним приносима и са стабилним родом и у најсушнијим годинама.

Циљ изградње канала Д-Т-Д био је да одводи сувишне воде са милион хектара и да омогући наводњавање 500.000 хектара. До пуног достизања тог циља можемо доћи до 2020. године, а до остварења прве фазе већ за три године, јер у тој фази нису потребна ископавања нових канала, већ само санације преводница, продубљавања канала на појединим местима и уградња савременијих и јачих пумпи.

Средства за реализацију овог пројекта биће обезбеђена иницирањем кредитног аранжмана са Руском Федера-

цијом. То ће уједно бити прилика да се даље унапреде односи Војводине и руских региона у области пољопривреде. Стратешка сарадња руских и српских фирми из Војводине на ревитализацији каналске мреже хидро-система Д-Т-Д и изградњи нове инфраструктуре омогућила би искоришћење потенцијала којима Војводина располаже у аграру, увођење нових технологија и примену добре праксе. У прилог томе говоре изузетни резултати које Русија постиже у области пољопривреде последњих година. Такође би постојала могућност заједничког наступа на трешим тржиштима.

Пракса да се одобрена средства за унапређење инфраструктуре ненаменски троше или да се чак и не повуку од финансијских институција које су их одобриле, биће потпуно искорењена. Такав случај се догодио почетком 2010. године када је Светска банка одобрила кредит од 75 милиона долара за изградњу система за наводњавање, али он није повучен. Тим кредитом је могло да се обезбеди наводњавање најмање 20 хиљада хектара земљишта, односно да се наводњаване површине повећају за 50 %, као и приноси по хектару. На жалост, ово није јединствен случај, већ учестала појава која се мора убудуће спречити.

Масовније наводњавање биће остварено обезбеђивањем повољнијих кредита индивидуалним произвођачима, како би се олакшала набавка уређаја за наводњавање, било да је реч о агрегатима за пренос воде, или набавци система “кап по кап”. Велику улогу у томе треба, као и до сада, да има Фонд за развој АПВ.

За даљи развој пољопривреде у Војводини поучан је пример Мађарске која своје изворе термоминералне воде користи за загревање пластеника. Слични пројекти се, уз адекватну институционалну подршку, могу реализовати и у Војводини.

Исплативост овог пројекта је вишеструко јасна. Прво, приноси се наводњавањем повећавају од 30 до 100 %. Друго могуће је и увођење високо интензивних индустријских култура, као што су поврће и воће, које приходе са истих површина увећавају и за пет пута. Треће, сама изградња канала би упослила неколико хиљада грађевинских радника у оперативи. Четврто, повећање приноса би довело до пунијег упошљавања капацитета прерађивачке индустрије. Пето, бољи приноси би довели и до појефтињења сточне хране, а самим тим и до конкурентнијег сточарства. Шесто, на основу већих приноса и већих производних капацитета агроиндустрија би постала међународно конкурентнија, а самим тим би се још више увећао позитиван утицај пољопривреде на спољнотрговински биланс Србије у целини.

Само остварењем овог пројекта је могуће да Војводина постане башта целокупне Европе и да до 2020. године приход од пољопривреде и прехранбене индустрије буде већи од 20 милијарди евра, што је три пута више од садашњег нивоа прихода, што Холандија остварује већ сада са готово исте обрадиве површине земљишта.

7. ИНДУСТРИЈА И ВЕЛИКИ ПРИВРЕДНИ СИСТЕМИ

7.1. Постојеће стање индустрије Војводине

Од укупног броја привредних друштава у Србији (90.985), 2010. године у Војводини је пословало 23.769 предузећа (26,1%) са 240.833 радника. Структура предузећа у Војводини, по величини и својини, показује да преовладавају микро и мала (96,4%) приватна предузећа, док велика предузећа учествују са 0,6%. Међутим, значај индустрије и великих привредних система за економију Војводине не мери се њиховим бројем већ доприносом расту бруто друштвеног производа, запошљавању, извозу, подизању технолошког нивоа и образовања запослених, који је готово једнак доприносу који имају сва мала и средња предузећа.

Кумулативна индустријска производња у АП Војводини за првих осам месеци 2011. године порасла је само за 1,7% у односу на исти период претходне године.

Нека од највећих предузећа из области производне и прерађивачке индустрије у Војводини су Петрохемија Панчево АД (Панчево), Метанолско-сирћетни Комплекс (Кикинда), Таркет Доо (Бачка Паланка), Нафтна Индустрија Србије (Нови Сад), Хемофарм АД (Вршац), Хип-Азотара (Панчево), Викторија Оил (Шид), Алева (Нови Кнежевац), Витамин (Хоргош), Сомболед (Сомбор), Млекара Суботица (Суботица), Јапан Тобако Интернешнл (Сента), Витал (Врбас), Тоза Марковић (Кикинда), Карнекс (Врбас), Суноко (Нови Сад), Апатинска Пивара (Апатин), Ливница Кикинда (Кикинда), ИМ Матијевић (Нови Сад), Карлсберг Србија (Челарево), Лафарж БФЦ (Беочин), Дијамант (Зрењанин) и друга.

7.2. Мере за развој индустрије Војводине

Индустрија и велики привредни системи су мотор развоја и за мала и средња предузећа која су оријентисана на велике системе, и имају значајну улогу у извозу и запошљавању. Ова предузећа су носиоци привредних активности и економског раста у покрајини и због тога треба да буду приоритет у развоју и улагањима. Најважније области индустрије у Војводини су пољопривредна и прехранбена индустрија, машиноградња, хемијска индустрија, металска индустрија, грађевинска индустрија и енергетика.

Ове гране креирају две трећине прихода целокупне индустрије у Војводини и због тога треба да буду подржане да се даље развијају. Највећи проблеми са којима се индустрија данас суочава су неликвидност, недовољна испуњеност капацитета, високи трошкови, ниска технолошка конкурентност и недовољна подршка државе и банака. Неликвидност је највећи проблем већине предузећа због чега су она принуђена на смањивање броја радника. Демократска странка Србије сматра да овај проблем може да буде решен спровођењем мера као што су одобравање субвенционисаних средњерочних и дугорочних кредита за ликвидност са роком отплате од пет до десет година и грејс периодом од једне до три године, који би се додељивали преко Фонда за развој АП Војводине и Развојне банке Војводине, затим стимулисање комерцијалних банака да одобравају кредите за ликвидност, са роком отплате између три и пет година, као и обезбеђивање гаранција за предузећа преко Гаранцијског фонда.

Значај индустријске производње је вишеструки и мултипликативан. Поред директних користи од развоја индустрије и раста запошљавања, развија се и пратећа услужна делатност, јер крупна производња везује за себе велики део малих и средњих предузећа, обезбеђује се равномернији регионални развој и подиже се ниво технолошке опремљености свих других грана повезаних са индустријом. Због тога ће се Демократска странка Србије залагати за примену инструмената подршке великим предузећима у виду:

- формирања интервентног фонда за помоћ индустрији и великим привредним системима у циљу олакшавања превазилажења последица кризе и покретања развојних програма;
- формирања додатног инвестиционог фонда за субвенционисане кредите и подстицај извозу најзначајнијих грана;
- директне подршке увођењу нових технологија у индустрију кроз кредитну подршку инвестицијама за увођење нових технологија и опремање;
- директне подршке побољшању кадровских потенцијала кроз суфинансирање програма усавршавања запослених;
- суфинансирања процеса реструктурирања великих привредних система у државном власништву, ради подизања конкурентности и вредности капитала пре приватизације;
- преференцијалног повезивања индустрије у јавном сектору и великих привредних система у Покрајини;

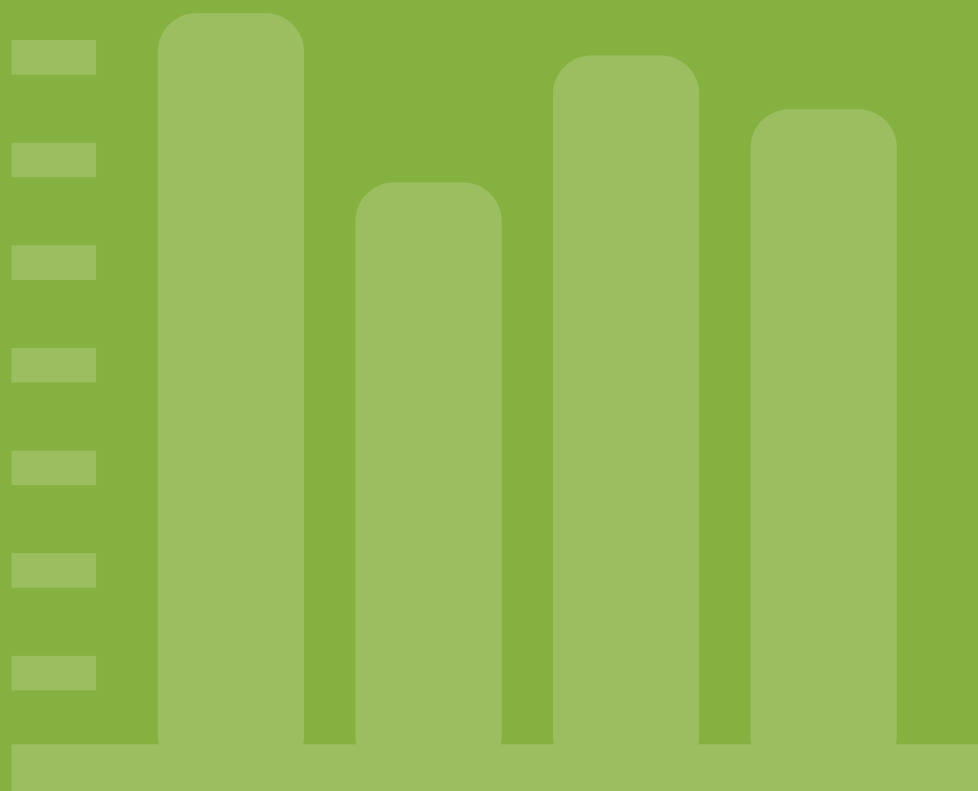
- заједничких инвестиција државе и приватних компанија у домену инфраструктурних пројеката;
- покретања великих инфраструктурних пројеката на основу улагања из буџета покрајине и локалних самоуправа, који би били кључни за даљи развој индустрије у Покрајини;
- увођење статуса домаћег производа и произвођача у процесима јавних набавки, ради побољшавања тржишног положаја домаће индустрије;
- борба против монопола и увозничке зависности на бази интервентних увоза и субвенција за улазак нових понуђача на монополизована тржишта.

Демократска странка Србије залаже се за формирање интервентног фонда са посебном наменом финансирања санационих програма у привреди. Основу оправданости

примене овакве мере видимо у чињеници да је отварање једног радног места скупље за државу него подршка његовом очувању. Средства за ове намене треба додељивати на основу јавног позива, како би обезбедили услове за равноправан положај свих предузећа заинтересованих за ову врсту помоћи. Услови одобравања кредита, критеријуми оцењивања пристиглих захтева и одлуке о додели морају бити јавни. Корисници кредита су дужни да поднесу одговарајуће гаранције за враћање кредита, као и пословне планове који оправдавају доделу ове врсте кредита.

Сви инструменти подршке ће се примењивати флексибилно и циљано, у зависности од специфичних потреба репродуктивних циклуса гране или тржишта на коме предузећа послују, а не линеарно као што је најчешће био случај до сада.

8. ПРЕДУЗЕТНИШТВО И РАЗВОЈ МАЛИХ И СРЕДЊИХ ПРЕДУЗЕЋА У ВОЈВОДИНИ

8.1. Стање у сектору предузетништва и малих и средњих предузећа

Предузетништво је у Војводини било вековима развијано. На раскрсници путева, у житници Европе увек је било шта да се понуди локалном или другим купцима. Сваки сељак је знао бар још три заната, јер је само на тај начин могао да опстане. Међутим, Војводина мора да гради привредну структуру где свако ко зна један занат може пристојно да живи и то од свог рада, и да уз знања о трговини и услугама запошљава и друге. На тај начин се може доћи до привредне структуре која одговара не само градском већ и сеоском начину живота, а која није само аграрно оријентисана, већ развија и пратеће делатности великих привредних система.

Мала и средња предузећа и предузетници (МСПП) и данас представљају покретачку снагу економског развоја, јер стимулишу приватно власништво и предузетничке вештине, флексибилна су и могу се брзо прилагодити осцилацијама на тржишту. Поред тога, МСПП генеришу запосленост, искоришћавају потенцијале локалне сировинске базе, позитивно утичу на диверсификацију економске активности и дају значајан допринос извозу и трговини. Све су ово кључни приоритети у време економске кризе за чије остварење се морамо залагати. С друге стране, економска криза изазива драматичне промене у пословању многих МСП јер је њихова способност да се прилагоде паду тражње ограничена обимом и структуром капитала којим располажу. Управо због тога су МСП и највеће жртве рецесије. Након десет година по први пут дошло до смањења сектора МСП, јер је затворено више него што је отворено МСП, а самим тим је и изгубљено више радних места, него што их је отворено.

МСП у броју активних предузећа у АП Војводини учествују са преко 90%, преко 60% у формирању запослености и укупног промета, и преко 50% у формирању бруто додате вредности привреде Војводине. Развој сектора МСП као носиоца привредног развоја и инструмента за смањење сиромаштва зависиће од јачања броја средњих предузећа, способних да преузму иницијативу у области развоја и иновација, али и од активности владе да формира адекватан амбијент за њихов развој. Тржиште финансијских и нефинансијских услуга такође је веома важно.

Цео сектор МСП у Војводини је у приватној својини и карактерише га уситњеност. Секторска профилисаност МСП у Војводини говори да су мала и средња предузећа концентрисана у радно интензивним и услужним делатностима са бржим обртом капитала и краћим производним циклусом, што указује на то да МСП још увек немају довољну економску снагу да преузму иницијативу у области примене иновација и технолошког напретка, повећања продуктивности и конкурентности привреде. Поред непостојања свеобухватног статистичког праћења сектора МСП, тренутни проблем је њихова хоризонтална и вертикална повезаност (кластери, инкубатори, технолошки паркови) и неповезаност са научноистраживачким организацијама. Таква врста повезаности учинила би да универзитет постане demand-oriented уместо supply-oriented (вођен потражњом а не понудом), те да се, као што је то уобичајено у ЕУ, о науци не размишља више као о култури.

Ипак темпо раста и развијеност сектора МСПП у Војводини, до сада, заостаје за потребама бржег економског развоја и запошљавања јер издвајања за његово јачање нису ни довољна, нити адекватна по видовима. Недовољно развијена структура по делатностима, са претежном концентрацијом на трговину, услужне делатности у саобраћају и угоститељству, утицала је на то да је достигнути ниво развијености МСПП сектора незадовољавајући. С обзиром да у сектору услуга брже пада тражња него на тржишту производа, након економске кризе многа МСП су изгубила могућност да инвестирају у свој развој, а самим тим је дошло и до пада запослености у овом сектору.

Уз ове показатеље, као и чињеницу да МСПП имају опадајућу продуктивност, без обзира на тренд раста БДП, уколико се не предузму адекватне мере, сектор МСПП ће озбиљно угрозити конкурентну позицију укупне привреде Војводине. У неповољним условима за настајање и опстајање МСПП многа мала насеља су изгубила и последње занатлије, стари занати су изумрли и одржавају се више због традиције него због пословног интереса власника.

У Војводини не постоје препреке за настајање МСП и предузетништво у области производње хране, прераде базичних пољопривредних производа, а ипак све је мање млинова, пекара, кланица и млекара. Мали предузетници све чешће губе тржишну утакмицу са великим системима, везаним за пласман производа у великим

градовима и у иностранству. Да би и мали имали прилике да опстану на таквом тржишту предузетници морају имати подршку општина, развојних агенција на локалном нивоу, јавних предузећа и јавних служби на свим нивоима Покрајине.

Многа предузећа, пољопривредни комбинати и задруге су престали са радом у претходном периоду. Њихове хале, фарме, плацеви и земљиште сада нико не користи и узалуд пропадају. С друге стране, многи предузетници подижу кредите, стављају хипотеке на куће и имања да би изградили радионице, производне хале или складишне просторе и на тај начин умањују своје прилике за опстанак под притиском било какве кризе. Зато се ДСС залаже да се направи попис и преглед свих слободних капацитета који се на било који начин могу користити у функцији развоја и подршке МСПП и да се направе јавни огласи за њихово изнајмљивање, продају и сл. како би се покренуо „мртав капитал“ и нова привреда Војводине.

Сектор МСПП мора бити довољно развијен, по делатностима и окрузима, подстакнут од стране креатора економске политике да амортизује поремећаје на тржишту рада који ће настати због отпуштања. За ту улогу морају да добију и адекватну финансијску и нефинансијску подршку државе и институција. Подршка се мора разликовати у општинама које се налазе на маргинама развоја Војводине, што подразумева развијање подстицајних шема које ће узети у обзир социјалну и привредну карту Војводине. Ако неко жели да покрене производњу у

Српској Црњи или Пландишту, мора добити веће подстицаје него они који то чине у Инђији или Старој Пазови, мада је и сада тако, али на рачун неразвијених, а треба да је обратно.

Потребно је створити снажан партнерски однос између државе, локалне самоуправе, предузетничких асоцијација и појединачних предузећа, како би се оклонило административне баријере за рад у овом сектору, формулисале мере према стварним потребама овог сектора и осигурала њихова примена на свим нивоима.

Оптимални модел финансијске помоћи у средњорочном периоду базираћемо на комбинацији класичних директних инструмената државе са тржишно оријентисаним мерама. Уобразано ћемо стварати услове и уклањати баријере за бржи развој финансијских тржишта, јачање конкуренције на банкарском тржишту и оснивање специфичних институција намењених финансирању МСПП. Индустијске зоне у општинама које су поред Коридора 10 морају бити извор финансирања изградње нових зона изван коридора, а за то су потребне диференцијалне таксе које ће се преусмеравати на развој у мање атрактивним деловима Покрајине.

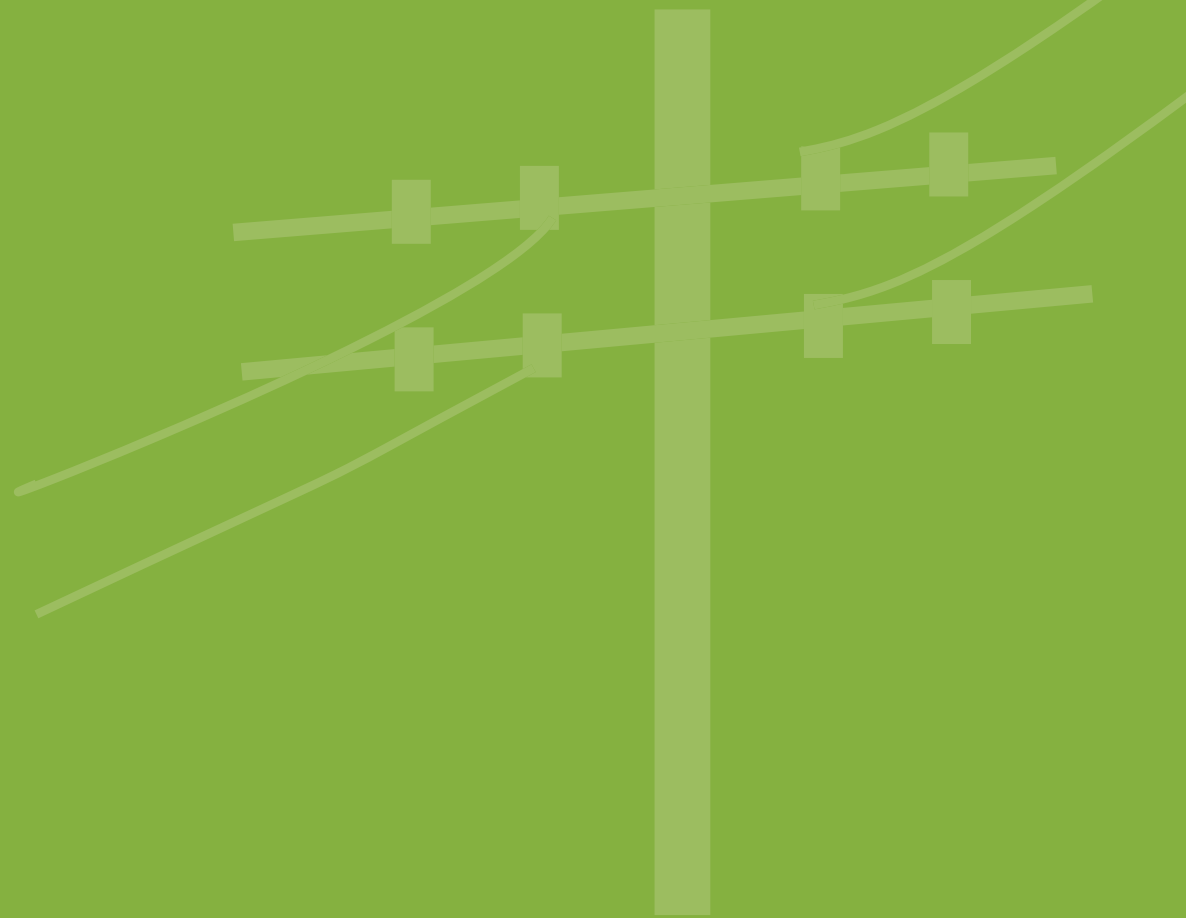
8.2. Мере за подстицај развоја сектора МСПП

За Демократску странку Србије основни приоритети развоја у сектору МСПП су:

- афирмација производних средњих предузећа, кроз укључивање у пројекте са великим предузећима;
- 3 године без пореза на добит за нова предузећа и предузетнике;
- убрзање процедуре и смањење администрације за оснивање предузећа;
- суфинансирање активности усмерених на иновације и конкурентност, кроз везу са научно-истраживачким организацијама;
- суфинансирање пројеката усмерених на заштиту интелектуалне својине, дизајн и сл.;
- издвајање 10% буџета општина за развојне пројекте и МСПП;
- промоцију кредита и гаранцијског фонда за жене предузетнике;
- стварање комунално уређених индустријских зона, али само где је то оправдано и где то не угрожава намене обрадивих и грађевинских зона градова и насеља;
- израда програма укључивања сиве економије у легалне токове;
- подстицање програма образовања предузетника и њихових запослених.

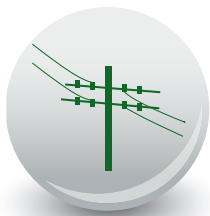
Најважније активности које ћемо спроводити ради јачања сектора МСПП и њихових капацитета биће усмерене на:

- поједностављење поступака регистрације нових привредних субјеката;
  - поједностављење поступака добијања банкарских гаранција за мала предузећа;
  - подршку пројектима повезивања предузећа у мреже и кластере;
  - организациону и финансијску подршку за учешће МСПП на сајмовима, изложбама и конференцијама у другим земљама.
- Подстицањем отварања нових радних места за различите циљне групе и у разноврсним привредним гранама, решићемо на дуги рок многе проблеме везане за запошљавање људи који дужи временски период чекају на посао или на запошљавање у привредним гранама у којима иначе постоји мањак квалификованих радника. Развој људских ресурса обухватиће следеће активности:
- преквалификацију и доквалификацију кадрова кроз програм образовања за конкурентност;
  - подстицање програма образовања лица која желе да стекну додатна знања;
  - развој општег програма образовања предузетника почетника;
  - развој специјалних програма за едукацију предузетника и радника из различитих сектора;
  - развој финансијских модела за суфинансирање запошљавања у малим и средњим предузећима;
  - развој финансијских модела за суфинансирање образовања појединих циљних група.

9. РАЗВОЈ ЕНЕРГЕТИКЕ У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА АП ВОЈВОДИНЕ

Улагања у енергетику су један од кључних приоритета за стварање инфраструктурних претпоставки за улагање у развој других грана привреде. Без довољно расположивих, економичних енергетских капацитета, ниједна привреда не може рачунати на значајнији привредни раст заснован на расту производње разменљивих добара и инвестицијама.

Због тога је у програму Демократске странке Србије енергетика идентификована као једна од четири приоритетне гране привреде, а поуздано и ефикасно функционисање и складан развој њених капацитета су основни предуслови опоравка и даљег развоја привреде Војводине, али и Србије у целини.

Стратешки циљ у сектору енергетике за који се залажемо је да Србија постане енергетско чвориште на Балкану, не само у области електропривреде, што и сада јесте, већ и у области нафтне и гасне привреде, што ће нам омогућити реализација енергетског споразума са Руском Федерацијом, пре свега изградња гасовода Јужни ток, а управо у том сегменту је улога Војводине и њених енергетских потенцијала и капацитета пресудна.

Други циљ нашег економског програма у овој области представља рационална употреба енергије и повећање енергетске ефикасности. Остваривање овог циља обухвата посебне програме за рационалну употребу квалитетних енергената, посебно електричне енергије, односно њену супституцију у пољопривреди и индустрији са енергентима који су јефтинији, обновљиви и доступнији на територији саме покрајине (биомаса, ветар, геотермална енергија, сунце).

Трећи циљ обухвата доношење програма за примену селективног коришћења нових обновљивих извора енергије (биомаса, геотермална, сунчева, ветра), као и посебних програма за примену нових енергетски ефикаснијих и еколошко прихватљивих технологија (нове технологије сагоревања угља, биомасе и отпада, технологије за децентрализовану производњу електричне и топлотне енергије на бази природног гаса).

Четврти циљ нашег програма односи се на улагања у нове изворе електричне енергије. Он обухвата пројекте са гасним технологијама (комбиновани гасно-парни циклус) и спрегнутом производњом електричне и топлотне енергије у оквиру система електропривреде и/или комуналне и индустријске енергетике.

Пети циљ нашег програма односи се на улагања у нове енергетске изворе и објекте, као и на учешће и присуство енергетских субјеката Србије у планирању и реализацији енергетско-стратешких пројеката на нивоу интерног и регионалног, односно паневропског тржишта. Реализацијом овог циља благовремено ћемо обезбедити нове и заменске капацитете електроенергетских извора, диверзификацију извора снабдевања и праваца транспорта нафте и гаса, као и интеграцију у регионалне и међународне енергетске инфраструктурне системе.

Шести циљ је повећање улагања у примену одговарајућих мера, укључујући и техничке, за заштиту животне

средине од штетних емисија, посебно у срединама које су деценијама угрожене, као што су Панчево, Зрењанин, Нови Сад, Кикинда и друге.

9.1. Развој енергетике Војводине као интегративни фактор Србије

Енергетика у стварању БДП Србије учествује са више од 7,5 % доприноса, запошљава преко 80 хиљада људи, спољнотрговински дефицит увећава за више од 3 милијарде долара, а укупне инвестиције сектора, чак и у садашњим условима, прелазе 500 милиона евра годишње. При томе, пре свега због значајних производних капацитета за производњу електричне енергије, Србија не спада у земље превелике енергетске зависности. С друге стране, у енергетском погледу Војводина, посматрана као засебна целина, има много лошији положај, и слободно се може рећи, врло изражену енергетску зависност.

Енергетска зависност Војводине је посебно изражена у области снабдевања електричном енергијом, а с друге стране, постоји обрнута зависност осталих делова Србије од производње гаса, прераде нафте и нафтних деривата.

Осим структуре енергетског биланса Војводине и токова међузависности делова Србије, потребу за интегралним приступом планирању развоја и инвестиција

у овом сектору ствара и размештај резерви примарне енергије и производних капацитета у целој Србији. Поред тога, на територији целе Србије се примењује јединствена ценовна политика у области енергетике, постоје јединствени регулаторни органи и јавна предузећа у власништву државе. Зато сматрамо да развој енергетике АП Војводине мора да буде у складу са Стратегијом развоја енергетике Србије до 2015. године коју је ДСС донела док је била на челу ресорног министарства. У наставку ће се тежиште усмерити на специфичности енергетске позиције, стања, праваца развоја и улагања које се морају усвојити у АП Војводини, како енергетика не би била препрека већ стуб развоја привреде Војводине.

Став да је развој енергетике у Војводини један од кључних приоритета потврђује постојећи ниво развијености овог сектора. Уколико се значај мери постојећим нивоом запослености, оствареним приходима у овом сектору и утицајем сектора на конкурентност целокупне привреде, онда је претходни закључак недвосмислено тачан. Енергетски сектор Војводине запошљава преко 10 хиљада људи, а плате у том сектору су, после финансијског сектора, највеће. Компаније као што су НИС а.д., Србијагас а.д., ЈП Електровојводина, ЈП Панонске електране и друге имају промет већи од две милијарде евра годишње, а цене њихових производа и услуга директно утичу на пословање свих сектора привреде и стандард целокупног становништва покрајине.

9.2. Резерве примарне енергије и енергетски биланс

Производња примарне енергије у Војводини покрива само 26 % њених потреба. Остатак енергије се добавља из других делова Србије или из увоза. То је знатно неповољније стање него у Републици Србији у целини, која задовољава сопственом енергетском производњом 58 % својих потреба. Нарочито је неповољан покрајински биланс у сектору производње електричне енергије. Од сопствених потреба Војводина подмирује само 5,9 %, остатак долази из термоелектрана и хидроелектрана из централне Србије.

Када се имају у виду резерве примарне енергије у Војводини, тада се пре свега мисли на резерве нафте и гаса. Производња нафте се креће између 600 и 700.000 тона сирове нафте годишње, али је у последње две године остварен запажен раст, тако да она сада прелази милион тона годишње. Имајући у виду укупну потрошњу нафтних деривата у Војводини, може се сматрати да ова производња нафте покрива приближно половину локалних потреба. Друга половина домаћих потреба подмирује се увозом сирове нафте. Домаћа и увозна нафта се прерађује у две рафинерије – у Новом Саду и Панчеву. Прерада нафте односно производња нафтних деривата у Војводини намењена је снабдевању не само тржишта Војводине, него и тржишта целе Србије, па и тржишта неких суседних земаља. Тако долазимо до околности да укупна производње нафте у

Војводини представља петину укупне прераде нафте у Србији.

Након приватизације НИС-а ситуација у производњи примарне енергије се поправила, што показује производња сирове нафте која је у 2011. години 19% већа у односу на 2010. годину, а 53% већа у односу на 2009. годину. Производња природног гаса у 2011. години је за 25% већа у односу на 2010. годину, а 80% већа у односу на 2009. годину. Производња природног гаса у Србији задовољава мање од 10% годишњих потреба. Међутим, процене резерви и динамика експлоатације указују да ће се, без нових открића нафте или гаса, резерве исцрпети у наредних 40 година. Међутим, то је много боље него што је било пре преузимања НИС-а од стране Гаспром њефт-а. До повећања резерви дошло је само зато јер оно што раније нису била комерцијална лежишта сада јесу. Сада налазишта "црног злата" у земљи нису занемарљива. Из бушотина излази око милион тона нафте, која се прерађује у рафинеријама НИС-а. Пошто су потребе Србије око 3,2 милиона тона годишње, то значи да се из домаћих извора подмири око четвртине укупних потреба, или више од половине потреба саме Војводине.

Војводина има симболичне резерве угља, и то лошег квалитета и ниског степена ефикасности експлоатације. Сада практично ради само један рудник подводне експлоатације, са капацитетом од око 200.000 т/годишње, мада постоје могућности да се капацитет удвостручи,

али уз значајнија улагања. Преостале билансне резерве у овом делу лежишта процењују се на око 9.082.537 т угља А+Б+Ц1 категорије.

Хидроенергетски ресурси Војводине, када се има у виду њихова употребљивост у производњи електричне енергије, врло су скромни. Цела територија Војводине налази се у малом распону надморских висина, тако да и поред значајних водних токова, врло су мали изгледи за њихову комерцијалну употребу у енергетици. Исто тако, обим падавина у Војводини није велики, у поређењу са обимом падавина на просторима Балканског полуострва који су богати хидроенергијом. Имајући у виду формирање великог Ђердапског језера на надморској висини од око 68 метара, остатак територије Војводине (са изузетком Фрушке горе и неких мањих простора) налази се на надморским висинама које су испод 80 метара. Дакле, постоји мала разлика у надморској висини, што је главни ограничавајући фактор за градњу хидроелектрана, осим када се има у виду могућност да се у Новом Саду и код Купинова на Сави размотри коришћење нових расположивих технологија за хидроелектране са малим разликама у висини.

У области обновљивих извора енергије планирано је повећање производње биодизела, али без обзира на драстично повећање производња биодизела ће достићи свега 10% од инсталисаног капацитета, чему је основни узрок стање на тржишту хране, односно пораст цена основних сировина (кукуруза).

Производња геотермалне енергије је у опадању и биће мања за око 20% у 2011. години у односу на 2010. годину. За сада није постављен ни један ветрогенератор, иако је већи број пројеката те врсте у фази припрема. Коришћење биомасе у енергетске сврхе тек је на почетку, и више се користи у домаћинствима, а готово нимало у привреди и енергетском сектору. Због тога је учешће обновљивих извора енергије око 0,7% у односу на укупно обезбеђену енергију за потребе АП Војводине, што је један од најлошијих резултата у Европи.

У потрошњи енергената структура се мења, након значајнијег раста цена гаса и нафте, у правцу раста потрошње електричне енергије, чија цена је још увек у Србији испод просека региона, а далеко испод просека Европске уније.

Смањена потрошња природног гаса у 2009. години је последица "гасне кризе" и повећања цене природног гаса на почетку грејне сезоне 2008/2009. године, а престанак рада гиганата хемијске и петрохемијске индустрије (ХИП Петрохемија- Панчево, МСК- Кикинда, Азотара- Панчево), који користе природни гас и нафтне деривате као сировину у технолошким процесима, условио је смањену потрошњу природног гаса и нафтних деривата у 2009. години у неенергетске сврхе.

У оквиру електро-преносног система АП Војводине у 2010. години потрошња је премашила 8.5 GWh. У наредном периоду се планирана стагнација потрошње у

домаћинствима и пад губитака електричне енергије, до чега би требала да доведе промена ценовних услова испоруке и повећано инвестирање у квалитет преносних капацитета и смањење нетехничких губитака.

9.3. Инвестиције у енергетици

Расположивост енергетских услуга и енергетске инфраструктуре утиче на могућност формирања нових индустријских или осталих привредних предузећа. Када је енергетска инфраструктура релативно слаба са релативно малом стопом раста или развоја, увећане су баријере за улаз у грану, односно смањена конкуренција или смањена вероватноћа конкуренције за постојеће индустрије и постојећа предузећа у грани. На тај начин смањује се општа конкурентност привреде на једној територији, предузећа успоравају свој раст и смањује се општи напор који предузећа улажу у побољшање своје конкурентности.

Последњи пут се у Србији у енергетском сектору градило 1989. године, када је завршена хидроцентрала "Дрмно". У Војводини су инвестиције у енергетици готово стале након изградње ТЕ-ТО у Новом Саду. Просечна старост постојећих блокова креће се од 17 до 27 година, сем котлова и турбина у ТЕ-ТО Зрењанин који су стари преко 35 година. Постројења рафинерија НИС су још старија. Већ на основу ових чињеница, може се рећи да свако даље одлагање планираних инвестиција у енер-

гетском сектору, на основу Стратегије развоја енергетике Републике Србије до 2015. године, представља угрожавање енергетске безбедности, али и економске будућности Србије, а самим тим и Војводине, имајући у виду висок степен међусобне енергетске зависности свих делова Републике.

Старост постојећих енергетских капацитета у Војводини, раст потрошње свих врста енергената, промена односа цена енергената и еколошки захтеви су врло значајни подстицаји за интензивну развојну и инвестициону активност у покрајини.

Прилике да се остваре амбициозни планови су добре. Србија је са Руском Федерацијом потписала Споразум о стратешком партнерству у области нафте и гаса, Гаспром њефт доследно спроводи план модернизације НИС-а, Јужни ток ће почети да се гради 2012. или 2013. године, чиме се значајно повећавају капацитети за додатне инвестиције у гасификацију целе Војводине и Србије. На основу тога ће привреда и грађани Војводине бити први у прилици да осете утицај енергетског партнерства Србије и Русије на привредни развој и запошљавање, јер се највећи део усвојених планова односи на компаније и само подручје Војводине.

На основу јефтенијих улазних фактора производње биће омогућено да се робе и услуге производе уз мање трошкове и по нижој цени. Са повољнијим ценама гаса компаније попут Азотаре, МСК Кикинде, Патрохеми-

је, индустрија грађевинског материјала, као и многе топлане, силоси и сл., имају много боље услове да уз унапређења у другим областима рада постану поново профитабилне и да запошљавају уместо да отпуштају раднике.

Поред цене за економију засновану на енергетици врло је значајна и доступност улазних фактора, што у Војводини до сада није било обезбеђено. У домену потрошње нафте ефекти недостатака енергената су се мерили ценама које су највише у региону, док се у погледу гаса и електричне енергије проблем испољава у техничким капацитетима система који су на граници оптерећења и због тога траже врло високе трошкове одржавања. Дакле, без улагања у доступност енергије, даљи економски раст ће бити врло ограничен.

Посебну димензију употребе енергије представља ефикасност њеног коришћења. Док Србија троши 2.269 kWh за једну јединицу БДП, докле земље ЕУ троше просечно 321 kWh или 6,44 пута мање, а најжалост, Србија је најлошија и у региону. Промена привредне структуре, која је довела до пораста сектора услуга и смањења индустријске производње, смањила је учешће индустрије у стварању БДП са 46 % у 1990. години, на 17 % у 2009. години, а самим тим и до ограничених извозних потенцијала, јер нема довољно разменљивих добара за те намене. Доступност и смањење цена улазних енергената ће створити претпоставке да се енергетски интензивне гране индустрије поново покрену.

Може се рећи да је сваки пораст инвестиција у енергетици директно повезан са доприносом економском расту. Како се ради о инвестицијама које су повезане са значајним ангажовањем металског, електро и грађевинског сектора, у којима је забележен највећи пад уопшености, може се рећи да ће раст у тим гранама бити значајно изнад просечног. У наставку ће стање и правци развоја бити анализирани по врстама кључних енергента у АП Војводини.

9.4. Гасна привреда

Природни гас је најчистије фосилно гориво, састављено углавном од метана, са ниским садржајем сумпора, а даје 70% више енергије од угља за сваку емитовану јединицу SO₂. Двоструко је ефикаснији, упола мање штетан у односу на друга фосилна горива. Смањена емисија CO₂, NO₂ и SO₂, при сагоревању, доприноси смањењу антропогеног утицаја на киселост животне средине, појаву смога, разарање озона и појаву „озонских рупа“, глобално загревање и стварање „ефекта стаклене баште“. Због тога се слободно може рећи да је гас енергент будућности, који већ сада у развијенијим земљама има велики значај.

Коришћење природног гаса у земљама Европске уније износи око 25% укупне финалне потрошње енергије. Природни гас има широку употребу превасходно из еколошких разлога, јер представља најчистије фосилно

гориво. Учешће природног гаса у укупној потрошњи финалне енергије у Србији је на нивоу од око 14%. Стратегијом развоја енергетике Републике Србије је планирано да се повећа учешће потрошње природног гаса у укупној потрошњи енергије на 18% до 2015. године.

Зато је за Демократску странку Србије кључни приоритет у области гасне привреде спровођење Споразума између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације о сарадњи у области нафтне и гасне привреде, који ће уз инвестицију од једне и по милијарде долара, отворити и велики број нових радних места и обезбедити годишње приходе од услуга. Што је најважније, на овај начин главни токови гаса према западној Европи неће моћи да заобиђу Војводину и Србију, тако да ћемо постати саставни део европске енергетске мреже.

Законом о потврђивању Споразума између Владе Републике Србије и Владе Руске Федерације о сарадњи у области нафтне и гасне привреде, створени су сви неопходни услови да се са реализацијом овог значајног пројекта почне у што краћем року. Позитивни ефекти су:

- сигурност, редовност и поузданост у снабдевању природним гасом;
- изградња магистралних и дистрибутивних мрежа како би гас постао свима доступан, што би омогућило минимизацију употребе електричне енергије за грејање и значајно смањило еколошка загађења у зимском периоду;

- модернизација постојећег гасоводног система;
- истраживања и налажења нових лежишта гаса;
- изградња нових транспортних праваца како би се повећала сигурност снабдевања;
- изградња локалних дистрибутивних мрежа ради повећања броја потрошача за обезбеђење топлотних енергетских услуга у сектору становања.

Највеће користи ћемо имати од пројеката у гасној привреди уколико повећамо потрошњу гаса у привреди. Да би се реализовало повећање потрошње природног гаса неопходно је наставити са изградњом подземних складишта, јер постојећи капацитети обезбеђују стабилност снабдевања при садашњем нивоу потрошње, али у будућности ће то бити испод нивоа потреба привреде и грађана. Зато је неопходно наставити са изградњом подземних складишта гаса. Док су потребе Србије за овим енергентом мање, дотле се ове резерве могу користити као основа за трговину на регионалном тржишту. За сада постоје две локације на којима би резервоари могли да се изграде – Острово и Итебеј. С тим што би Острово које се налази јужно од Саве и Дунава, односно код Костолца, било махом за домаће потребе, будући да је реч о складишту мањег капацитета – око 160 милиона кубика гаса. Предвиђања су да би капацитет подземног складишта на гасном пољу Итебеј у Банату могао бити до милијарду кубика. На територији Војводине постоји још испуњених лежишта, погодних за гасна складишта: у Житишту (капацитета 400 милиона кубика), поља „Бегејци“ један, два и три (капацитета од 180 до 350 милиона

кубних метара), „Тилва“, „Међа три“ и „Моқрин“.

Капацитет потенцијалног система подземних складишта у Војводини процењује се на 2,5 до три милијарде кубних метара гаса, али његова изградња има смисла само са осигурањем изградње гасовода „Јужни ток“.

Обезбеђењем довољних резерви природног гаса створили би се услови за изградњу комбинованог постројења за производу електричне и топлотне енергије, која би као погонско гориво користила природни гас. Термоенергетски капацитет за производњу електричне енергије у Војводини чине три термоелектране- топлане које раде у оквиру ЕПС-а, укупне електричне снаге 422/462 MW, са укупно 8 турбина инсталисаног капацитета у распону од 2,5 до 135 MW, од којих 3 турбине, укупног капацитета 16,5 MW, нису у радном стању (турбине у помоћном погонском објекту, ППО, у ТЕ-ТО Зрењанин, бившој енергани „Серво Михаљ“).

ТЕ-ТО Нови Сад је изграђена и пуштена у погон 1981. и 1984. године. Налази се на простору северне индустријске зоне града Новог Сада. Простире се на површини од око 35 хектара. Близина Дунава омогућава релативно лако снабдевање потребним количинама расхладне воде.

ЕПС због релативно веће производне цене електричне енергије из ПД Панонске ТЕ-ТО (око 7-8 еуро центи/kWh), у односу на садашњу производну цену из домаћих извора (3,8 еуро центи/kWh), није био заинтересован за производњу електричне енергије из овог извора. Цена

електричне енергије у земљама окружења је 2-3 пута већа од цене електричне енергије у Србији, тако да постројења за комбиновану производњу електричне и топлотне енергије које као гориво користе гас или мазут, у тим земљама економично раде током целе године (на пример ТЕ-ТО Загреб у Хрватској). Међутим, чињеница да ће од 2015. године бити слободан промет енергије у оквиру Европске енергетске заједнице, на улагања у производњу електричне енергије биће стављен већи акценат.

Значајан правац улагања у области гасне привреде је у изградњу разводних гасовода и дистрибутивних мрежа на територији читаве Војводине, а затим и Републике. Укупан број прикључених потрошача је 38.000, што значи да је то око 10% домаћинства, а потрошња у домаћинствима је око 10 пута мања од просека потрошње у развијеним земљама. Ови подаци су довољни да укажу на потребе да се и даље инвестира у ширење мреже и њен пропусни капацитет, јер ће се променом паритета цена енергената и куповне моћи ситуација променити, а тада ће ове инвестиције већ бити закаснеле.

Укупна дужина дистрибутивних гасовода средњег и ниског притиска на систему ЈП Србијас у Војводини је 2350 км. Дужина дистрибутивних гасних мрежа ниског притиска до 4 бара је 2000 км, у овој дужини 15% мреже је старије од 20 година, 60% је старије од 15 година. Челичне мреже учествују са 38%, а мреже грађене од челичних и полиетиленских цеви (мешовите) учествују са 26%. Поред капацитета, мрежа је оптерећена и недо-

стацима у погледу квалитета цевовода. Зато се челични дистрибутивни цевоводи сукцесивно замењују новим полиетиленским цевоводима. Укупна дужина челичних дистрибутивних цевовода у Војводини је сса 1100 км, па се очекује замена 70% цевовода у периоду до 2015. године. Инвестициона вредност замене челичних цевовода полиетиленским је 14.000.000 евра.

Реализација неведених пројеката би допринела и да Србијас а.д. послује стабилно и да буде носилац развоја Војводине, а не једно од најзадуженијих привредних друштава чије дугове на крају треба да плате потрошачи гаса или да се санирају из буџета Републике, што представља пребацавање плаћања чак и на оне који гас ни не троше.

9.5. Нафтна привреда

Преостале придобиве резерве нафте и гаса су релативно малог обима и ниског експлоативног квалитета (зрела и касна фаза експлоатације постојећих лежишта, која захтева нове технологије и методологије производње и разраде, а тиме и повећање трошкова). И поред тога њихов значај за енергетику покрајине и целе земље је од непроцењиве важности. Укупна производња нафте у Војводини представља око петине укупне прераде нафте у Србији. Увоз нафте омогућава одговарајућу економију обима у рафинеријама у Новом Саду и Панчеву, тако да околност да се увози и прерађује увозна нафта омогућава и одговарајућу економију обима код прера-

де нафте из домаћих, односно локалних извора. Главни оператер у експлоатацији, производњи и промету нафте и њених деривата у Војводини, али и у целој Србији је "НИС" а.д. Нови Сад који запошљава око осам хиљада радника.

Након приватизације НИС-а обезбеђена је енергетска сигурност у сектору нафте, имајући у виду да нови, већински власник располаже значајним резервама и најновијим технологијама за њихову експлоатацију. Међутим, чак и у тим условима, постојање домаћих резерви и сопствена прерада је извор конкурентске предности покрајине. Нафта се у Војводини сматра у једној мери домаћим извором енергије. Постоји домаћа производња нафте која се пре приватизације кретала на нивоу између 600 и 700.000 тона сирове нафте годишње, а већ у 2010. години је достигла ниво изнад милион тона. Производња нафте покрива приближно поливину потреба Војводине и четвртину потреба целе Србије.

Домаћи извори нафте су нижег квалитета, односно већих појединачних трошкова експлоатације од упоредивих извора у свету, нарочито од извора са којих се увози. Сходно томе, домаћа производња нафте има ограничену конкурентност у односу на увоз нафте и само околност да је увозна нафта оптерећена додатним трошковима транспорта, односно додатним рентата трговине, транзита, и садашње високе цене на међународном тржишту, омогућава да се домаћа нафта економично експлоатише. Може се сматрати да је у садашњим

политичким и техничким околностима, који преовлађују на светском тржишту нафте, домаћа производња и даље од знатне економске користи како за Војводину, тако и за целу Србију. У зависности од кретања цена на међународном тржишту нафте и расположивих ресурса може се очекивати и одговарајућа флукуација производње нафте на домаћим пољима, али се свакако очекује да у наредних пет година њен ниво порасте са садашњих милион до нивоа од 1,5 милион тона годишње. На основу тога се очекује да буде постигнута већа економичност, профитабилност пословања НИС-а, смањење увозне зависности, већа сигурност и стабилност у снабдевању тржишта дериватима, као и низ економски мултипликативних ефеката за државу и компанију.

Један од непосредних доприноса развоју локалних самоуправа у Војводини, и целе Војводине, остварује се на основу Закона о рударству из 2006. године у коме је утврђено да НИС уплаћује држави 3 одсто од прихода од произведених деривата на основу нафте и гаса добијених из локалних лежишта. Половина од те суме се распоређује локалним самоуправама. Протеклих година НИС је држави уплаћивао више од 500 милиона динара годишње на име ренте, што значи да је општинама припало пола од те суме. Повећање ефикасности експлоатације нафте и гаса ће се одразити и на висину рудне ренте коју ће општине Војводине добијати од НИС-а.

Прерада домаће и увезене нафте се обавља у две рафинерије на територији Војводине. Рафинерија нафте

Панчево је почела да ради 1968. године. У првој фази проширења, 1979. године пуштена је у рад Атмосферска дестилација II, чиме је капацитет примарне прераде повећан на 4,82 милиона тона сирове нафте годишње. Пуштањем у рад секундарних постројења Рафинерија се сврстала у ред модерних европских рафинерија са савременом структуром производних постројења. У току бомбардовања НАТО пакта Рафинерија је тешко оштећена. Производни капацитети су обновљени, а приводи се крају обнова складишног простора и енергетских постројења.

НИС- Рафинерија нафте Нови Сад, која је почела са радом давне 1968. године, производи све врсте моторних бензина, дизел гориво, путни и индустријски битумен, мазива и солванте. У току бомбардовања тешко је оштећена. До сада је обновљена Атмосферска дестилација, капацитета 500.000 тона прераде сирове нафте годишње, затим платформинг, погон битумена и Атмосферска дестилација, капацитета 2 милиона тона годишње прераде.

Стратегијом развоја енергетике Србије до 2015. године, Стратегијом развоја НИС а.д. са Стратегијом концесионог ангажовања НИС а.д. у иностранству и Стратешким планом инвестиција (у току припреме за приватизацију НИС а.д.) предвиђено је значајно повећање производње нафте и гаса у земљи и из иностранства у укупном износу од око 2,3 милиона тона нафте (План НИС а.д.), што је релативно тешко остварив циљ без предузима-

ња адекватних програмских активности и промена у постојећим методологијама и стратегијама истраживања, производње нафте и инвестирања.

Улагањима новог власника и уз коришћење најсавременије технологије и искуства у експлоатацији нафте граница коефицијента искоришћења лежишта нафте померена је са 35% на 50-60%, што даје велике шансе и могућности максималног искоришћења геолошких резерви и ресурса нафте, а са њим повећање кумулативне производње откритих лежишта нафте.

Планом модернизације НИС-а предвиђене су значајне активности, ангажовање и инвестирање у ревитализацију и иновирање рафинеријских капацитета, како би им се подигао квалитет прераде сагласно потребним квалитетима горива по стандардима које диктирају потребе тржишта са крајњим циљем достизања квалитета производа по стандардима ЕУ. Модернизација рафинерија, такође, подразумева и адекватно инвестирање у пројекте екологије и заштите животне средине.

У Рафинерији нафте Панчево започела је изградња комплекса за хидрокрекинг и хидрообработку сирове нафте и постројења за производњу водоника, у шта ће "Гаспром њефт" уложити 467 милиона евра. У комплекс за хидрокрекинг и хидрообработку, које ће се састојати од пет постројења, биће уложено 397 милиона евра, док ће у изградњу постројење за производњу водоника бити уложено 70 милиона евра. Та инвестиција ће омогући-

ти повећање прераде сирове нафте у панчевачкој рафинерији до пет милиона тона годишње и производњу најквалитетнијег моторног бензина и еводизела- 5. Обим еводизела који се производи у Рафинерији на тај начин биће повећан са 230.000 тона, на 1.538.000 тона годишње. Планирано је да постројење за хидрокрекинг и хидрообраду буде пуштено у рад у трећем кварталу 2012. године. Тада ће укупна прерада нафтних деривата у НИС-у достићи ниво инсталисних капацитета од око 7 милиона тона нафте годишње, у односу на постојећих 3,5 тона колико се у овом тренутку прерађује.

Веома је важна чињеница да ће НИС након ове продаје постати енергетски лидер на територији југоисточне Европе, који ће модернизацијом технолошког горива производити деривате врхунског квалитета у складу са стандардом ЕУР 5, што ће му омогућити наступ на регионалном тржишту.

Да би се обезбедила прерада наведене количине нафте, биће неопходно повећати капацитет дотока нафте, због чега се залажемо за што бржу изградњу паневропског нафтовода који ће омогућити транспорт сирове нафте од црноморске луке Констанца у Румунији, преко Панчева до Трста. Изградња оваквог нафтовода донеће Србији енергетску сигурност, значајну економску добит и продубити регионалну сарадњу. Тиме ћемо остварити не само сигурност снабдевања, већ и економску исплативост због наплате такси за пролаз нафте. Сама изградња гасовода је један од пројеката који ће успли-

ти део грађевинске оперативе Војводине, у периоду од најмање две године.

Набавком нафте директно од произвођача, осим сигурности и редовности снабдевања, добијамо могућност набавке нафте по повољнијим ценама, јер је НИС постао и технолошки део једног од највећих светских произвођача нафте. Још један од доказа оправданости уговора о стратешком партнерству Србије са Русијом у области енергетике је податак да је већ у 2010. години нето добитак НИС-а достигао 16,7 милијарди динара, на супрот губитку од 37,8 милијарди динара који је забележен 2009. Повећање експлоатације нафте, повећање прераде нафте и квалитета деривата, који ће омогућити и значајан извоз у земље региона, довешће до профита који ће на годишњем нивоу бити већи од 200 милиона евра, што енергетику Војводине чини једним од стубова економске стабилности земље.

9.6. Стратешко партнерство за ревитализацију и модернизацију петрохемијског комплекса Војводине

Развој петрохемијске индустрије у Србији је започео 70-их година. Између 1975. и 1985. године је пуштено у рад неколико високотонажних капацитета за производњу базних петрохемикалија и њихових примарних деривата, као што су постројења у оквиру предузећа Петрохемија у Панчеву (200.000 т/г етилена, 85.000

т/г пропилена, 45.000 т/г С4-фракције, 100.000 т/г VCM-а и других нуз-производа), ФСК поред Зрењанина (45.000 т/г 1,3-бутадиена, 35.000 т/г МТБЕ-а и 22.000 т/г рафината-2) и МСК у Кикинди (200.000 т/г метанола и 100.000 т/г сирћетне киселине). У овом периоду изграђено је и постројење за производњу формалдехида. Калкулисано на 37%-тном раствору, подигнута су постројења од 25.000 т/г у оквиру предузећа ХИНС у Новом Саду. Током 1983. године је у рад пуштен и погон Хипол-а у Оџацима који је први и једини домаћи произвођач полипропилена. Производи пун асортиман хомополимера, трговачке марке Хиполен П. Осим производње бави се и прерадом, како сопственог производа, тако и других термопласта. Прерада полимера концентрисана је на ПП и ПС амбалаже за конзумну употребу, (вода, сок, кафа...) и киселомлечне напитке (јогурт, павлака и кисело млеко). Производни асортиман обухвата производњу полипропилена (ПП), дораду ПП компаундирањем и прераду полипропилена (ПП), полистирена (ПС) и полиетилена (ПЕ) у полупроизводе и готове производе намењене за индустријску и широку потрошњу.

Током 1991. године је предузеће ФСК преузето од стране компаније Петрохемија, убедљиво највећег домаћег произвођача и извозника хемикалија. Током НАТО бомбардовања су многи производни и помоћни погони компаније Петрохемија на локацији у Панчеву озбиљно оштећени – већина је обновљена али не и погон за производњу винил-хлорид-мономера. Средњерочним

планом развоја компаније Петрохемија предвиђено је да уклањањем уских грла базни етилен-пропилен капацитет буде увећан за 20%. Треба поменути да овај средњерочни развојни план предвиђа и изградњу два нова производна постројења: (1) погон за производњу гумарске чађи пројектованог капацитета од 15.000 т/г, и (2) погон за производњу полипропилена, хомополимера и кополимера, пројектованог капацитета од 180.000 т/г.

Предузеће МСК из Кикинде спада међу најзначајније српске извознике из два разлога – има развијену високотонажну производњу глобално веома атрактивних хемикалија, при чему је ниво тражње ових хемикалија на домаћем тржишту веома ограничен. У оквиру МСК успешно раде постројења за продукцију 200.000 т/г метанола и 100.000 т/г глацијалне сирћетне киселине, као и мали погон за производњу 600 т/г натријум-ацетата фармакопејског квалитета.

НИС-РАФИНЕРИЈА НАФТЕ »ПАНЧЕВО« (НИС-РНП) одавно располаже у Панчеву са малом јединицом за екстракцију аромата (бензена и толуена) улазног капацитета испод 30.000 т/г. Укупна продукција ова два важна ароматска једињења никада није премашила 10.000 т/г, а данас је на нивоу испод 5.000 т/г. Међутим, НИС-РНП треба на локацији у Панчеву да стартује велико индустријско постројење за производњу аромата са следећим излазним капацитетима: 72.000 т/г бензена, 70.000 т/г толуена и 100.000 т/г мешаних ксилена.

Петрохемијска индустрија Војводине је чак и у оквири-ма бивше Југославије била у значајној мери извозно оријентисана, а данас је, логично, то још у већој мери. У том смислу су произвођачи, који располажу већим производним капацитетима чије димензије значајно премашују потребе домаћег тржишта, у специфичној позицији. Имајући у виду актуелан светски тренд ка интегрисању производно-пословних активности, који посебно карактерише овај сектор хемијске индустрије, они ће највероватније морати да успешну будућност траже у некој форми стратешког партнерства са ино-компанијама.

У сектору базне хемије је и данас запослено више од 4 хиљаде радника у Војводини, а колико су њихова радна места угрожена јасно указује и чињеница да су све поменуто компаније у поступку реструктурисања због презадужености. Укупни дугови ових предузећа прелазе 300 милиона евра, а највећи део се односи на Петрохемију Панчево, која је с друге стране највећи поверилац Хипола, док судбина МСК зависи од Србијагаса који је и преузео ову компанију. Како Србијагас има и врло значајна потраживања од Патрохемије, може се рећи да се и ово предузеће налази у средишту решења будућег статуса петрохемијског комплекса Војводине.

Имајући у виду да је и Србијагас презадужено предузеће, које овим компанијама не испоручује сопствени већ увозни гас или гас од НИС-а, тада је јасно да је оваква позиција само краткорочно одржива и да се трајно и

стабилно решење налази у проналажењу стратешких партнера за ове компаније. Логичне стратешке партнере свакако ваља потражити у Русији, с обзиром да би свако друго решење и даље подразумевало куповину гаса и мазута баш од добављача из те земље. Доказ да је свака друга оријентација у тражењу стратешких партнера за ове компаније погрешна јесте и судбина Хипола који је до сада већ два пута приватизован од стране компанија које не располажу основним сировинама и полупроизводима у реродукционом ланцу петрохемије и да је сваки пут за мање од годину дана такав посао постао неисплатив за те улагаче, тако да су уговори о приватизацији раскидани.

Како су потраживања врло значајна, капацитети и инсталиране технологије сада већ застареле и да траже значајне инвестиције које су веће од 300 милиона евра, може се рећи да је цена стратешког партнерства у петрохемијском комплексу за Војводину највећа уколико оно не буде брзо успостављено, јер је само питање дана када ове компаније неће моћи да испуњавају своје текуће финансијске обавезе и када ће сви запослени изгубити прилику да зараде своје плате. Тада ће за војвођански петрохемијски комплекс настати најтежи дани јер вероватно нову производњу неће имати интереса да покрене нико у држави, а посебно не нека компанија из иностранства јер су сви капацитети извозно оријентисани.

Стратешко партнерство ових компанија доводи до очувања 4.000 радних места, на којима запослени оствару-

ју 50 % веће зараде од просека Војводине, извоза вредног 300 милиона евра, са садашњима капацитетима, а 500 милиона са капацитетима након инвестиција које смо поменули, и као треће, очување ових капацитета је врло значајно и за све друге домаће произвођаче који се баве производњом на бази гранулата из Петрохемије и пластичне амбалаже из Хипола. Производња МСК Кикинда је стопроцентно извозно оријентисана тако да би ту били највећи губици на страни платног биланса Србије.

9.7. Обновљиви извори енергије

Најзначајнији обновљиви енергетски ресурс Србије је хидропотенцијал (око 17.000 GWh), од чега је до данас искоришћено око 10.000 GWh, тако да укупан преостали, технички искористив, хидроенергетски потенцијал у Србији износи око 7.000 GWh, што представља око 9% потрошње финалне енергије. Међутим, како на територији Војводине само мали део овог потенцијала има могућност укључивања у задовољење растућих потреба за електричном енергијом, пре свега на основу изградње нових капацитета на Дунаву, и како је реализација таквих пројеката везана за националну стратегију развоја енергетике, однос према овом извору нове енергије може бити разматран само условно. Такође, ту треба имати у виду и пресудан утицај неенергетских критеријума који су везани за вишенаменско коришћење вода и политичке договоре о подели хидропотенцијала са

суседним државама. Због тога, у оквиру категорије обновљивих извора енергије, где спадају биомаса, геотермална енергија и енергије ветра и сунчевог зрачења, треба истаћи да у Војводини, па и у целој Србији, постоје посебне погодности и потребе за њихово организовано коришћење у тзв. децентрализованом производњи топлотне (сагоревањем биомасе и "сакупљањем" сунчевог зрачења) и електричне енергије (изградњом ветрогенератора, снаге до 1 MW), за задовољење потреба локалних потрошача, као и испоруке вишкова електричне енергије локалној мрежи у оквиру електроенергетског система Србије.

Енергетски потенцијал наведених обновљивих извора енергије је веома значајан. Око 80% укупног потенцијала налази се у искоришћењу биомасе, од чега око 1.0 M t.en., чини потенцијал дрвне биомасе (сеча дрвета и отпаца дрвне масе при њеној примарној и/или индустријској преради), а више од 1.5 M t.en. чини пољопривредна биомаса (остаци пољопривредних и ратарских култура, укључујући и течни стајњак). Енергетски потенцијал постојећих геотермалних извора у Србији, износи близу 0.2 M t.en, на територији Војводине, Посавине, Мачве, Подунавља и ширег подручја централне Србије, као и у постојећим бањама.

Несистематичност у истражним и припремним радовима за коришћење геотермалних извора и одсуство подстицаја за организовано коришћење овог извора енергије основни су разлог симболичног искоришће-

ња енергије топле воде из стотинак постојећих бушотина, релативно ниске температуре (ретко преко 60°C), иако досадашња истраживања указују да је стварни потенцијал геотермалних извора бар пет пута већи од оствареног. У Србији број сунчаних дана је на већини територије знатно већи него у многим европским земљама (преко 2000 часова годишње), међутим, због високих трошкова пријемника сунчевог зрачења топлоте и пратеће опреме, интензивније коришћење овог и других обновљивих извора енергије зависиће превасходно од друштвеног подстицаја за заснивање и спровођење пројеката коришћења обновљивих извора енергије.

Основни предуслов за остваривање амбициозних планова у вези раста улагања у коришћење обновљивих извора енергије у Војводини, али и у целој Србији је доношење одлука у вези са плаћањем произвођачима електричне и/или топлотне енергије произведене из обновљивих извора енергије које ће бити у складу са правилима и ценама које важе на регионалном и европском тржишту електричне енергије, како би инвестиције у овој делатности имале домаћу, али и међународну конкурентност. Такође, цене се морају довести у везу са пољопривредном производњом, јер пољопривреда, осим што производи храну, временом треба да постане све више и произвођач енергије.

Може се очекивати да би се у наредних 10 година са остваривањем циљева енергетике везаних за коришћење обновљивих извора енергије у Војводини мо-

гло отворити 13-15 хиљада нових радних места. Од тога ће бар половина послова бити покренута у сектору пројектовања, производње и изградње енергетских постројења и опреме, трећина би радила на одржавању новоподигнутих постројења, а остатак у пратећим делатностима. На тај начин се постиже не само енергетски већ и врло значајан економски ефекат везан за децентрализовано запошљавање у сектору енергетике.

9.8. Биомаса

Најважнији задатак и интерес АП Војводине, у области коришћења обновљивих извора енергије, је да се уради студија економске и еколошке оправданости коришћења биомасе као енергента у Војводини.

Од расположиве биомасе за енергетске сврхе у Војводини годишње може да се произведе 5.746 GWh/a топлотне енергије, што чини око 20% од укупне потрошње финалне енергије у Војводини. То је еквивалент за уштеду око 0,5 милиона т еквивалентне нафте годишње, што је према садашњим ценама око 50 милиона долара. Толики обим могућих уштеда је још пре 30 година покренуо низ инвестиција за набавку постројења за сагоревање биомасе ради производње топлотне енергије. У периоду од 1983 до 1989. године у Војводини је било око 1.400 таквих постројења, са укупном инсталисаном снагом око 140 MW. Међутим, процењује се да је тада супституисано само око 1,5% класичних врста

енергената, односно да је у енергетске сврхе коришћење само 1% од потенцијално употребљиве биомасе. С друге стране, на основу података са терена, зна се да само један мали део изграђених капацитета из тог периода данас ради. Енергетска ефикасност трансформације биомасе је мања у односу на фосилна горива, што такође треба имати у виду када се вреднује потенцијал, тако да је при садашњим ценама електричне енергије улагање у коришћење овог извора обновљиве енергије неисплативо, али ће у наредном периоду, посебно после 2015. године, исплативост ових пројеката бити обезбеђена кроз отварање тржишта енергије у целом региону југоисточне Европе.

Биомаса може бити пољопривредна и дрвна. Имајући у виду структуру земљишта и пошумљеност предела, може се рећи да је са економског становишта само коришћење пољопривредне биомасе у Војводини значајно за анализу и будући развој. Пољопривредна биомаса се може доминантно користити у заједничком сагоревању са угљем или лигнитом, док се дрвна биомаса може користити и самостално као основни енергетски извор. Зна се да од расположиве количине само 1/3 може бити опредељена за енергетске потребе, јер се 2/3 користе у сточарству или се заоравају. Грубе процене говоре да се од ове трећине свега око 50% реално може сакупити и искористити у енергетске сврхе.

Посебно значајно повећање коришћења пољопривредне биомасе се може остварити њеним коришћењем у

постојећим електранама у Обреновцу, односно Костолцу, које нису на територији Војводине, али се налазе непосредно поред водотокова Саве, односно Дунава, са којих постоји непосредан транспортни пут до практично целе територије Војводине. Разлика у ефикасности коришћења пољопривредне биомасе у мањим котловима и овим великим котловима у заједничком сагоревању са лигнитом је приближно два пута. Ефикасност која се може остварити у мањим котловима за производњу електричне енергије је негде око 20-28%, док је енергетска ефикасност за производњу електричне енергије у модерним котловима за заједничко сагоревање лигнита и биомасе до 45%. Ово, наравно, подразумева одговарајућу реконструкцију котлова у овим електранама. Та реконструкција је извесна и она је практично нужна са становишта задовољавања обавеза из Уговора о заједници за енергетику југоисточне Европе, коју је Србија потписала 2005. и ратификовала 2006. године. Овај Уговор подразумева обавезу испуњавања услова из тзв. Large Combustion Plant директиве, односно Директиве о великим ложиштима Европске заједнице, почев од 31. децембра 2017. године.

Коришћење биомасе у електранама омогућује и много значајнију и организованију употребу, која може имати препреку у доступности довољних количина биомасе. Постоје три могућности да се сада затечени обим пољопривредне биомасе увећа: (1) повећање укупне пољопривредне производње и, нарочито, повећање приноса пољопривредне производње по хектару; (2) увођење тзв.

друге жетве засејавањем одговарајуће траве погодне за енергетску употребу; (3) допуна пољопривредне биомасе увећаном производњом дрвне биомасе. Производња дрвне биомасе одвија се у Војводини на свега 6,5% територије, док је пошумљеност остатка територије Србије око 47%. Сматра се да се укупна пошумљена површина у Војводини мора повећати на приближно 27% с циљем да се постигне оптималан ниво пошумљености, где шуме чине одговарајуће ефекте на заштиту од ветра, заштиту од испаравања, односно одговарајуће покривање водних површина засенчењем, итд.

У овом тренутку 130.000 ха шуме је под управом ЈП „Војводина шуме“, док је 7.500 ха под управом ЈП „Војводина воде“. Око 25.000 ха шума се налази у Националном парку „Фрушка гора“ и у Војној установи „Карађорђево“.

Ресурси којима располаже ЈП „Војводина шуме“ су у највећој мери комерцијални шумски ресурси имајући у виду да су негде преко 80.000 ха плантаже брзорастуће тополе. Ове плантаже налазе се у седам јасно дефинисаних подручја углавном дуж реке Дунав или неких других водних транспортних путева у Војводини. Исто тако, шумски ресурси којима располаже ЈП „Војводина воде“ налазе се дуж водних транспортних путева у Војводини и представљају очигледно комерцијално употребљив шумски ресурс.

Садашње коришћење ових ресурса је изузетно мало. На супрот томе, расположиви подаци Међународне агенције за енергију за подручје северне Европе указују на то да

се на упоредивом земљишту може произвести 15 и више тона комерцијално употребљиве дрвне биомасе по хектару годишње. То значи да је 11.250 ха довољно за економичну употребу електране од 30 MW, која се сматра доњом границом економије обима у производњи електричне енергије. Можемо закључити да постојећи шумски ресурси могу да обезбеде ваљано функционисање најмање једне термоелектране реда величине 250 MW у Војводини. Поред тога, имајући у виду потребу пошумљавања наредних 460.000 ха у Војводини и са претпоставком да би ово пошумљавање било обављено брзорастућом тополом и у подручјима дуж пловних путева, река и канала, може се сматрати да би ово додатно пошумљавање обезбедило негде око 6 милиона тона дрвне биомасе годишње. Ова количина биомасе довољна је за производњу електричне енергије у великим постројењима укупног капацитета око 1.000 MW. Пошумљавање једног хектара пољопривредног земљишта доноси једнократну корист еквивалентну 70 метричних тона угљен-диоксида. Пошумљавање око 450.000 ха равничарског пољопривредног земљишта, које се може обавити одговарајућом механизацијом уз примену одговарајуће економије обима, треба да кошта исто или мање од вредности те једнократне уштеде CO₂ или око 800 милиона евра.

9.9. Биогас

Главни разлози зашто се у Војводини на пољопривредним газдинствима, депонијама комуналног отпада и у

завршним процесима обраде отпадних вода и нуспроизвода прехранбене индустрије не користи биогаз је одсуство одговарајућих закона и пратећих прописа, ниска цена електричне енергије и равнодушност према еколошким штетама, односно могућим добробитима производње и коришћења биогаза. Такође, врло значајан разлог је и положај сточарства у Србији, који је довео до тога да у Србији сточарска производња у укупном приходу пољопривреде учествује са 28 %, а у Војводини још мање, док је њено учешће у развијенијим земљама и до 70 %.

У земљама са значајном пољопривредном производњом континуирано поштравање прописа, који се одnose на складиштење и коришћење стајског ђубрива и отпада органског порекла, повећало је раст интереса за поступак АД. Том тренду су допринеле и подстицајне цене “зелене” електричне енергије. С друге стране, развој тржишта биогаза током последњих година подстакло је и интерес пољопривредника за подизање усева на којима ће се узгајати житарице и уљарице за производњу биогаза. АД је главна технологија за стабилизацију примарног и секундарног отпадног муља, при обради отпадних вода органске, прехранбено- прерађивачке и ферментацијске индустрије, као и при рециклирању фракције крутог комуналног отпада органског порекла.

Цена произведене електричне енергије у оваквим постројењима је у Србији сада субвенционисана са 100 %, у односу на цену из класичних извора енергије, али и та-

ко она достиже тек 14,2 евроцента по kWh. Ове подстицајне цене омогућавају повраћај инвестиција за 8 до 10 година, у зависности од величине погона. Уколико неко има сопствену органску сировину као отпад у својој производњи, онда се време повраћаја инвестиције драстично смањује. Овако субвенционисане цене су најниже у региону, и међу најнижим у Европи. У Немачкој је могуће продати kWh по цени од 23 евроцента, у Италији за 28, док је та цена у Словенији око 17 евроценти. Због таквих ценовних услова, на територији Војводине су инсталирана тек два постројења ове врсте, а само неколико је најављено. У Словенији постоји 10 постројења, у Аустрији 450, а у Немачкој, која је и светски лидер, ради око 6.000 биогаз погона. Дакле, јасно је да је ова врста електричне енергије будућност, како због обновљивих извора енергије, тако и због екологије.

Посебну погодност у примени ове технологије у производњи енергије у Војводини чини заинтересованост страних улагача да инвестирају у ову производњу било кроз финансирање изградње и опремање постројења, било кроз откуп “зелене” електричне енергије. Доказ тога су и већ изграђена биогаз постројења на бази улагања страних компанија.

Врло значајна пратећа корист од инсталирања оваквих капацитета на фармама је повећање квалитета стајњака, наиме смањује се интензитет мириса, јер се несталне органске масне киселине непријатног мириса разграђују током процеса производње биогаза и дају

Ћубриво које има и до 70% слабији мирис. Такође, смањује се интензитет нагризања биљака, јер се повећава рН-вредност ыубрива на основу разградње несталних масних киселина током процеса производње биогаса, што доводи до побољшања подношљивости биљака, а побољшава се и вискозитет ыубрива, тако да се ыубриво лакше распоређује и продире у тло, и на крају, смањују се и губици хранљивих материја, због затвореног складиштења ыубрива.

Економична производња биогаса могућа је само на тзв. „већим“ фармама. На жалост, због запостављања положаја сточарства у Србији, а посебно у Војводини, сваке године се смањује сточни фонд и број фарми стоке, али још увек постоје услови за изградњу најмање стотинак оваквих постројења.

9.10. Биодизел

Биодизел представља у основи супституцију фосилног дизел горива. У пројекцијама производње биодизела полази се од сировинске базе на којој се може заснивати успешна производња биодизела. Основни извор сировина је пољопривреда, као произвођач сировине (уљана репица, сунцокрет, соја, итд.), и посредно произвођач анималних масноћа (домаће животиње). Билансирајући сировинску базу може се очекивати производња биодизела од око 400.000 т годишње у Републици Србији, односно око 200.000 т годишње у АП Војводини.

За сада једно од најзначајнијих ограничења представља количина доступних сировина на годишњем нивоу. Уважавајући правила плодореда, као и потребну површину под уљарицама за прехрану становништва, потребе сточарства и производњу семена за репродукцију, расположива површина за производњу сировина за биодизел у Србији износи 350.000 ха. У Војводини се уљарице гаје на 320.000 ха, што чини 20% ораница Војводине. То значи да се у Војводини не може очекивати значајније повећање површина под уљарицама, осим на основу промена економских услова под којима се доносе одлуке о плану сетве. У зависности од начина искоришћавања са потенцијалне сетвене површине под уљарицама за производњу биодизела од 350.000 ха могу се обезбедити сировине за производњу од 212.800 т до 250.600 т биодизела, што је 13,49 до 15,88% укупне домаће потрошње дизел горива. Ово представља само теоријски потенцијал производње биодизела у Србији, док реални зависи од низа агротехничких, економских, па и политичких фактора. Могући принос биодизела по 1 ха уљарица у Србији знатно заостаје за приносом биодизела по 1 ха уљарица у ЕУ, па је основни задатак повећати приносе зрна уљарица.

У земљама у којима се производе значајне количине биодизела, подржани су и пољопривредници да производе уљану репицу, чије уље претежно представља сировинску базу у ЕУ. У Србији произвођач уљарица или било које друге културе намењене производњи енергије није посебно субвенциониран, и ако је јасно да он на тај

начин заслужује подстицаје не само равноправне пољопривредним, већ и увећане за његове доприносе развоју коришћења обновљивих извора енергије, кад већ такви подстицаји нису садржани у цени "зелене" енергије.

До сада је у Војводини изграђено само једно постројење за производњу биодизела, капацитета од 100.000 т годишње, али се услед ценовних неусаглашености не користи за те намене. Наравно да је такво стање демотивисало и друге потенцијалне улагаче, тако да се ДСС и у овом сегменту залаже за примену међународних стандарда цена и пословања у овој делатности, који су дали резултате у целом свету.

Европа производи 75% биодизела, углавном из семена уљане репице и сунцокрета. САД нагло повећавају производњу биодизела са 1,9 милиона литара 1999. године, на 95 милиона литара 2004. године и 1350 милиона литара у 2006. И друге земље су кренуле за тим примером. Кина је у фебруару 2005. године донела закон по коме ће до 2020. године 10% енергије нације потицати из обновљивих извора. За остварење тог циља неопходно је унапредити производњу сировина, при чему се посебно подстиче гајење уљаних биљака. У случају Војводине, то значи одобравање посебних подстицаја произвођачима уљарица намењених производњи биодизела и прерађивачима уљарица, како би њихову производњу учинили економски оправданом, све док се тржиште енергената не развије довољно да на њему важе потпуно тржишни односи.

9.11. Енергија ветра

У свету, а нарочито у Европи, убрзано се развијају капацитети за добијање електричне енергије из енергије ветра. Тај раст је експоненцијалног карактера и праћен је великим улагањима како држава, тако и приватних инвеститора. У последњих пет година светски капацитети су утростручени. Највише ветроелектрана (скоро 50%) има у Немачкој, а у овом погледу предњаче још и Шпанија, Данска, Италија, Велика Британија, и Холандија.

Ветроенергетика у развојном плану енергетике Војводине треба да има посебно место из више разлога. Прво, потребна инвестициона средства се могу скалирати у складу са бројем ветрогенератора који се граде и због тога могу бити увећавана из великог броја малих извора, односно улагача. Друго, потребно време за изградњу капацитета је кратко и такође је скаларног карактера. Треће, вршна производња се поклапа са вршном потрошњом енергије. Четврто, еколошки стандарди су испуњени у највећој могућој мери. Пето, постоје значајни домаћи капацитети за изградњу потребних капацитета. Шесто, извршена су значајна истраживања потенцијала и јавно су доступна и позната, тако да су на основу њих заинтересовани бројни домаћи и страни улагачи у ову врсту производње електричне енергије. Седмо, инсталација и рад ових капацитета не омета и не умањује резултате пољопривредне производње (секундарна загађења, заузимање површине), итд.

Војводина је урадила пројекат Атлас ветрова АП Војводине, на основу кога се на самом истоку планирају опсежни радови. У општини Ириг се планира фарма од 20 ветрењача, инвеститор би била аустријска компанија Виндрајз. Компанија "МК Финтел" ће направити ветропарк са 52 ветрогенератора, од којих ће сваки бити снаге од 2.5-3 MW, у селима Избиште, Парта и Гребенац код Вршца. Фирма "Вингтим" планира електрану од 60 мегавата са 24 ветрењаче постављене на ободу Делиблатске пешчаре (Загајичка брда). У Пландишту "Енерговинд" планира да уложи 140 милиона евра у 50 ветрогенератора снаге 100 MW. Поред Беле Цркве, фирма "Бондком Италија" планира инвестицију од 120 милиона евра са 40 ветрењача максималне снаге 120 MW. У Алибунару белгијска фирма "Винд вижн" врши анализу потенцијала на већим висинама, 50-100 м, тако да се може очекивати да се инсталирају генератори снаге 2-5 MW. На територији Војводине има још локација са одговарајућим карактеристикама ветра.

И поред свега наведеног, у Војводини у овом тренутку нема ни једне озбиљније ветроелектране, која би производила електричну енергију из енергије ветра, иако су у истраживањима установљене значајне могућности за коришћење ове врсте енергије. Ветар се, по важним критеријумима за економичну експлоатацију, може експлоатисати на површини од око 500 км², где се могу инсталирати ветрогенератори укупног капацитета око 1.300 MW, што је око 15% укупног енергетског капацитета Србије. Резултати студија показују да је територија

Војводине у зони где је брзина ветра од 3,5 – 4,5 м/с. На појединим местима (Фрушка гора, Вршачки брег, јужни Банат) брзина ветра је од 4,5 – 6 м/с, а на Вршачком брегу су дефинисане две локације са брзинама преко 6 м/с. Уз помоћ савремених технологија ветротурбина, које омогућују исплативи рад и при мањим брзинама, већ изнад 3м/с, могуће је поставити веће капацитете, па се може рећи да је потенцијал значајан.

И поред тога, до сада су у току само припремни радови за дефинисање локација, разраде правних оквира и прецизирања финансијских и нефинансијских услова реализација изградње ветроелектрана. На тим пословима се објективно највише ангажује неколико страних инвеститора, који су почели припремне радње за подизање више ветроелектрана на неколико локација у Војводини. До сада је издато шест енергетских дозвола за ветрогенераторе, снаге 1.140,5 MW, што је огромна снага, ако се узме у обзир чињеница да енергетска снага потребна за војвођанску електропривреду износи 1,500 MW. Ово је доказ да је изградња ветрогенератора озбиљна инвестиција у износу од две милијарде евра, која ће се у наредним годинама уз одговарајућу ефикасност сарадње са потенцијалним инвеститорима значајно одразити на енергетску слику Војводине. Такође, у Војводини постоји развијена индустрија производње делова за ветроелектране. У Суботици је веома активна фирма „Флендер-Лохер“ са 100 % страним капиталом, која се бави производњом генератора за ветроелектране и која је једна од највећих у региону. И за оста-

ле делове електросклопа постоје значајна индустријска предузећа, која могу учествовати у изради ових делова, као што су „Новкабел“, „Јужна Бачка“, и др., који са овим инвестицијама могу заједно са грађевинско монтажном оперативом да рачунају на врло значајне послове.

На крају ипак треба узети у обзир да се кључна препрека за убрзање инвестиција налази у нереалној политици цена електричне енергије добијене на бази коришћења обновљивих извора енергије.

9.12. Сунчева енергија

Врло значајан ресурс за децентрализовану, еколошку и економичну производњу топлотне енергије за потребе домаћинства и привреде представља сунчева енергија. Сунчева енергија представља обновљив и неисцрпан енергетски ресурс који у енергетици земље може имати значајно место. Оно што је интересантно, ове технологије највише се развијају у оним земљама које су технолошки и економски моћније. До данас је у Европи инсталирано око 15 милиона м² соларних термичких колектора, а само Кина је у последњих годину дана инсталирала око 15 милиона м² соларних термичких колектора. Експерименталне макросоларне електране су тестиране, у последњих 15-ак година, у бројним земљама света (САД, Шпанија, Француска, Јапан, Италија, Русија и др.). Стопа раста инсталираних термичких соларних колектора у неким земљама Европе је преко 25 %.

Када би свако домаћинство у Војводини имало бар једну јединицу соларног колектора, којом би се грејала само санитарна потрошна вода, уштедела би се огромна количина конвенционалне енергије. Посебно интересантну групу потрошача топлотне енергије представљају бројни индустријски, туристички, спортски, медицински, војни и други објекти. Познато је да ови објекти троше значајне количине електричне или енергије добијене сагоревањем чврстих, течних и гасовитих горива за грејање санитарне или технолошке воде до температура које се лако остварују инсталирањем једноставних система за коришћење сунчеве енергије. Посебно је за постављено коришћење соларне енергије за сушење пољопривредних производа свих врста, од поврћа до житарица. Комбиновањем конвенционалних и соларних технологија загревања воде, па и простора, могле би се уштедети значајне количине енергије и новца неопходног за несметан рад ових институција.

Зависно од инсолационих услова, типа и конструкције соларних ћелија може се са једног метра квадратног годишње добити око 500 до 1.200 kWh топлотне енергије, што је приближно еквивалентно енергији која се добија из 50 до 120 литара лож- уља. За инсталацију соларне технологије неопходно је уложити просечно око 20 евра по квадратном метру, а за потребе једног домаћинства за целогодишње загревање санитарне воде довољно је уложити око 1.200 евра. Посебне погодности се могу постићи приликом уградње оваквих колектора одмах при изградњи стамбених или пословних објеката. За

загревање стамбених простора потребна издвајања су значајнија и крећу се између 3 и 6 хиљада евра по домаћинству, у зависности од стамбене површине, квалитета изолације и инсталираног система грејања.

Покрајински секретаријат за енергетику, као и за екологију нису довољно учинили да се понуде подстицаји за примену соларних технологија у Војводини. Из тог разлога, готово да нема забележених већих инвестиција у овој области енергетике, иако постоје реалне потребе и оправданост. Поред одобравања бесповратних субвенција за пилот пројекте, неопходно је обезбедити и фонд за субвенције камата на банкарске кредите који би примену ове технологије учинили доступнијом. Имајући у виду да је за исплативост овог улагања неопходно од седам до десет година, неопходно је да се стимулацијама исплативост учини краткорочнијом, а самим тим и улагање привлачнијим. Било би друштвено-економски и развојно оправдано да свако министарство (или орган управе) у оквирима конкретне надлежности захтева, или блаже речено да препоручи, да велики потрошачи енергије, посебно они који троше више енергије по производу (имају већу специфичну енергетску потрошњу) имају обавезу постепеног, сегментног, делимичног увођења у коришћење и алтернативних извора енергије за сопствене потребе. Из развојних фондова електропривреде треба финансирати соларне инсталације у објекте који имају боље смештајне и експлоатационе могућности (мисли се на приватни сектор, али и на државне- посебно оне који су на буџету). То

би имало користи везане за енергетски систем, а и као елемент популаризације ширег коришћења овог еколошког енергетског извора.

На крају ипак треба узети у обзир да се кључна препрека за убрзање инвестиција налази у нереалној политици цена електричне енергије добијене на бази коришћења обновљивих извора енергије. Због тога је неопходно променити начин формирања цена и субвенција за “зелену” енергију, пошто већина соларно произведене енергије неће бити претворена у електричну енергију, која до сада једино подлеже одређеним субвенцијама.

Цене енергената и енергетских услуга морају бити формиране тако да обезбеђују дугорочну одрживост тих енергетских услуга. Наиме, могуће је нижом ценом у одређеним периодима подржати конкурентност привреде или пак одрживост релативно ниских доходака радника, а да то није засновано на већој ефикасности самог енергетског сектора. Таква ситуација може да траје кратко и може да има утицај на укупну одрживост енергетске инфраструктуре. Али ако говоримо о дугорочној, одрживој структури привреде Војводине, онда енергетске услуге и енергенти морају бити валоризовани у складу са приликама на регионалном и светском тржишту енергије. То ће привући и веће и нове инвестиције, које за сада изостају, јер нико озбиљан не улаже у земље које немају предвидиве и стабилне услове пословања у енергетском сектору.

9.13. Енергетска ефикасност и конкурентност привреде Војводине

На бази изнетих емпиријских налаза о улози енергетике у развоју Војводине може се рећи да су доступност енергије и ефикасност њене употребе једнако важни циљеви, али је редослед њиховог достизања битан фактор успешности. Приоритет има обезбеђење доступности енергената, док је други циљ енергетска ефикасност, који треба да обезбеди достизање захтева за економичном употребом енергије на основу политике инвестирања у истраживање и развој допуњене регулативом о коришћењу природних ресурса. Потребно је навести да је улога институција у достизању ових циљева различита. Док се у случају обезбеђења доступности, институције појављују у улози креатора подстицаја за приватна улагања и непосредног инвеститора, дотле се у остваривању циљева енергетске ефикасности појављују, пре свега, као креатори инвестиционог амбијента.

По већини показатеља енергетске ефикасности, коришћење енергије у Војводини је испод светског просека, а нарочито испод просека земаља OECD-а, тј. развијених земаља. Сматра се да је просечна потрошња енергије по јединци стамбеног и пословног простора 2,5 до 3,5 пута већа од просека земаља OECD-а и земаља у Европи. Када је за једну јединицу националног производа потребно утрошити више енергије и када ту јединицу националног производа треба да

произведу радници чије становање и друге активности троше натпросечну количину енергије, онда се може сматрати да ће конкурентност свих услуга бити релативно умањена. Смањење привредне активности у Војводини, у односу на привредну активности из периода 1970-их и 1980-их година, указује да ће расположива енергетска инфраструктура бити коришћена просечно мање. Већ сада је коришћење расположивог капацитета гасовода, нафтовода и електричне мреже необично мало. Гасна мрежа користи се испод 1/3 расположивог капацитета. Цевоводи за транспорт нафте користе се испод једне половине расположивих капацитета, а расположива електро енергетска инфраструктура користи се исто испод једне половине расположивог капацитета. Евентуално смањење потрошње енергије, поред повољних ефеката које има са становишта енергетске ефикасности, има и ефекат повећања јединичних трошкова инфраструктуре у трошковима јединице енергије.

Пошто је енергетска инфраструктура у Војводини махом транзитног карактера, јер су нафтоводи, гасоводи и електрична мрежа намењени не само снабдевању Војводине, него и транзиту енергије преко територије Војводине, ако би се укупан обим транзита енергије за суседна тржишта увећао, то би могло довести до смањења трошкова инфраструктуре по јединици употребљене енергије у Војводини. Ово подразумева значајно отварање Србије према развоју регионалног енергетског тржишта и значајно увећање укупних транзита

гаса, нафте и електричне енергије преко територије Србије, па тако и територије Војводине. Услови за то постоје, након реализације низа пројеката на које смо указали у оквиру разматрања потребних улагања у поједине секторе енергетике Војводине. На тај начин би се остварило оптимално решење симултаним повећањем

транзита, смањењем потрошње по јединици производа и увећањем опште потрошње енергије, тј. увећањем националног производа. Тек у таквом развоју ситуације, увећање енергетске ефикасности у Војводини може довести до нето побољшања утицаја енергетике на конкурентност привреде Војводине.

10. ГРАЂЕВИНАРСТВО И ИНДУСТРИЈА ГРАЂЕВИНСКОГ МАТЕРИЈАЛА

Грађевинска индустрија АП Војводине има изузетан значај за њену привреду, јер обухвата 2.224 привредна друштва са око 27.000 радника. Међутим, од друге половине 2008. године почео је суноврат грађевинске индустрије Војводине. Лоше стање у грађевинарству, које укључује преко 30 привредних грана, довело је до значајног смањења обима послова, па и до веома отежаног рада других привредних грана.

10.1. Постојеће стање у грађевинарству Војводине

Од друге половине 2008. године бележи се константан раст броја угашених грађевинских предузећа и радњи. Велика неликвидност, минимална упосленост капацитета и отпуштање радне снаге прете да грађевинску индустрију доведу до потпуног колапса. Један од кључних разлога који се, поред светске економске кризе, све чешће наводи је енормно кашњење у измиривању обавеза покрајинских и државних органа према грађевинском сектору, као и коришћење ове виталне гране у промотивне сврхе владајуће коалиције. Наиме, само Фонд за капитална улагања Војводине има дуговања према извођачима радова у износу од две милијарде динара која су дужа од шест месеци. Због тога је угрожено остваривање не само бројних војвођанских пројеката, него су и многа грађевинска предузећа стигла на ивицу стечаја. Уколико се негативни трендови у грађевинарству Војводине наставе, половина грађевинских предузећа биће ускоро угашена.

Колико је стање у грађевинарству Војводине алармантно може се сагледати на основу података које је објавила Регионална привредна комора Зрењанин, једна од ретких која ажурно води стати-

стику о овом сектору. Наиме, у пет средњебанатских општина, које покрива РПКЗ, постоји 60 привредних субјеката у области грађевинарства који упошљавају 2.124 радника, што је у односу на 2009. годину мање за 20 одсто, а удео у вредности изведених радова креће се на нивоу од 5 до 6 одсто у односу на Републику.

Обим послова у нискоградњи је драстично смањен, ако се изузме реализација пројеката на Коридору 10, као и у индустрији грађевинског материјала, док је високоградња готово замрла. У 2011. години заустављена је реализација чак и пројеката које финансира Фонд за капитална улагања Војводине- Студентски дом „Европа“ у Новом Саду, а радови стоје и на градилишту сенћанске Спортске хале и Народног позоришта у Суботици. Вредност изведених радова извођача из Војводине је смањена у 2010. години у односу на 2009. годину за 19%, а негативни тренд је настављен и у првом кварталу 2011. године, када је забележено смањење за 59.3% у односу на претходни квартал. Посматрано према управним окрузима, највећу грађевинску активност у првом кварталу 2011. године забележили су извођачи из Јужнобачког управног округа- 9.2% од укупне вредности изведених радова у држави, док се учешћа осталих округа креће испод 3,5%.

Тренутно се једино ради на најважнијим инфраструктурним пројектима који се финансирају из буџета, као што је изградња северног крака Коридора 10 кроз Војводину, у укупној дужини од 110 километара, где је вредност посла уговорена на 10 милијарди динара.

Од укупно петнаестак тендера који су током 2010. и 2011. године расписани за радове на Коридору 10 и аутопуту „Јужни Јадран“, само у четири случаја посао су добиле домаће фирме. Све остале деонице, за које су средства одобриле међународне финансијске институције, добиле су стране фирме. На већини конкурса за радове који се финансирају из међународних кредита, домаће фирме нису ни могле да се јаве самостално, али ни као носиоци конзорцијума, јер су тендерски услови такви да их оне не могу испунити. Разлог томе је чињеница да је Покрајина у претходне три деценије занемарила развој грађевине, која је стратешки важна, што се веома лоше одразило на домаћа предузећа која сада немају у својим билансима послове вредне 100 милиона евра, нити референце које се стичу на великим инвестицијама, јер нису ни реализовани већи инфраструктурни пројекти.

Индустрија грађевинског материјала је, такође, у изузетно тешком положају, јер је директно везана за рад грађевинске оперативе. Од 2008. године, у овој привредној делатности се бележи велики пад производње. Лоше стање у грађевинарству се директно одразило на ову индустрију која нови талас кризе дочекује са једва половином упослених капацитета, формиране су велике залихе, цене су пале, тако да се већина предузећа бори да одржи ликвидност и социјални мир. Актуелно стање се веома лоше одражава и на укупни извоз Покрајине, имајући у виду да је индустрија грађевинског материјала Војводине значајан извозник својих производа (бло-

ковске робе, црепа и керамичких плочица). Томе у прилог говори податак да је извоз индустрије грађевинског материјала у 2009. години, у односу на 2008. годину, преполовљен. У првој половини 2010. године вредност извезене робе је била на истом нивоу као и претходне године у том периоду, што значи да није дошло до значајнијег опоравка.

С каквим се изазовима суочава индустрија грађевинског материјала у Војводини реално одражава и стање у пет средњебанатских општина, које покрива РПКЗ, јер је код свих произвођача, који упошљавају око 650 радника, приметно знатно смањење тражње како у региону, тако и у суседним земљама. То је довело до пада цена, нарочито опекарских производа. Оваква ситуација додатно отежава положај произвођача, с обзиром да су цене инпута у константном расту, док је просечан пад упослености у јулу 2010. године, у односу на исти месец претходне године, износио 49,1 одсто.

10.2. Стратешки приоритети и мере за опоравак грађевинарства

Имајући у виду озбиљност стања, као и потенцијале којима Војводина располаже када је у питању грађевинарство, ДСС ће се посебно залагати да оно добије статус једног од стратешких сектора развоја. Суноврат који је овај сектор доживео од 2008. године јасно показује да озбиљног помака не може бити без јединствене

политике која се бави грађевинском, односно докле год се не формира јединствено министарство за ту област. Имајући у виду наведено, ДСС сматра да је недопустиво да овако значајан сектор буде разбијен и да се питања која су важна за његов развој третирају у оквиру више министарстава.

Стога је стратешки приоритет ДСС успостављање правног и институционалног оквира за развој грађевинарства, који подразумева:

- Оснивање јединственог Министарства просторног планирања и грађевине у чијој надлежности би било планирање, пројектовање, вођење и развој високоградње, нискоградње, и индустрије грађевинског материјала. Тиме би се створио основ за лакшу координацију рада и омогућио адекватан развој овог сектора.
- Доношење закона и прописа битних за развој грађевине и индустрије грађевинског материјала и стварање механизма за примену закона и прописа (усвајање Еурокодова као националних прописа и норми за пројектовање конструкција, примена Закона о реституцији, Закона о обезбеђењу плаћања, доношење Закона о лизингу непокретности, Закона о управљању и одржавању стамбених зграда, измена Закона о јавним набавкама- члан седам, јер постојеће одредбе значе комплетну елиминацију српске грађевинске привреде за најзначајније инвестиције, и његово прилагођавање карактеру инвестиционе изградње објеката,

доношење неопходних подзаконских аката како би се омогућила несметана примена Закона о изградњи и просторном планирању, итд.).

- Формирање Агенције за одрживи инвестициони развој и грађевинарство у Зрењанину (Формирање службе за припрему и надзор реализације пројеката из IPA програма).
- Оснивање гарантног фонда од неактивне државне имовине, који би обезбеђивао банкарске гаранције грађевинским предузећима како би могла да изведе радове у земљи и иностранству, као и да репрограмирају обавезе које имају према банкарском сектору. Наиме, грађевинска предузећа су своје колатералезалогне на опреми и механизацији давала банкама под веома неповољним условима, због чега постоји опасност да фирмама буду одузета средства неопходна за рад. Оснивањем гарантног фонда банке би ослободиле колатерале грађевинских фирми и прешле на гаранцију државе.
- Докапитализација Развојне банке Војводине и потпуно прилагођавање њене пословне функције остварењу зацртаних циљева економске политике, што би се огледало кроз јачу подршку пословима веће вредности, са већим девизним ефектом, мањом увозном зависношћу или већим доприносом технолошком развоју, чиме би се створио како квантитативни, тако и квалитативни напредак у привредном развоју уопште.
- Приступити убрзаној изradi недостајућих просторних и урбанистичких планова.
- Завршетак катастра непокретности.

- Континуирано спроводити активности на сузбијању бесправне градње и рада на "црно", као генератора сиве економије (ојачати капацитете инспекција, завршетак легализације објеката подигнутих без грађевинске или употребне дозволе).
- Преиспитивање регулативе и услова под којима се објављују тендери, како би се омогућило да домаћа предузећа могу равноправно са страним да конкуришу за послове (обезбеђење државне подршке за формирање конзорцијума домаћих предузећа; подела пројеката на сегменте или фазе, што би створило основ за смањење захтева у погледу остварене реализације појединачних грађевинских предузећа у претходном периоду).
- Унапређење структуре радне снаге у области грађевинарства (усклађивање уписне политике са захтевима тржишта рада; развој средњег и вишег стручног образовања у циљу превазилажења проблема дефицитарности младих квалификованих кадрова за грађевинске делатности - данас се у средњим школама Србије за грађевинарство школује само 48 зидара, 40 тесара и 22 армирача; решавање проблема велике незапослености грађевинских радника активним мерама политике запошљавања - тренутно је без посла чак 52.000 грађевинаца).

Лоше стање у грађевинарству је последица недостатка амбијента у којем би овај сектор могао нормално да функционише. Зато ДСС сматра неопходним да се хитно донесу следеће стратегијске мере за уређивање тржи-

шта, које би омогућиле опоравак грађевинарства, а што би имало ефекат и на укупно пословање привреде:

- Адекватно лиценцирање пројектаната и извођача како домаћих, тако и страних на основу законом утврђених критеријума. Ефекти ове мере би били вишеструки, од сузбијања сиве економије, преко увођења реда на тржишту, укидања нелојалне конкуренције и дампинга, али и повећања правне и финансијске сигурности инвеститора;
- Хитно уклањање свих ограничења за инвеститоре како би се покренуо инвестициони циклус (поједностављење и убрзање процедура за добијање грађевинске дозволе, односно смањење броја потребних решења и сагласности, дигитализовање планова детаљне регулације земљишта и омогућавање њихове доступности заинтересованим странама преко сајта Завода за урбанизам, доношење аката који одређују цену конверзије, снижавање износа накнада за опремање грађевинског земљишта);
- Унапређење организовања инспекцијских служби, на свим нивоима, тако да стручно и ефикасно прате спровођење прописа и квалитет извршених радова.

Један од стратешких приоритета ДСС-а ће бити развој индустрије грађевинског материјала, која има дугу традицију и реноме у Војводини, на принципима одрживости. Фабрике из ове бранше налазе се широм Војводине, од Апатина и Ковина, преко Вршца, до Кикинде и Кањиже, а оно што им је заједнички именитељ је да се од 2009.

године суочавају са великим проблемима у пословању, бележе значајан пад производње, извоза, и броја запослених. Да би се омогућило повећање конкурентности предузећа из области индустрије грађевинског материјала, неопходна је много већа државна подршка у виду:

- Усмеравање тржишта да се развија дуж два правца: једног који би представљале велике и средње по величини грађевинске фирме које би обављале све врсте комплексних, великих пројеката, и другог који би чиниле фирме које се све више специјализују у одређеним нишама грађевине;
- Стварање основа за систематско и планско реструктурирање предузећа у програмском, организационом (рационализовање организационе структуре грађевинских фирми) и кадровском смислу, као и њихово умрежавање;
- Обезбеђивање активне подршке државних институција за јачање маркетиншких функција предузећа, ради квалитетног наступа на иностраном тржишту (суфинансирање учешћа на сајмовима, помоћ при изради промо - материјала, сајтова, итд.);
- Утврђивање система подстицајних мера грађевинским предузећима за увођење Сертификованог система управљања квалитетом и увођење система управљања извршењем (увођење и примена стандарда ISO 9000, ISO 14000 i ISO 10006 у грађевинским предузећима, увођење стимуланса за пројектовање и грађење енергетски ефикасних објеката и употребу еколошких материјала у грађевинарству);

- Обезбеђивање дугорочних кредита намењених финансирању набавке грађевинске механизације и опреме.

Највећи, односно најнепосреднији проблем грађевинске оперативе је неликвидност. Око 80 одсто грађевинских предузећа има проблеме са ликвидношћу, због чега су им блокирани рачуни, а тиме и онемогућено да конкуришу за велике државне пројекте. Грађевинска предузећа дугују велике износе банкама, добављачима, а имају и неизмирене обавезе према држави. Највећи генератор неликвидности је држава, односно локалне самоуправе и јавна предузећа, која великим грађевинским предузећима дугују на име изведених радова око 145 милиона евра, а дуговања приватног сектора су око 230 милиона евра. Кредити су скупи, а услови за њихово добијање све тежи.

Имајући наведено у виду, постоји чврста одлучност ДСС-а да се хитно предузму све неопходне мере за повећање ликвидности грађевинског сектора. То подразумева следеће:

- Решавање потраживања грађевинара за изведене радове које финансира држава, покрајина, односно локалне самоуправе и јавна предузећа (дуг који имају јавна предузећа према компанијама грађевинског сектора се мора хитно измирити или компензовати са обавезама грађевинских предузећа према држави по свим основама; јавна предузећа се морају обавезати на плаћање добављачима у року од 60 дана, како држава не би и даље била највећи генератор неликвидности);
- Покретање иницијативе да држава учествује у процесу репрограмирања обавеза које има грађевинска индустрија према банкама као медијатор (од банкарског сектора потребно је захтевати рефинансирање и репрограм банкарских кредита, јер ако банке на име својих обезбеђења преузму опрему грађевинских предузећа, онда ће то довести до потпуног уништења грађевинарства у Војводини); такође је неопходно репрограмирање обавеза грађевинских предузећа буџетским корисницима;
- Фискално растерећење грађевинарства (смањење пореза и доприноса на лична примања запослених у овој привредној грани, примена посебне стопе ПДВ од 8% на репроматеријал, изједначавање услова промета новоизграђених и старих станова, тако што би ПДВ за продају новог стана, који сада износи 8%, био на нивоу накнаде преноса апсолутних права при продаји старих станова од 2.5%);
- Увођење праксе коришћења нових форми финансирања грађевинских подухвата (јавно -приватна партнерства- ЈПП, БОТ, итд.)

Веће упošљавање постојећих грађевинских капацитета у условима знатно измењених тржишних услова представља један од највећих изазова са којим се власт која је одговорна мора суочити. Фонд за капитална улагања АП Војводине од оснивања 2006. до

2011. године одоборио је финансирање око 1.288 пројеката на територији покрајине, у укупном износу од нешто више од 58,5 милијарди динара. Међутим, то се у условима кризе показало недовољним и нетранспарентним. Разлог томе је у добром делу то што су многи од тих пројеката део политичких обећања за време изборних кампања. Због тога се граде путеви и тамо где не требају, обданишта и тамо где нема деце, а спортске хале у свим местима, без критеријума у вези са бројем спортиста и развијеношћу спортских клубова.

Због изузетно тешког стања у ком се налази грађевинарство, ДСС сматра да постоји потреба да се предузму следеће мере за подстицање упослености у грађевинском сектору:

- Да се у свим стратешким пројектима (Коридор 10 и 7, аутопут Јужни Јадран, стамбена изградња) које држава финансира омогући учешће домаћих грађевинских предузећа која имају референце, запошљавају значајан број пријављених радника и која имају колективне уговоре, а да се при реализацији тих пројеката у знатној мери користи домаћи грађевински материјал. На овај начин би могли да се упосле и војвођански произвођачи цигле, црепа, цемента, керамике, инсталационог материјала, дрвне грађе, итд;
- У циљу покретања инвестиционог циклуса, неопходно је успостављање стратешког партнерства домаћих са страним грађевинским предузећима, при чему би држава требало јасно да дефинише процедуре за

конкурисање у реализацији послова за подстицање грађевине у условима економске кризе, који се финансирају из буџета или НИП-а. Под тим подразумевамо да стране компаније које желе да учествују у реализацији пројеката које држава финансира треба да имају домаће партнере од 40 до 60 одсто вредности посла. Потребно је да грађевинске фирме закључују уговоре о грађењу по посебном програму – Закону о инвестиционим објектима које финансира држава;

- Важење Закона о подстицању грађевинске индустрије у условима економске кризе треба проширити и на пројекте који се финансирају уз учешће финансијских институција или на основу међудржавних споразума;
- Дефинисати дугорочну стратегију стамбене изградње (утврђивање мере прихватљивог финансирања преко државних програма подстицања станоградње, изградња станова за социјално угрожене, војску, полицију, итд., наставак субвенционирања стамбених кредита, и сл.).

Приход грађевинских предузећа од послова у иностранству пао је за 60 одсто од 2008. до 2010. године. Девизни прилив од некадашњих 2,5 до 2,8 милијарди долара годишње свео се на свега 200 милиона. То указује да је за унапређење извоза преко потребна стратегија повећања извоза услуга. Остварење стратегије извоза услуга захтева да се држава више ангажује, пружи заштиту, сигурност и стимулацију за ино - пословање, што се може постићи спровођењем следећих мера:

- Развој привредне дипломатије у функцији унапређења извоза (привредне дипломате треба да отворе путеве грађевинским предузећима у оквиру својих посета одређеним иностраним подручјима, обезбеде информације о извозним шансама, допринесу већој валоризацији постојећих билатералних споразума, омогуће сусрете представника домаћих и страних предузећа, итд.);
- Докапитализација и проширење функција Развојне банке Војводине како би могла адекватно да подржи грађевинска предузећа у иностранству (кредитирање, давање гаранција грађевинским фирмама, осигурање извозних послова);
- ДСС ће иницирати редовно прикупљање и публиковање података од стране Привредних комора- Одбора за грађевинарство, као основе за предузимање мера за подстицај извоза (информације о расписаним иностраним тендерима, критеријуми неопходни за учешће грађевинских предузећа на иностраним тендерима, информације везане за домаће тржиште и грађевинска предузећа).

11. САОБРАЋАЈНА ИНФРАСТРУКТУРА

Саобраћај је основни чинилац не само развоја, већ и опстанка одређене друштвене заједнице. Тамо где не досежу саобраћајне везе, то подручје демографски одумиरे, због тога ова делатност има социолошку, економску и развојну улогу.

Повољан природно-географски и саобраћајни положај Војводине је компаративна предност и добра основа за развој свих видова транспорта и привлачење робног транзита. Војводина се налази у јужном делу Панонске низије, где је и највеће речно хидрочвориште у Европи. Кроз Војводину пролазе два европска саобраћајна коридора – копнени коридор 10 и речни коридор 7. Преко територије Војводине пружају се најкраће и најрационалније транзитне друмске и железничке везе од западне и средње Европе ка делу земаља јужне Европе и земљама Блиског и Далеког истока. Захваљујући пловним рекама и каналима, Војводина има природне услове за развој водног саобраћаја. У наредном периоду Дунав ће добијати све већи значај, јер пружа огромне могућности јефтиног речног превоза робе.

Међутим, слабо развијена инфраструктура, застарели превозни капацитети, неадекватна организација саобраћаја, безбедност и заштита животне средине представљају велику препреку привредном развоју Војводине, повећању конкурентности и запослености, брзој и квалитетнијој размени добара и услуга са окружењем и светом.

Веома спора изградња путног дела Коридора 10, занемаривање железничког дела истог, као и потпуна неискоришћеност Коридора 7, и спора припрема пројеката за Коридор 11, стварају реалну опасност да Војводина постане изоловано саобраћајно подручје, тим пре што се у суседним

земљама сви коридори убрзано граде. Друге државе, такође, имају привредне потешкоће и суочавају се са изазовима кризе, али имају и национално одговорне владе, које овом питању приступају стратешки, док се код нас, још увек, није ушло ни у фазу усвајања стратегије развоја саобраћаја. Ово није време у коме се треба погађати и калкулисати да ли треба градити саобраћајну инфраструктуру, већ је последњи час за убрзана улагања у овом сектору на бази дугорочне, економски и геостратешки оправдане стратегије.

11.1 Стратешки оквири развоја саобраћајног система

Саобраћај као генератор свеукупног развоја Покрајине треба да има стратешка усмерења, односно јасно дефинисане стратешке правце развоја. Приликом дефинисања стратешког оквира и циљева развоја друмског, железничког, водног, и ваздушног транспорта полази се од процене постојећих услова, функционалне способности за достизање постављених економских циљева и координације са развојним стратегијама државе, других прекограничних региона и интеграција.

Потребно је створити тржишно оријентисан саобраћајни систем, компатибилан и интегрисан у ЕУ и у сталној кооперацији са државама у региону са којима би требало развијати заједничке комплементарне стратегије за одвијање међународног транспортног саобраћаја и

изградњу инфраструктуре. Циљ ДСС-а је да се формира саобраћајни систем који ће унапређеном организацијом, побољшаном инфраструктуром и савременим превозним средствима моћи да конкурише саобраћају европских земаља. Такав систем треба да постане основа отварања нових послова у сектору саобраћаја, али и значајна подршка конкурентности других грана привреде, посебно туризма и спољне трговине.

Залажемо се да, у складу са политиком развоја саобраћаја на републичком нивоу, Скупштина Војводине донесе стратегију развоја саобраћаја, која би се односила на изградњу путева, развој железничке инфраструктуре, водног саобраћаја, ваздушног саобраћаја, и интермодалног транспорта, за период од десет година. Доношење Стратегије развоја саобраћаја у Војводини, именовање носилаца те стратегије, орочавање регионалних програма и дефинисање начина финансирања јесу предуслов ефикасног планирања и праћења развоја саобраћаја и транспортног система Покрајине.

Потребно је оснажити улогу институција у области саобраћаја и транспорта, преваходно Скупштине Војводине. Парламент треба да има кључну улогу у доношењу Стратегије развоја саобраћаја у Војводини, регионалних програма и планова, као и усклађивања и довршавања законодавног оквира.

Постојање адекватне саобраћајне инфраструктуре је изузетно важно како за обезбеђење одрживог при-

вредног развоја, тако и за привлачење страних инвеститора, јер је она један од основних предуслова да се произведена роба пласира лако, брзо и јефтино до потрошачких центара. Уколико би се њен значај и даље занемаривао, то би представљало велику препреку интензивнијем развоју војвођанске економије. Стога у развоју саобраћаја Војводине треба валоризовати компаративне предности сваког вида саобраћаја, константно повећавати квалитет услуга, и ниво безбедности, а смањивати негативан утицај саобраћаја на животну средину.

Раст и развој економије Покрајине у XXI веку је незамислив без одговарајућих путева и пруга. Квалитетна мрежа саобраћајница, нарочито оних од међународног значаја као што је Коридор 10, умногоме предодређује и квалитетно обављање привредне активности, прилив инвестиција и функционисање друштвене заједнице у целини. Стога ће завршетак изградње и модернизација путне и железничке инфраструктуре паневропског Коридора 10 имати апсолутни приоритет за ДСС, а покренућемо иницијативу и за изградњу Коридора 11 у циљу развоја јужног Баната и целе Војводине. Циљ овог пројекта је саобраћајно повезивање Италије, Црне Горе, Србије и Румуније, што је прилика за запошљавање и развој свих земаља учесница у овом пројекту.

Иако је један од стратешких приоритета саобраћајне политике ЕУ повећање учешћа унутрашњег водног са-

обраћаја, као економичнијег и еколошки прихватљивијег, у Војводини је у протеклом периоду дошло до стагнације у развоју овог вида транспорта. С обзиром да је Дунав целом својом дужином кроз Војводину плован, постоје изузетни географски и економски потенцијали за развој теретног, путничког и туристичког водног саобраћаја. Да би река Дунав, односно Коридор 7, остварила своју улогу покретача регионалног и економског развоја, предузећемо све неопходне мере за побољшање водне инфраструктуре и организације превоза. Безбедна пловидба савременим пловним средствима, развој лучке делатности, примена интермодалности, уз подршку логистичких система доведиће до повећања обима превоза и већег значаја водног саобраћаја. Привреда Војводине би на тај начин добила рационалнији, економичнији, еколошки прихватљивији вид саобраћаја, конкурентан на тржишту. Напредак речног саобраћаја уз промоцију атрактивних туристичких потенцијала којима Војводина на пловним путевима располаже, доведиће и до привлачења иностраних путничких бродова и развоја туризма.

Да би се Војводина интегрисала у трансевропску транспортну мрежу, ДСС је приликом израде Програма развоја на локалном нивоу идентификовао најзначајније пројекте у свим саобраћајним подсистемима, као и изворе њиховог финансирања. Посебну пажњу ДСС ће посветити стварању неопходних услова за примену савремених модела финансирања инфраструктурних пројеката (ВОТ, ЈПП и други аранжмани).

11.2. Друмски саобраћај

У структури саобраћаја у Војводини, доминантну улогу има друмски саобраћај (86% од укупног броја превезених путника и 72% од укупне путне мреже). Дужина путева на територији АП Војводине износи 6.005 км и чини 15,6% укупне путне мреже Србије. Један од показатеља развијености путне мреже је и број становника по километру пута који износи 338 становника по км, док је у Србији тај број 195 становника на км пута. У АП Војводини се налази 32,5% државних путева првог реда Републике, 17,2% државних путева другог реда и свега 11,1% општинских путева. Када се узму у обзир државни путеви првог реда, АПВ је у погледу густине путне мреже у односу на становништво изнад европског просека, а у односу на површину близу просека ЕУ.

Главни међународни саобраћајни токови су веома јасно изражени на транзитним паневропским коридорима. Кроз Војводину пролазе важне саобраћајнице, пре свега аутопут који иде од централне Европе и Хоргоша на граници према Мађарској, па преко Новог Сада до Београда, и даље на југоисток ка Нишу где се рачва у два правца. Трећи крак аутопута се у Срему одваја на запад, према суседној Републици Хрватској и даље ка западној Европи. Око аутопута је развијена и мрежа локалних путева и железничких праваца.

Иако је на почетку свог мандата 2008. године влада помпезно најављивала завршетак Коридора 10, за три

године урађено је само 180 километара, а неизграђено је остало још читавих 150 километара. Када је реч о радовима на Коридору 10 кроз Војводину, рокови отварања деоница од по 10 км су небројано пута померани, а сваки завршетак и најмањег дела пута коришћен за промовисање актуелне власти. Слична судбина прати и изградњу тзв. "ипсилон" крака, односно обилазнице око Суботице до Келебије, дугачке 23 километра, која још увек није завршена. Иако је постало готово уобичајено да се планирани рокови стално пробијају, грађани не добијају ваљане аргументе ко је за тако слабу реализацију одговоран. Наиме, за развој привреде Војводине није довољно отварање деоница од по 10 км, већ завршетак пута од 100 км. Тим пре што је вредност изградње северног крака од Новог Сада до Хоргоша и Келебије коштала грађане Србије чак 10 милијарди динара. Међутим, таман кад се помислило да ће завршетком "ипсилон" крака бити завршена последња деоница северног дела Коридора 10, стигла је најаву о реализацији пројекта обнове десне траке аутопута између Хоргоша и Београда, која би према првим најавама могла да кошта 45 милиона евра, за које ће се конкурисати код светских развојних банака.

Да би се коначно довршила изградња аутопута на Коридору 10, као и други друмски правци и обилазнице који обезбеђују бољу саобраћајну доступност, неопходна је промена целокупног приступа државе изградњи витално важне инфраструктуре. ДСС сматра да велики инфраструктурни пројекти треба да се највећим делом

финансирају путем модела јавно-приватног партнерства, односно концесијама, а не задуживањем будућих генерација или продајом најпрофитабилнијих јавних предузећа. Осим промене модела финансирања, неопходно је усвојити и нове концепте управљања пројектима. Циљ управљања пројектима јесте реализација пројекта у оквиру планираног времена, буџета и квалитета. Такав приступ омогућава утврђивање одступања остварених резултата од планираних, и по том основу покретање питања одговорности оних који праве пропусте.

Имајући у виду да су у Војводини најинтензивнији саобраћајни токови између великих регионалних центара, посебно на релацији Нови Сад- Београд- Панчево, ДСС сматра да је за развој Баната преко потребно обезбедити адекватну саобраћајну инфраструктуру и стога ће подржати иницијативу за изградњу аутопута (Е70), који води од Темишвара преко Вршца и Панчева до Београда и даље ка јужном Јадрану (Коридор 11). Мултимодални Коридор 11 био би најкраћа спона са Коридорима 10 и 7. Оправданост за изградњу овог аутопута почива на задовољеном ПГДС критеријуму (број возила на дан), као и чињеници да он представља трасу пута уцртаног на мапи европских путева (Е-мрежа путева, TEN-T мрежа путева, TEM мрежа путева, Паневропска мрежа мултимодалних транспортних коридора, Tirs мрежа, као и REBIS мрежа). Самим тим би држава за изградњу овог аутопута могла да рачуна на подршку и партнерство неких чланица Европске уније, које у овом пројекту проналазе свој интерес, пре свих Румунија и Италија, чиме

би се омогућило његово делимично финансирање из европских фондова. У прилог томе говори чињеница да Министарство транспорта Румуније у својим плановима има пројекат о изградњи аутопута Темишвар- Моравица (Ватин)- Вршац, који су спремни да реализују, што су потврдили и њихови званичници.

Поред завршетка Коридора 10 и отпочињања изградње Коридора 11, који представљају апсолутни приоритет, ДСС сматра да би било веома корисно да се уради студија изводљивости за изградњу трасе (полуаутопута) који би ишао од Вршца, пролазио покрај Зрењанина, затим новим мостом преко Тисе, поред Новог Сада, даље тунелом кроз Фрушку гору, а онда би се код Руме повезао са аутопутем Београд- Загреб. Реализација овако важног пројекта, који би подразумевао значајна финансијска улагања, пре свега, због неопходности копања тунела испод Фрушке горе, би најпре захтевала израду озбиљне саобраћајне студије и темељну cost-benefit анализу, како би се утврдила његова економска оправданост. Када је у питању друштвена оправданост, она по мишљењу ДСС-а без сумње постоји. Наиме, са аспекта општина кроз које би овај полуаутопут пролазио, он би био изузетно користан, јер би се на тај начин зауставила маргинализација и пасивизација Баната, а отворила могућност за унапређење квалитета живота грађана и развој привреде у том подручју земље.

ДСС сматра да је неопходно изградити и Банатску магистралу (Хоргош – Нови Кнежевац – Чока –Иђош – Баша-

ид – Житиште – Сутјеска - Алибунар), као део Источне трансверзале Хоргош – граница са Македонијом, у дужини од 650 километара.

11.3. Железнички саобраћај

Железнички саобраћај у Војводини се одвија дужином од око 1.580 км. Постоји укупно 43 пруге са 73 деонице. Железничка мрежа АП Војводине је довољног капацитета, али јој је неопходна модернизација. Просечна старост магистралних пруга у Србији је 34 године, а у АПВ је велики део пруга још старији, са веома високим степеном дотрајалости пруга и пружних објеката. Мрежа железничких пруга у Војводини, у већем делу, грађена је још у XIX и почетком XX века за време Аустроугарске монархије, а потом за време Краљевине Југославије. Након, Другог светског рата, углавном, није било значајније градње пруга у Војводини. Просечна старост возова је преко 40 година. На само 2,5 % мреже дозвољене су брзине од 100 до 120 км/час. Европске стандарде, у погледу највеће допуштене носивости од 22,5 т/осовина, задовољава 29 % дужине пруга у Војводини.

Пруга Београд- Нови Сад- Суботица (Коридор 10) има највећи значај у унутрашњем саобраћају Војводине, како по броју возова, тако и по експлоатацији и приходу, а има и значајан потенцијал за међународни саобраћај. Међутим, данас половина железничког Коридора 10 није припремљена за велике брзине (изнад 160 км на

сат), нити погодна за теретни саобраћај, или није електрифицирана, па обимни радови предстоје на релацији Београд- Суботица, као и на осталим правцима.

Србија је према Европи преузела обавезу да до 2020. године заврши железнички Коридор 10 на целој дужини, што на подручју Војводине подразумева део од хрватске границе до Београда, укључујући и северни крак до Суботице. У периоду од 2011 до 2014. године планирано је да се у железнички Коридор 10 уложи укупно 1,1 милијарда евра. План обухвата реконструкцију деонице од Београда и Новог Сада до Суботице.

За војвођанску привреду, железнички коридор, у развојном смислу, је веома битан. Стварање услова да се између Београда, Новог Сада и Суботице путник превезе за мање од једног сата, омогућило би да ова три града постану много ближа, а самим тим и динамика пословних и трговинских токова. Многе компаније би могле да дислоцирају своје пословање и изван Новог Сада и Београда, а да при томе не умање своје локацијске предности. Многи људи би могли да живе у Новом Саду или Суботици, а раде у Београду, али и обратно, што би увећало флексибилност запослених у погледу избора оптималних начина планирања породице и начина живота.

Имајући наведено у виду, ДСС сматра да се модернизација пруге на Коридору 10 мора обављати много ефикасније и одговорније, него што је то био случај са

путним Коридором 10 у периоду од 2008. године. То захтева примену савремених концепата мултипројектног управљања, јер свако кашњење повлачи за собом и веће трошкове, које ће плаћати будуће генерације, с обзиром да се за реализацију ових пројеката држава задужује.

Комерцијални потенцијал има и пруга Београд- Шид, према Хрватској и Словенији, где је забележен тренд повећања путника у међународном саобраћају, па се и овој прузи мора посветити адекватна пажња.

Тренутно стање мреже пруга у Банату, која је укупно дуга 439,1 километар, је много лошије него што је то случај у Срему и Бачкој. Пруге Баната данас у свом највећем делу не испуњавају захтеве савременог железничког саобраћаја. Пруге су углавном једноколосечне, са техничким елементима из XIX века, технолошки застарелом опремом, и по правилу недовољно одржаване. Последице тога су нередован железнички саобраћај, мале брзине, низак ниво услуге, и слаба безбедност. Најдужа пруга у Банату је она која повезује Панчево преко Зрењанина са Кикиндом и граничним прелазом са Румунијом (Жомбоља). Још две значајне пруге које Банат повезују у смеру исток-запад јесу Зрењанин-Вршац- Бела Црква и Панчево-Вршац-граница према Румунији (Моравица).

У циљу равномерног развоја свих региона Војводине, ДСС ће подржати иницијативу да се модернизује желе-

знички правац Темишвар- Вршац- Панчево- Београд- Бар, како би постао део новог европског Коридора 11, чиме би се створио основ за бржи привредни развој јужног Баната. Оправданост за овај пројекат видимо не само у значају који Коридор 11 може имати за развој привреде и већи прилив страних директних инвестиција, већ и из чињенице да је на основу Европског споразума о најважнијим међународним пружним правцима пруга Београд- Бар уврштена у међународну железничку мрежу „Е“ пруга, што обезбеђује подршку и других европских земаља за реализацију овог подухвата, пре свега Русије, Румуније и Италије, као и Црне Горе.

У прилог томе говоре и успешни преговори руске и српске железнице да у наредном периоду интензивирају сарадњу, посебно када је реч о инфраструктури и возним средствима. Руска страна изражава уверење да ће се српска железничка инфраструктура брзо развити, јер за то постоје сви услови. Још у октобру 2009. године постигнут је договор да се од 800 милиона долара кредита, које ће Русија одобрити Србији, највећи део намени за завршетак објеката у железничком саобраћају. Међу приоритетним пројектима наводи се, између осталог, и модернизација пруге Београд-Бар за коју је предвиђено 200 милиона долара од поменутог кредита. Реализацијом овако важног пројекта као што је Коридор 11 отворио би се простор за успостављање стратешког партнерства компанија руске железнице и а.д. Железнице Србије на изградњи пруге, као и бројних предузећа из пратећих делатности, чиме би се

створио основ за унапређење транспортних, логистичких и спољнотрговинских веза, од којих би све укључене стране имале користи.

11.4. Водни саобраћај

Водни саобраћај у Војводини има изразите потенцијале, јер преко њене територије протичу реке Дунав (око 358 км), Тиса (164 км) и Сава (160 км), које су у целој својој дужини пловне, а изграђен је и хидро систем Дунав-Тиса-Дунав. У поређењу са осталим видовима саобраћаја, водни саобраћај је потпуно неискоришћен у Војводини. У прилог томе говоре подаци да у превозу терета нема значајнију улогу, док у превозу путника уопште и не учествује.

Најважнији водени пут у Војводини је река Дунав, која је због свог стратешког и економског значаја уврштена у један од приоритетних паневропских саобраћајних коридора – Коридор 7, јер представља виталну везу централне Европе са Црним морем. Имајући у виду чињеницу да четвртина пловног тока Дунава (588 км) протиче кроз Србију и то највећим делом кроз Војводину (око 358 км), укључујући и Нови Сад где се спаја са путним правцем Коридора 10, као и да је у читавом току кроз нашу земљу ова река пловна, потпуно је несхватљиво да нису предузете конкретне мере државе за боље коришћење овог витално важног ресурса. У Србији се само један одсто робе транспортује преко Дунава.

Проблем за пловидбу представљају уски попречни профили на појединим деоницама, потопљени бродови из Другог светског рата, неадекватно стање преводница Ђердапа, ограничен профил испод Жежељевог моста и лоше стање зимовника.

Имајући у виду да економски, енергетски, туристички и еколошки потенцијали Дунава, као друге по величини европске реке, нису довољно искоришћени, ЕУ је иницирала израду Дунавске стратегије којом жели да убрза равномерни регионални развој, ојача прекограничну сарадњу и побољша инфраструктуру дунавског слива. Намера да се Дунавом повеже Балтичко и Црно море пружа велику шансу Србији и њеној северној покрајини.

Могућности превоза робе реком Тисом, такође, нису уопште искоришћене. Иако су пловидбени услови на Тиси повољни, са стабилним параметрима пловности и обележавањем за даноноћну пловидбу, проблем представљају сужења пловног пута и полупречници кривина на појединим деоницама тока. Једна од највећих препрека је што река има статус међудржавног пловног пута, па могу њоме да плове само бродови са српском и мађарском заставом. Због тога ће ДСС инсистирати да Тиса добије међународни статус, како би се њен пловни пут могао користити за економичнији транспорт робе из Украјине и Словачке према Црном мору.

Хидросистем Дунав-Тиса-Дунав је вишенаменски водопривредни систем, који је грађен 20 година почев од

1957. године, и у који је према проценама уложено око милијарду долара. Главни циљ његове изградње је био омогућавање наводњавања (око 500.000 хектара ораница у Војводини), одводњавања, али и коришћење у функцији пловног пута. Представља једну од највећих каналских пловидбених мрежа у Европи, која поред пловних канала обухвата и каналисане реке Бегеј и Тамиш. Канал Д-Т-Д данас обухвата 649 километара каналске мреже, 24 регулационе и пет сигурносних устава, 16 преводница, шест великих црпних станица и 84 моста. Састоји се од 12 пловних канала Бачке и Баната, укупне дужине 600.6 км, који су сврстани у четири категорије пловних путева.

Међутим, хидросистем Дунав-Тиса-Дунав је тренутно запуштен и не испуњава готово ниједну функцију због којих је грађен. Колико су канали запуштени најбоље говоре процене према којима се у њима тренутно налази 15 милиона кубика муља, који треба очистити. До пре три године, овај систем је коришћен само за одвођење воде са милион хектара обрадивих површина, али сада више ни то није могуће. Стање унутрашњих пловних путева није задовољавајуће, због знатно смањеног одржавања последњих година. Иако је градњом војвођанских канала планирано да се омогући промет од седам милиона тона робе годишње, највећи промет забележен је давне 1979. године од 4,2 милиона тона робе, а већ 15 година достиже приближно исти ниво од милион до максимално два милиона тона робе годишње, што је далеко испод реалних могућности.

На реци Дунав кроз Републику Србију смештено је осам лука међународног значаја: Апатин, Богојево, Бачка Паланка, Нови Сад, Београд, Панчево, Смедерево и Прахово, од којих је већина у Војводини, а на реци Тиси у Сенти. Речне луке су запуштене и малих капацитета за међународни транспорт, а опрема је стара и неефикасна. На територији Војводине ни једна лука нема услове за контејнерски превоз, нити РО-РО терминале. Лучки капацитети, због недостатка робе за претовар, у просеку су искоришћени са око 30%.

Шездесетих година најјача на Дунаву, српска флота данас има веома мало пловила, која су стара преко 35 година, што захтева да она буде модернизована. Због Дунавске стратегије ЕУ промет на реци ће се повећати, а Србија ће за веома кратко време превозити годишње и до 15 милиона тона терета. Отвара се огроман економски простор, за који немамо адекватну флоту. Због неуспелих приватизација и економске кризе на удару су се нашала готово сва војвођанска бродоградилшта. У 2010. години у стечај су отишла бродоградилшта у Апатину, Бездану, Сремској Митровици и Новом Саду, а ситуација је веома неизвесна и у Бачком Моноштору и Панчеву. Због пропасти и уведених стечајева многи радници су остали без посла. На основу наведеног, јасно је да не постоји воља надлежних да се потпуно уништење војвођанске бродоградње заустави.

Ако се зна да је превоз воденим путевима неколико пута јефтинији од транспорта друмским саобраћајницама

или железницом, као и да се у будућности очекује његова експанзија, онда се ничим не може оправдати постојеће стање и немар за судбину унутрашњих пловних путева и водног саобраћаја у Војводини.

Свесни озбиљности постојећег стања и великог водног потенцијала којим Војводина располаже, ДСС ће предузети све неопходне активности и мере да се реализују следећи основни циљеви развоја саобраћаја на унутрашњим пловним путевима:

- Успостављање стратешког и законског оквира за развој водног саобраћаја (доношење Стратегије развоја водног саобраћаја, која би омогућила повећање удела овог вида саобраћаја у укупном превозу робе и путника; усклађивање легислативе којом је уређена област водног саобраћаја са међународним прописима, инсистирање да Тиса добије међународни статус, итд.);
- Побољшање пловидбених услова на пловним путевима у Војводини (успостављање несметане и безбедне пловидбе, увођење РИС-а и ВТС-а РИС-а (речних информационих система) и ВТС-а (систем за управљање бродским саобраћајем));
- Решавање проблема запуштености система Д-Т-Д (чишћење канала, реализација пројекта ревитализације регионалних хидросистема за наводњавање);
- Побољшање инфраструктуре на унутрашњим пловним путевима у Војводини (развој ефикасних мултимодалних терминала на Дунаву, завршетак Жежељевог моста, изградња и модернизација лучке и пристани-

шне инфраструктуре);

- Модернизација флоте и спречавање даљег уништења војвођанских бродоградилшта;
- Унапређење пружања услуга на пловним путевима (подизање пумпи за гориво, изградња сервисних станица за потребе пловила на рекама, имплементација туристичког инфо-пункта за наутички туризам, итд.);
- Заштита животне средине и одрживо коришћење природног богатства у сливовима река и каналима у Војводини.

ДСС ће се посебно залагати да Скупштина Војводине усвоји адекватан стратешки и законски оквир у области водног транспорта у складу са међународним стандардима и праксом. Иницираћемо доношење прописа који ће омогућити интегрисање саобраћајне мреже пловних путева Војводине у трансевропску мрежу, као и ефикаснију примену републичких закона, којима је уређена област водног саобраћаја, одрживог коришћења природних ресурса и добара, и заштите животне средине, на покрајинском нивоу.

Како би се омогућио системски приступ и свеобухватно дефинисали правци развоја водног саобраћаја у Војводини, ДСС сматра да је неопходно донети Стратегију развоја водног саобраћаја, која би била у складу са Националном и Дунавском стратегијом ЕУ. Неопходност доношења једног овако важног документа проистиче из потребе да се предузму конкретне мере како би се санирало веома лоше постојеће стање водног саобра-

Ћаја, као и из чињенице да је Србија добила статус сукоординатора за две области Дунавске стратегије и то за област железничког, друмског и ваздушног транспорта са Словенијом и економије знања са Словачком, који не подразумева само посебне привилегије, већ и ефикасну реализацију и велику одговорност.

ЕУ је већ обезбедила 110 милијарди евра за речни коридор подунавских земаља, од којих ће добар део бити издвојен за Србију, уколико будемо довољно добро организовани да ову прилику искористимо. Више од 80 српских општина обухваћено је новом европском макрорегионалном стратегијом. Међутим, да би се средства уопште могла повући из европских фондова, неопходно је најпре да се припреме пројекти, и да се обезбеде услови за њихову имплементацију.

На основу Стратегије надлежни државни органи би добили основ за доношење дугорочних, средњорочних и краткорочних планова развоја унутрашњих пловних путева, лука и пристаништа у Војводини. Плановима би били прецизирани стратешки важни пројекти за водни саобраћај Војводине, на основу прикупљених података на локалном нивоу, као и неопходни ресурси за њихову реализацију, рокови и квалитет. Усвајањем оваквог приступа, омогућила би се пуна подршка надлежних институција и програмски приступ реализацији пројеката на локалном нивоу, који сада недостају. Приликом израде стратегија развоја на локалном нивоу, ДСС је посебну пажњу посветио управо инфраструктурним пројектима

и предузео конкретне кораке за израду планова њихове реализације.

Посебан приоритет ДСС је унапређење стања на унутрашњим пловним путевима у Војводини. За успостављање несметане и безбедне пловидбе на читавом току Дунава кроз Војводину, неопходно је коначно спровођење чишћења речног корита, уклањање неексплодираних убојних средстава и потопљених објеката, ремонтовање бродских преводница на Ђердапу, тим пре што ови пројекти постоје, као и спремност ЕУ да их финансира. Слични проблеми за одвијање несметаног саобраћаја се јављају и на реци Сави, због чега је потребно спровођење регулационих радова и чишћења њеног корита, као и управљање сливом. Када је у питању река Тиса, неопходно је продужавање преводница и проширење кривина. За унапређење услова пловидбе на пловним каналима хидросистема Д-Т-Д треба уклонити старе и поставити нове мостове, ремонтovati преводнице, извршити регулационе радове и чишћење речног корита. Посебна пажња треба да буде посвећена унапређењу нивоа техничких услова каналске пловидбе и разматрању могућности отварања канала за слободну међународну пловидбу.

Адекватнији и сигурнији услови за одвијање водног саобраћаја ће се постићи изградњом обалоутврде на критичним местима, и модернизацијом система за обележавања пловних путева. Да би се створили услови за несметану пловидбу, потребно је успостављање прописаних габарита пловног пута на критичним секторима.

Успостављање пуне контроле саобраћаја на Дунаву се може постићи кроз развој речних информационих сервиса (РИС) и система за управљање бродским саобраћајем (ВТС). Како би се унапредила безбедност и ефикасност саобраћаја, потребно је увести сервис за управљање бродским саобраћајем (ВТС). Овај сервис омогућава идентификацију и праћење пловила, стратешко планирање кретања пловила, пружање пловидбених информација и помоћи. Сви бродови који плове на подручју Војводине могли би да користе ову услугу. За реализацију овог сервиса потребно је одредити лучке капетаније за ВТС центре. Такође је неопходно ангажовање речне полиције у циљу сузбијања шверца на рекама. Модернизацијом и комплетирањем информационо - комуникационих система лучких капетанија, успостављањем географског информационог система за сливове река, и опремањем службе надзора пловидбе, обезбедило би се квалитетније обављање инспекцијских послова, што би заједно са модернизацијом лука и пристаништа омогућило безбедније и ефикасније пружање услуга.

Један од посебних приоритета ДСС-а је и решење проблема запуштености система Д-Т-Д. Иако постоје готови пројекти за вађење муља из Великог бачког канала и мониторинг квалитета воде и седимента истог, до данас није урађено ништа у циљу унапређења квалитета вода на сливу реке Дунав. ДСС сматра да је недопустиво свако даље одлагање реализације спровођења чишћења хидросистема Дунав-Тиса-Дунав и да се хитно морају предузети сви неопходни кораци да се постојеће

стање поправи. Поред његовог чишћења, неопходна је реализација пројекта ревитализације регионалних хидросистема за наводњавање – северне Бачке, Баната и Срема и усвајање програма наводњавања обрадивих површина. Постојећим системима у Војводини би могло да се наводњава 100.000 хектара обрадивих површина. Наиме, ако би се наводњавало само по 100 метара са сваке стране постојећих канала, то би омогућило снажан развој пољопривредне производње.

ДСС ће предузети све неопходне активности и мере за побољшање инфраструктуре на унутрашњим пловним путевима у Војводини. У оквиру Стратегије треба предвидети развој ефикасних мултимодалних терминала на Дунаву, како би се речни саобраћај адекватно повезао са копненим, железничким и ваздушним. ДСС у овоме види једну од великих развојних могућности за Војводину и стога ће се залагати да овај пункт буде изграђен у близини Новог Сада. Повезивањем Коридора 7 и 10, уз успостављање карго центара и развој комбинованог транспорта, Војводина би постала један од главних логистичких центара у региону. Такође ћемо се залагати за реализацију пројекта развоја тримодалног логистичког центра са речном луком Апатин. Изградња инфраструктуре која омогућава претовар контејнера са једне врсте транспорта на другу би у значајној мери утицала на привлачење директних страних инвестиција.

Имајући у виду да је Жежељев мост изузетно важан за Нови Сад, како за омогућавање несметаног саобраћаја

у граду, тако и због чињенице да се налази на железничком Коридору 10, ДСС ће инсистирати да се радови на завршетку изградње убрзају, јер би се тиме решили проблеми у саобраћају у Војводини, али и на пловним путевима. Такође ћемо подржати иницијативе за побољшање обалоутврде у Апатину, изградњу нових и уређење постојећих пристаништа (Нови Сад, Апатин, Мајданпек), пристана у Бездану, и марина (Нови Сад, Бачка Паланка, Мајданпек, Ковин, Сента, Панчево, и Кањижа). Осим наведеног, неопходна је и модернизација постојећих и изградња нових бродских зимовника на Дунаву.

Да би Коридор 7 био у функцији развоја саобраћаја и привреде уопште, мора се обезбедити унапређење услуга при превозу пловним путевима. Унапређење услуга које се пружају на пловним путевима подразумева подизање пумпи и изградњу сервисних станица за потребе пловила на рекама. У циљу развоја туризма, покренућемо иницијативу за развој и имплементацију туристичког инфопункта за наутички туризам, тим пре што су овакви пројекти већ припремљени и годинама чекају на реализацију, као што је то случај у Кањижи.

Једна од приоритетних области ДСС-а ће бити и заштита животне средине и одрживо коришћење природног богатства у сливовима река у Војводини. У циљу решавања еколошких и комуналних проблема на унутрашњим водним путевима, неопходно је развити систем пријемних станица за прикупљање бродског отпада и

интегрисани модел његовог управљања. Луке отворене за међународни саобраћај морају да буду снабдевене плутајућим бранама за ограничавање и спречавање ширења уља, као и пријемним станицама за сакупљање и предају бродског отпада.

С обзиром да се комуналне и индустријске отпадне воде најчешће непречишћене испуштају у водотокове, као и да је изграђен мали број постројења за пречишћавање индустријских и комуналних отпадних вода, а ни сва постојећа постројења нису у функционалном стању, неопходно је хитно предузимање конкретних мера за развој канализационе мреже у насељима у Војводини. Одлагање отпада на дивље депоније, које су лоциране близу водотокова, представља евидентан извор загађења животне средине, што је још један велики проблем с којим се Војводина мора суочити, а као могуће решење намеће се удруживање више општина у решавању овог веома комплексног проблема.

11.5. Ваздушни саобраћај

Што се тиче ваздушног саобраћаја, цела Војводина гравитира на аеродрому "Никола Тесла" у Београду. Имајући у виду да је у Војводини активно осам спортских аеродрома и то у Суботици (Биково), Кикинди, Ечкој, Ченеју, Сремској Митровици, Панчеву и Белој Цркви, ДСС ће покренути иницијативу да се преиспита могућност коришћења неког од њих и у цивилне сврхе и да се обезбеде неоп-

ходни услови и документација за прибављање дозвола и изградњу потребне инфраструктуре. Оправданост за овакав подухват ДСС је увидео приликом израде Локалних стратегија развоја, јер су неке војвођанске општине развој авиосаобраћаја препознале као свој стратешки

интерес. Као пример како се мањи локални аеродроми могу користити у функцији развоја привреде и туризма, најбоље може послужити темишварски аеродром који на бази стратегије повезивања са нискотарифним авио-компанијама остварује импресивне резултате.

12. РАЗВОЈ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ

12.1. Значај туризма за Војводину и постигнути резултати

Туризам је једна од најбрже растућих привредних грана у свету, која у великој мери доприноси привредном расту, расту запошљавања, страних инвестиција, као и економској и социјалној кохезији унутар једне државе. Ова специфична грана привреде је покретач развоја других привредних делатности, нарочито инфраструктуре и пољопривреде. Важна карактеристика туризма, у светлу актуелне економске кризе, је његов потенцијал да буде покретач опоравка економије и повећања запослености становништва. Туризам је нарочито важна грана за запошљавање младих, будући да је број младих запослених у туризму двоструко већи у односу на број њихових вршњака запослених у другим привредним гранама. Посебност туризма представља и скаларни карактер развоја, што значи да је делатност могуће започети и са релативно малим средствима, а да горња граница улагања готово да не постоји.

Према подацима Туристичке организације Војводине, у покрајини последњих неколико година борави више од 330.000 туриста, од којих су трећина били страни гости, који остварују око 880.000 ноћења. Један од проблема се налази управо у чињеници да је број ноћења по госту мали, што указује на недовољну развијеност понуде и да је Војводина за сада више транзитна и викенд дестинација, него дестинација класичних видова туризма, који обезбеђују највећу економску корист. Задовољство трендом броја туриста умањује познавање укупног нивоа развијености. Ако се зна да у туризму Војводине ради нешто више од 5.300 запослених, што је тек 10 одсто од броја туристичких радника у целој Србији, онда се види обим потребних промена у овој делатности. Структура запослених је, такође, незадовољавајућа, имајући у виду да мање од 500 запослених у овој

делатности има више или високо образовање, а да половина има трећи и нижи степен образовања.

Укупну туристичку понуду Војводине чини око 4500 пословних јединица, од којих је око 120 туристичког (хотели, мотели), док су остале угоститељског карактера (ресторани, пицерије, кафићи, итд.). Број расположивих лежајева представља једно од значајнијих ограничења, јер је са мање од 10 хиљада лежајева Војводина врло слабо покривена могућностима смештаја, без обзира на категорију, а број лежајева високе категорије је готово симболичан. Унапређење структуре туристичке понуде захтева да се од стране покрајине и надлежних институција средства усмере у правцу јачања хотелских капацитета, јер то омогућује исправљање трендова који од Војводине праве транзитну дестинацију, и занемарују њене кључне предности у домену континенталног туризма.

Као и у Србији у целини, тако и у Војводини, преовлађују индивидуални туристи, који чине 64% (Србија 40%) од укупног броја туриста. Присуство организованих група туриста износи 29% (Србија 40%) и кампера свега 7% (Србија 4%). Поред тога, док учешће туристичко-угоститељске привреде у друштвеном производу Републике Србије износи 4,7 посто, у БДП Војводине туризам има троструко мање учешће. Изражено у новцу, Војводина од туризма има приход тек нешто већи од 100 милиона долара, док је то у Србији више од 700. Неке од земаља регије централне и источне Европе, сличног географ-

ског положаја, ресурсне основе и туристичких потенцијала као Војводина, остварују много већи удео прихода од туризма у БДП. Тако на пример Мађарска, која такође нема море, претежно је равничарског рељефа и налази се на Коридору 10, остварује учешће туризма у БДП земље од 6,7 % (око 5 милијарди евра), а земље које имају диверзификованију понуду остварују и много више од тога, као, на пример, Чешка Република 10,4 %, Аустрија 14,5 %, Словачка 12,6 %.

12.2. Туристичка понуда Војводине

Предео Војводине је претежно равничарски, кроз који протичу реке и нижу се језера која чине водено богатство које се може упоредити са суседном мађарском регијом Пуста. Уз воду се налазе станишта заштићених и ретких врста птица у специјалним резерватима природе Царска бара, Обедска бара и Лудашко језеро, који туристима пружају изузетан доживљај нетакнуте и дивље природе. Једини национални парк на подручју Војводине – Фрушка гора истиче се својом надморском висином, лепотом и различитошћу доживљаја које пружа туристима. Ту се налази средњевековна тврђава која својим мистериозним тунелима побуђује пажњу јавности, бројни манастири који представљају изузетне културно-историјске споменике и центар војвођанске духовности, шуме и језера који привлаче бројне излетнике, спортисте и рекреативце, виногради, романтични Сремски Карловци и још много тога, што туристи могу изнова откривати.

Војводина је домовина многим народима који су ту нашли уточиште, који су очували своје наслеђе, културу и језик. Богатство разних култура испољава се на бројним фестивалима, уметничким делима, сувенирима, гастрономским специјалитетима, грађевинама, и др. Војвођански салашаи као панонске оазе носе мирис прошлих времена и изазивају носталгију. У њима туристи проналазе спокој и одмор од урбаног живота и откривају традиционални начин живота становника Војводине.

Што се тиче смештаја, у Војводини туристи могу да одседну било у дворцима који пружају заиста „краљевски“ осећај, једном од неколико луксузних хотела који ће задовољити и најпробирљивије госте, вилама које очаравају својом лепотом, хотелима различитих категорија, мотелима, преноћиштима, салашима у приватном смештају или у кампу.

Угоститељска понуда у Војводини се заснива на бројним ресторанима, рибљим чардама, салашима где се могу пробати нека од традиционалних војвођанских јела, модерним кафићима и пицеријама, ноћним клубовима и баровима, посластичарницама, и др.

Препознатљиви туристички производи Војводине су салашаи, Палићко језеро, град Нови Сад у којем се налазе најзначајнији културно-историјски споменици Војводине, активни одмор на Фрушкој гори, бањска лечилишта Кањижа и Јунаковић, бројни догађаји који привлаче велики број домаћих туриста, али и догађаји од међу-

народног значаја као што су Exit и пољопривредни сајам, кулинарство и вина, а однедавно и wellness & spa третмани које укључују у своју понуду хотели, па чак и понеки „савремени“ салаш.

12.3. Правци развоја туризма у Војводини

Војводина је туризам прогласила за један од својих стратешких приоритета, али се на конкретном развоју ове области није учинило готово ништа, узимајући у обзир директне доприносе државе постигнутим резултатима и променама. ДСС своје опредељење за приоритете већ годинама претвара у конкретне програме и мере за њихову реализацију. И у овој области смо решени да дефинишемо јасан план, са мерама, буџетом и одговорним институцијама за његово спровођење.

Свака туристичка дестинација се састоји од основних природних атрактивности, изграђених инфраструктурних и услужних капацитета и пратећих социо-културних садржаја, односно атмосфере. Само на свим тим основама могуће је градити успешну делатност туризма, а без било које од њих, улагања у остале доказују неразумеваче системског карактера ове делатности. Зато се ДСС определила да су основни правци развоја туризма у Војводини:

- очување и унапређење стања природних богатстава у функцији развоја туризма;

- унапређење туристичке инфраструктуре и квалитета понуде;
- развој и унапређење управљања догађајима у функцији развоја туризма;
- управљање портфолијом туристичке понуде Војводине;
- маркетинг и финансирање развоја туризма.

12.3.1. Очување и унапређење стања природних богатстава у функцији развоја туризма

Војводина обилује природним лепотама равничарских подручја, водама и приобаљима великих река Дунава и Тисе, али и низом прелепих предела фрушкогорских планина. Такође, Војводина има повољан географски положај, преко потенцијалне дестинације пролази источно-медитерански правац, као значајно исходиште туриста према морима Грчке, Црне Горе, Бугарске, Румуније, Турске. Поред тога, Војводина располаже и ресурсном основном здравственог туризма, коју чине природни лековити фактори попут лековите термо-минералне воде, лековита блата-пелоиди, лековита нафта, лековита клима.

Природна баштина Војводине је богата и разнолика. Одликује се израженим екосистемским, специјским и генетским диверзитетом. На просторима Војводине, смештене у југоисточном делу Панонског басена, налазе се изузетне природне и предеоно целине, јединствене

не у том делу Европе, као што су Делиблатска пешчара (највећа у Европи), Фрушка гора и Вршачке планине, велике равничарске реке (Дунав, Сава, Тиса, Бегеј, Тамиш) и њихове простране плавне зоне (ритови у Горњем Подунављу, Ковиљско-петроварадински рит, Обедска бара, Царска бара, итд). Посебно треба навести очувана слатинска подручја Баната, јединствена на националном нивоу, као што су Слано Копово, Русанда и Окањ.

У Војводини је до данас под заштиту стављен велики број природних добара на укупној површини од преко 120.000 хектара, што чини 5,55% површине Покрајине. Под заштитом се, закључно са 2007. годином, налази преко 130 природних добара, међу којима је један национални парк (Фрушка гора), бројни резервати и паркови природе, предели изузетних одлика и споменици природе. Заштитом је обухваћено и преко 300 врста биљног и животињског света проглашених за природне реткости. Чак шест посебно вредних влажних станишта је проглашено за Рамсарска подручја, а 17 за међународно значајна подручја за птице.

На просторима Војводине под специјалном заштитом се налазе:

- Национални парк (1): Фрушка гора;
- Специјални резервати природе (11): Делиблатска пешчара, Обедска бара, Стари Бегеј- Царска бара, Лудашко језеро, Карађорђево, Засавица, Ковиљско-петроварадински рит, Селевењске пустаре, Пашњаци

- велике дропље, Горње Подунавље и Слано Копово;
- Паркови природе (9): Палић, Поњавица, Бегечка јама, Јегричка, Зобнатица, Панонија, Тиквара, Парк Института у Сремској Каменици;
  - Предела изузетних одлика (2): Суботичка пешчара и Вршачке планине;
  - Споменици природе (85): геолошко-палеонтолошки и геоморфолошки локалитети, ретки примерци биљног и животињског света, ботанички и зоолошки локалитети, дрвореди, стилизовани паркови;
  - Рамсарска подручја: специјални резервати природе Лудашко језеро, Обедска бара, Стари Бегеј- Царска бара, Слано Копово и Лабудово окно.

Шуме и шумовити крајеви обухватају 6,8% територије, а близу 70% је обрадиво земљиште. Природне специфичности, које се огледају, пре свега, у плодном земљишту и повољним климатским условима, сврставају овај регион у високо перспективна подручја за производњу здраве и безбедне хране.

12.3.2. Унапређење туристичке инфраструктуре и квалитета понуде

Изграђено или унапређено окружење које ће допринети развоју туризма чине инфраструктурни објекти који обезбеђују доступност природних лепота, њихову повезаност у јединствену понуду, заштита њиховог стања и услови за туристички боравак у одређеном амбијенту.

Јединствена и ексклузивна предност Војводине је што кроз њу пролази паневропски Коридор 10 (Салцбург-Љубљана- Загреб- Београд- Ниш- Скопље-Солун, за друмски и железнички саобраћај, са своја два крака (Будимпешта- Нови Сад- Београд и Ниш- Пирот- Софија). Његова основна траса од Хоргоша до Београда пролази кроз само средиште Војводине, па тај повољан саобраћајни и географски положај може да се искористи како би се уз њега развила једна од перспективнијих туристичких грана, која ће пружати и пуно шанси за улагања, транзитни туризам. Обим, разноликост и квалитет понуде услуга за транзитне госте није у складу са могућностима.

У превозу путника и туриста у Војводини, данас највећи значај има друмски саобраћај, затим железнички и речно-каналски саобраћај. Стање саобраћајница, железнице и развијеност речне флоте нису снаге на које се може ослонити развој туризма Војводине. Незавршеност саобраћајница на Коридору 10 и низак квалитет регионалних путева отежавају доступност туристичких места и капацитета, чак и домаћим туристима, а необележеност путева и локација је једна од низа препрека која стоји на путу иностраним туристима, посебно транзитним. Путни правац Рума – Нови Сад – Зрењанин – Темишвар, који има стратегијску вредност за Војводину већ годинама се помиње као приоритет, укључујући и изградњу тунела испод Фрушке горе, али се са тим пројектом највише оперише у време предизборних кампања, а најмање у време расправе о плановима инвестиција. Траса

би се пружала по линији Темишвар – Међа – Зрењанин – Нови Сад – тунел кроз Фрушку гору – Рума (аутопут Београд – Загреб), чиме би повезала све најзначајније правце кретања путника и туриста у Војводини.

Наутички туризам је, такође, од маргиналног значаја, због недостатка marina, бензинских пумпи на води и ресторана који би употпунили понуду. Усвајање дунавске стратегије и дунавска иницијатива су до сада биле добар основ за путовања политичара на власти у иностранство и наплату дневница, али то није допринело олакшању путовања и приступа туриста на овом најперспективнијем коридору Војводине и Србије.

12.3.3. Развој и унапређење управљања догађајима у функцији развоја туризма

Социокултурну димензију неке туристичке дестинације чини повезаност прошлости и данашњице, природе и привредних делатности, степен кохезије и наклоности становништва и посетилаца. Та димензија туризма Војводине представља његов највећи потенцијал. Мултиетничност, мултикултуралност, вишејезичне средине, поштовање фолклора и традиције, гостољубивост и друго, одлике су које красе Војводину независно од тога да ли су оне употребљене у туристичке сврхе или не.

Све развијене туристичке дестинације траже нове садржаје како би обогатиле понуду. Два су приступа која

треба следити: један води ка очувању природе, традиције и наслеђа културе, док други води ка изведеним атракцијама и догађајима, који временом постају традиција и наслеђе.

За сада је недовољно искоришћена могућност организације низа догађаја који би били везани за заштиту културних добара и традиције Војводине. Према важећој категоризацији регистрована су 424 непокретна културна добра, разврстана на:

- Споменике културе (318) – Петроварадинска тврђава у Новом Саду, Стари двор у Сремским Карловцима, Саборна црква у Сремским Карловцима, Фрањевачки самостан у Бачу (најстарија монашка насеобина у Војводини), зграда жупаније у Сомбору (некадашње Бачко-бодрешке жупаније), Градска кућа у Суботици, Синагога у Суботици, Римокатоличка катедрала у Вршцу и Ваведенски храм у Зрењанину. Истаћи ћемо и дворце и летњиковце Војводине који могу бити веома занимљиви за организоване туристичке туре. Најлепши и најзначајнији су: дворац у Челареву, Бајши, Великом Средишту, Голубинцима, Кулпину, Новом Кнежеву, Сремским Карловцима и Вршцу (патријаршијска и владичанска резиденције), Конаку, Хајдучици, Ечки, Сремској Каменици и другим местима.
- Археолошка налазишта (15) - бурна времена сталних миграција и потреса условила су да се у равници Војводине, између великих река, установе стална

насеља већ у раним периодима првих људских цивилизација. Прве људске заједнице појавиле су се у Војводини пре око 60.000 година старе ере, о чему сведоче станишта неандерталаца пронађена на Петроварадинској стени. Најзначајнија археолошка налазишта су: Сирмијум (1-4. век н.е.), Челарево (8-9. век н.е.), Басијана код Руме (антички век) и Старчево код Панчева (неолит).

Просторне културно-историјске целине (16) – манастири на Фрушкој гори, углавном грађени на скровитим и усамљеним местима, представљају праву културну и туристичку ризницу Војводине. Монашке насеобине у Војводини настале су на самом почетку ширења хришћанства у средњем веку, и представљају слику националне, верске и културне мешовитости овог подручја. Данас на Фрушкој гори има 15 сачуваних и активних православних манастира, насталих у периоду од XV до XVIII века, од којих су најзначајнији: Ново и Старо Хопово, Крушедол, Гргетег, Раваница - Врдник, Јазак, Мала и Велика Ремета, Кувеждин, Дивша (Ћипша), Привина Глава, Беочин, Раковац, Шишатоваци и Петковица.

Знаменита места (10)– истаћи ћемо само нека: Бач, Сремску Митровицу (Сирмијум), Вршац, Панчево и Сремске Карловце. Посебан значај овог насеља, удаљеног 15 км од Новог Сада, заснован је на важности које оно добија почетком XVIII века, као економски, културни, духовни и политички центар српског народа северно од Саве и Дунава.

Осим статичних културних и историјских ресурса, за привлачење домаћих и страних туриста користе се фестивали и посебни догађаји, напоменимо само неке од њих: Бербански дани (фестивал посвећен завршетку бербе грожђа), од којих су најпознатији они у Вршцу, Сремским Карловцима и Палићу, Дужијанца (завршетак жетелачких радова) и смотра фолклора у Суботици, Балови у част светог Трифуна– фестивали љубави и вина, Међународни филмски фестивал Палић, Интернационални фестивал Сinema City у Новом Саду, Jazz фестивал у Кањижи, Ethno фест у Суботици и др. Фестивали и догађаји могу да привуку велики број туриста који пожелу да продуже свој боравак, а такође се радо враћају поново. Поменимо само феномен EXIT-а који је постао прави међународни културни догађај младих и европски бренд.

12.3.4. Управљање портфолијом туристичке понуде Војводине

Код дефинисања унапређења туристичке делатности Војводине морамо поћи од неких запажених недостатака, постојећих потенцијала и институционалних и финансијских могућности за унапређење.

Једна од првих области унапређења је прецизно дефинисање шта је то туристичка понуда Војводине, које су кључне дестинације за њен даљи развој и у којој мери су обезбеђени институционални и инвестициони услови за унапређење.

Највећи број капацитета налази се у бањским, градским и транзитним центрима, док су најсавременији облици туризма, као што је етно туризам, рурални туризам, еко-туризам и други, још на самом почетку развоја. Појединачни примери успешних предузетника су само доказ колике су шансе за напредак, али нису резултат неке усвојене и државно управљане стратегије или мера подршке.

Рационализација напора и улагања у области туризма указује на потребу да се снаге и средства сконцентришу у правцу јачања седам туристичких производа:

Рурални туризам:

- Агро-туризам, сеоско газдинство, фарме, органска производња;
- Еко-туризам;
- Активности у природи и културни туризам;
- Комбиновани облици руралног туризма: фестивали, догађаји, производња и продаја локалних сувенира и др.

Велика шанса Војводине лежи у развоју сеоског туризма, који има све предиспозиције да постане хит у туристичкој понуди Европе. Последњи подаци говоре да у Европи расте интересовање за војвођанским селом као туристичком дестинацијом (број ноћења је повећан за 6 % у односу на 2010. годину, упркос економској кризи и паду показатеља у другим облицима туристичке понуде), а захваљујући богатој руралној традицији, као један од најпрепознатљивијих брендова профилишу се салаши, као сведочанства традиционалног начина жи-

вота на селу. Недирнута природа, чист ваздух и домаћа храна су велике предности руралног туризма, посебно у времену када људи све чешће показују презасићење од свакодневног стреса, који доноси урбани начин живота, смога, издувних гасова и превеликог броја људи у градовима. С друге стране, сеоски туризам треба да допринесе очувању сеоске средине и културне баштине, и да економски мотивише локално становништво да остане на селу, стварајући услове за комфоран живот и већу могућност за производњу пољопривредних добара, уз коришћење савремене технологије. Напоре да се очува и ревитализује рурални начин живота треба подржати кроз подстицаје сеоским домаћинствима која се баве овом делатношћу. Удружења салашара, какво је формирано у Сомбору, су начин да се дође до организоване, стандардизоване и препознатљиве понуде сеоског туризма, која има тражњу и то не само на домаћем, већ и на међународном плану. У погледу категоризације понуде сеоског туризма, треба усвојити специфичне критеријуме, одредити минимуме опремљености и услове под којима неки салаш или газдинство може да добије сагласност да пружа туристичке услуге, да би се на тај начин заштитили гости од незадовољства и лоших искустава, а салаши од неуспеха у тој делатности.

Кључне дестинације овог вида туризма су војвођански салаши у околини следећих места: Ченеј, Палић, Бачки Моноштор, Бачка Топола, Сомбор и др. Али и места са осведоченим потенцијалима за културни туризам, као што је Ковачица и слична места.

Догађаји:

- Фестивали: EXIT, Cinema City, Међународни фестивал филма-Палић, Интернационални фестивал позоришта за децу-Суботица, Змајеве дечије игре, Jazz фестивал- Кањижа, Фестивал тамбурашних оркестара-Бегеч;
- Културни фестивали: Презентација народне и традиционалне уметности и уметничких заната-Ковачица, Ноћ музеја, Колективна регионална изложба наивних сликара и сликара аматера-Бачки Петровац;
- Уметност и забава-гастрономија: Дани лудаје-Кикинда, Штрудлијада – Долово, Дани пива-Зрењанин, Сланинијада-Качарево, Дани вина: Хоргош, Палић, Сремски Карловци, Вршац;
- Спортска такмичења;
- Привредне манифестације-међународни сајмови у Новом Саду: Сајам туризма, Пољопривредни сајам, Сајам грађевинарства, Сајам наутике, Еко-свет, Сајам предузетништва.

Повећање интензитета у основним делатностима туризма доводи и до могућности да се Војводина, посебно Нови Сад и Суботица појаве и као дестинације за конгресни туризам. Специфичност овог туризма је у томе што има вансезонски карактер и што, по подацима многих других земаља, конгресни туриста троши знатно више од обичног.

За развој ове специфичне врсте туризма важно је развијати специфичне капацитете конгресног туризма:

хотеле, дворане, сале за симпозијуме. Војводина тренутно располаже са више конгресних дворана, међу којима међународним стандардима највише одговарају три конгресна центра: Конгресни центар Мастер, Нови Сад, конгресна сала зоолошког врта на Палићу, Хотелско-конгресни и пословни центар Галерија у Суботици. Потенцијале за пословни и конгресни туризам имају и многи други хотели и објекти, попут хотела Александар у Новом Саду, Елит-Палић на Палићу, апартмана хотела Релакс у Ковачици, виле Мајур у Келебији, етно куће Ђерам у Мокрину, као и многи други објекти чија понуда одговара потребама конгресног туризма.

Здравствени туризам:

- Дестинацијске бање;
- Медицински третмани;
- Термални извори;
- Spa & wellness хотели.

Војводина има 4 рехабилитациона центра, у којима лечење болесницима покрива држава. Већина од њих је у јако лошем финансијском положају, јер су део здравственог система државе која нема уређен модел њиховог додатног финансирања из сопствених прихода. Држава мора да донесе закон који би допуштао рехабилитационим центрима да рекламирају своје услуге, да могу да учествују на страним сајмовима и да слободно проширују своју делатност у правцу који тражи тржиште, како би остварили већу искоришћеност медицинских, али и пословних капацитета којима располажу.

Као најзначајније бање можемо поменути бању Кањижа, Јунаковић, Стари Сланкамен, Врдник. Неке од њих имају врло значајне потенцијале да организују и спроведе медицинске третмане болести, тако да их можемо назвати и медицинским бањама. У том погледу су најистакнутије бања у Кањижи и Јодна бања у Новом Саду. Модернији видови здравственог туризма су везани за Spa & wellness третмане који су доступни у хотелу Президент Палић, Мајур-Келебија, Јунаковић, Релакс-Ковачица, и др.

Медицинска инфраструктура, стручни кадрови и целокупна понуда здравственог туризма је незадовољавајућа са становишта потреба. Капацитети су недовољни, чак и са становишта броја домаћих корисника, а за иностране још није формирана ни адекватна понуда. Панонска низија је богата минералним и термоминералним водама, које су користили још стари Римљани и касније, Турци. У Војводини се користе термоминералне воде на 23 локалитета, рачунајући базене и купатила од локалног значаја. Највећа потрошња заступљена је у осам војвођанских бања: Бања Кањижа, Русанда Меленци, Јунаковић, Термал Врдник, Јодна бања Бечеј, Темеринска бања, Безданска бања и Бања Сланкамен. Такође, користи се и у десетак спортско-рекреационих базена на Палићу, у Бечеју, Бачкој Тополи, Темерину, Челареву, Кули, Врбасу, Карађорђеву, Банатском Карловцу, Суботици, као и Девочачки бунар у Делиблатској пешчари.

Број бања и квалитет вода на којима се заснива њихово пословање представља велики развојни потенцијал

Покрајине. Како би ова делатност постала развојна привредна грана са перспективом интернационализације, потребна су значајна улагања. Потенцијал за развој бања лежи у његовој усмерености према лечењу и рехабилитацији, јер је здравствени туризам све популарнији на међународном тржишту. Поред тога, велики инвестициони потенцијал представља и развијање wellness туризма.

Да би се ефикасно унапредило стање у домену бањског туризма, неопходно је:

- разликовање коришћења лековитих и термалних вода;
- уважавање сегменталних разлика бањског и wellness туризма у туристичкој понуди и маркетингу;
- изградња бањских комплекса према међународним стандардима (оплемењивање туристичке понуде и специјализација);
- донети детаљан план реструктурирања бања, са плановима усклађивања развоја здравствених и туристичких садржаја;
- усвојити јединствен модел приватизације бања;
- донети нови закон о бањама са пратећим подзаконским актима, који ће регулисати питање експлоатације природних ресурса;
- дефинисати стандарде квалитета бањских и туристичких услуга;
- развити иновативне планове и програме понуде засноване на комплементарности здравствене, рекреативне и културолошке понуде;

- обликовање комплементарних туристичких производа који повезују главне ресурсе српског туризма: бање-планине- језера- културу- етнографију;
- побољшати квалитет угоститељских услуга, уз уважавање специфичности војвођанске гастрономије;
- стварање самосталног– различитог, регионалног имиджа- развити бренд српских бања;
- маркетиншки подржати развој регионалне потражње за услугама здравственог туризма;
- развити саобраћајну и комуникациону инфраструктуру;
- развијати људске ресурсе неопходне за унапређење здравствене и туристичке понуде;

12.3.5. Медицински туризам

Инвестиције у даље ширење здравствене инфраструктуре би омогућиле развој модернијих облика туризма, који представљају пуну повезаност медицине и туризма.

Раст потражње за услугама медицинског туризма у свету је покренут кризом у здравственим системима развијених земаља, која је довела до високих цена здравствених услуга, дугог чекања на одређене интервенције, те трендом старења становништва.

Предуслови за развој овог облика туризма су квалитетан и стручни медицински кадар, опремљеност здравствених установа, одличан смештај и организација лечења, нижи трошкови лечења и повезаност понуде медицин-

ских услуга са туристичким садржајима и потенцијалима земље. Војводина располаже већином ових предности, али не и довољнима капацитетима, јер се многе од услуга морају тражити изван покрајине, а врло често и у иностранству.

Цене медицинских захвата у Мађарској, као једној од водећих европских дестинација медицинског туризма, ниже су за 40 до 50 % него у развијенијим земљама, а њихови корисници су углавном Европљани који такве услуге не могу да плате у својој земљи. Малезија је омиљена дестинација за алтернативне медицинске захвате, а Дубаи нуди добростојећим пацијентима Град здравствене заштите (Healthcare City), у коме се налазе бројне приватне болнице и клинике, истраживачки и wellness центри.

Војводина и Србија у целини има изванредне стручњаке у свим областима медицине. Многи од њих раде и предају на најпрестижнијим светским универзитетима и медицинским центрима, о чему сведочи безброј признања на светским конгресима и скуповима специјалиста. С друге стране, највећи број њих је приморан да своју економску сатисфакцију стручности потражи одлазећи трајно да ради у иностранству, те Војводина губи не само медицински већ и људски и пословни капацитет који они са собом односе.

Проширењем делатности туристичких центара, пружањем услуга медицинског туризма испунило би се више

приоритета економског развоја: остварила би се диверзификација туристичке понуде, упослио би се велики број високо образованог медицинског особља, привукао би се нови, платежно способнији сегмент туриста, допринело би се упошљавању већег броја пратећих делатности, равномернијем регионалном развоју и промени имиџа војвођанског туризма. Једна од предности овог вида туризма је да нема сезону, те обезбеђује добру искоришћеност расположивих капацитета током целе године.

Поред изградње путне инфраструктуре, унапређења телекомуникационих веза, боље ванпансионске понуде и одговарајућих смештајних капацитета, за озбиљнији приступ медицинском туризму неопходно је изградити наменске капацитете за пружање сложенијих медицинских услуга, повезаних са хирургијом и дуготрајнијим процесима опоравка, у привлачнијим природним условима, удаљенијим од градских језгара, са инфраструктуром која одговара највишим стандардима савремене медицине, саобраћаја и туризма. При томе треба имати у виду да изградња таквог капацитета не подразумева изградњу оазе, већ центра медицинског туризма, добро повезаног са осталим референтним медицинским установама у Србији, као и са осталим туристичким центрима. Повезаност центара медицинског туризма са осталим здравственим капацитетима је од пресудног значаја за квалитет услуге, имајући у виду да то пружа могућности заједничког коришћења високо професионалног особља, специјализоване опреме, лабораторија и друго.

Изградњу медицинског центра намењеног туристима треба да прати и изградња осталих пратећих садржаја, као што су хотели и апартмани високе категорије, wellness&spa центри, тржни центри, објекти за спорт и угоститељски објекти. Квалитету услуге ових центара би значајно допринела и близина аеродрома, као и хелиодрома, као облика транспорта повезаног са туризмом, али и медицинском услугом.

Изградња медицинског центра на Фрушкој гори, у оквиру или поред медицинског центра у Сремској Каменици, чији би капацитет био око 2 хиљаде пацијената коштала би око 300 милиона евра, укључујући и његово опремање, али се ради о изузетно исплативој инвестицији, већ при коришћењу 60 одсто капацитета. На основу искустава која са инвестицијама у овој области имају најразвијеније земље, период повраћаја инвестиције је око 10 до 12 година, при чему се још толико средстава у том периоду слије у касе државе и локалних самоуправа, док су користи од запошљавања око 2 хиљаде људи, повећања ексклузивности дестинације и пратећих инвестиција, вишеструке.

Да је овај вид туризма врло атрактиван за инвеститоре, сведоче и примери из окружења где се неке од ових идеја већ реализују, као и заинтересованост појединих земаља да аутсорсују здравствене услуге у треће земље, јер тиме остварују одређене уштеде здравственом систему земље и повећавају квалитет услуга које пружају својим осигураницима.

Специјална интересовања:

- Лов и риболов: подунавско ловиште у Бачу, Карађорђево, Боћански рит, Мостонга, језеро Провала, Челебић, Шордош, Спортски центар Тиквара;
- Речно крстарење: полудневна пловидба узводно од Новог Сада до Дунавца;
- Јахање: Келебија, Зобнатица;
- Голф центар Жабаљ;
- Верски туризам: Фрушка гора;
- Вински туризам: Вршац, Сремски Карловци, Суботица, Палић.

Наутички туризам:

- Индивидуална пловидба;
- Речно крстарење;
- Charter.

Кључне дестинације за овај вид туризма су, наравно, реке Дунав, Тиса, Сава, као и језера Војводине, Палићко, Белоцркванска и друга.

Планине и језера:

- Sun & Lake програм (купање, сунчање, wellness и др.);
- Планинарење, пешачење, активности у природи;
- Бициклизам, параглајдинг, змајарење, спортови и активности на води (веслање, једрење), одбојка на песку и др.
- Пешачење у природи: Фрушка гора;
- Излетишта: Палићко језеро, Лудашко језеро, Акумулација Криваја, Белоцркванска језера, Царска бара,

Обедска бара, Засавица, Келебијска и Радановачка шума, Суботичка пешчара и др.

12.4. Маркетинг и финансирање развоја туризма

Стратегија за развој туризма Војводине није донета, већ само један њен битан сегмент, а то је Маркетинг стратегија туризма војводине. Суштински проблеми у области туризма су лоше стање саобраћајне инфраструктуре, нерешени проблеми локалне инфраструктуре (отпадне воде, водоснабдевање, чистоћа, регулисање реда у животу туристичких места, недовољно контролисана изградња разних објеката), изградња нових смештајних капацитета, недовољна едукованост кадрова у области менаџмента у туризму, који се и даље не решавају на адекватан начин и задовољавајућом брзином.

Маркетингом се не може надоместити недостатак квалитета ни у једној области пословања, а у туризму посебно. Узимајући у обзир раније наведене проблеме везане за област туризма у Војводини, долазимо до закључка да главни циљеви у правцу развоја ове области треба да буду:

- побољшање саобраћајне и локалне инфраструктурне опремљености; унапређење сектора услуга у туризму;
- повећање броја и разноврсности садржаја смештајних капацитета;

- едукација кадрова запослених у области туризма;
- повећање вредности и привлачности брэнда Војводине као туристичке дестинације.

За реализацију потребних унапређења неопходна су и значајна средства. Када говоримо о моделима за финансирање развоја туризма у Србији, Демократска странка Србије, уважавајући околности у којима се тренутно налази наша земља, сматра да је најбољи начин за развој ове области примена модела јавног-приватног партнерства (ЈПП). Овај модел се већ деценијама уназад успешно примењује у Европи, посебно у земљама у транзицији, а представља стратешку сарадњу јавног и приватног сектора у пословима изградње туристичке инфраструктуре и пружања услуга у области туризма. Највећа предност оваквог модела финансирања јесте смањење потрошње из буџета за развој туристичких капацитета, што је посебно значајно у условима економске кризе, јер држава обично улаже само земљиште или друге врсте ресурса, док приватни сектор улаже сав остали новац. Први пројекат у области туризма, који испуњава све потребне предуслове за овакав начин финансирања, је изградња медицинско- туристичког центра на Фрушкој гори. За такав пројекат би свакако било довољно заинтересованих улагача, имајући у виду постојеће потенцијале и тражњу за овом врстом услуга на домаћем и међународном тржишту. Друге области заједничких улагања државе и приватног сектора видимо у низу мањих, али врло привлачних улагања у нове капацитете и садр-

жаје у постојећим центрима, као што је Палић, Фрушка гора на Дунаву, у Новом Саду и другде.

Неорганизованост и низак квалитет туристичке понуде представља и врло значајан опортунитрошак државе, јер се због тога велики број наших грађана одлучује да своје годишње одморе и празнике проведе у околним или другим земљама са бољим односом квалитета, цене и разноврсности понуде. Процене говоре да се због туризма из Србије изнесе више од 750 милиона евра годишње, односно бар 60 милиона евра месечно, при чему је најмање једна трећина тих трошкова повезана са куповином роба. Овај податак је, за све одговорне за ову делатност и њен развој, позив да обезбеде да се смањи одлив девиза, због одласка наших људи у бањска места у околне земље, ђачких екскурзија и конгреса, док су у исто време капацитети наших одмаралишта и хотела непопуњени или затворени, сем у шпицу сезоне која је све краћа.

Са бољом инфраструктуром, атрактивнијом понудом услуга, бољим маркетингом и едукованим особљем, туризам представља један од најзначајнијих извора раста запошљавања и инвестиција, те улагања у његов развој морају бити део стратегије равномерног регионалног развоја Војводине.

Промене у темпу живота, радном времену, коришћењу годишњих одмора, револуционарно мењају дојуче преовладавајућу парадигму једнократних путовања

због годишњих одмора. Сталне иновације производа, доживљаји и емоције, потрага за новим искуствима, путовања због културе и образовања постали су нови стандарди за савремену туристичку понуду. Зато је Војводини данас, више него икада пре, потребан нов приступ развоју ове области са нагласком на изградњу туристичког брэнда Војводине. Свака туристичка понуда или дестинација треба да постане препознатљива, како би потрошач пожелео да ту дестинацију посети више

пута. Како би подигла степен препознатљивости свог туристичког брэнда, покрајина мора да повећа обим активности на пољу маркетинга и промоције туристичке понуде, првенствено у региону и Европској унији, као примарном тржишту туризма Војводине. Непостојање језичке баријере представља додатни мотив за туристе из региона да посете Војводину, а број језика којима говоре становници појединих средина- додатну туристичку атракцију.

13. ИНДУСТРИЈА И СПОЉНА ТРГОВИНА

Од 2000. године, индустрију и њену спољнотрговинску активност у АП Војводини су карактерисали растући трендови извоза, увоза, и спољнотрговинског дефицита, изузев рецесивне 2009. године када је забележен драстичан пад свих показатеља, као последица утицаја светске економске кризе. У 2010. години долази до побољшања свих спољнотрговинских показатеља. Војводина је остварила значајно повећање извоза у 2010. години, који је износио 2,61 милијарда евра, чиме је тек незнатно надмашена вредност која је остварена у преткризном периоду од 2,45 милијарди евра (2008. година). У истом периоду, увоз изражен у еврима је износио 3,56 милијарди евра, што је и даље испод преткризног нивоа. Забележени трговински дефицит од 953 милиона евра је најнижи од 2004. године.

13.1. Постојећа структура извоза Војводине

Структура извоза је неповољна, обзиром да у извозу доминирају разни полупрерађени и пољопривредни производи и да се њихово учешће повећава. Истовремено је дошло до смањивања учешћа производа са вишом додатном вредношћу у извозу Војводине. Само мали број производа и произвођача из Војводине може у погледу квалитета, квантитета и континуитета понуде да задовољи захтеве развијених тржишта. У структури увоза Војводине посебан значај имају минерална горива и мазива, која у укупном увозу учествује скоро са 50%.

Сагледавањем географске структуре спољне трговине Војводине, може се уочити да се она годинама готово није мењала. Најзначајнија извозна тржишта су: БиХ, Италија, Немачка и Руска Феде-

рација, а на увозној страни деценијама доминира Руска Федерација.

Анализа свих показатеља спољнотрговинске размене указује на недостатак извозне стратегије која би омогућила унапређење структуре, побољшање квалитета извоза и веће искоришћавање извозних потенцијала. Дакле, може се констатовати да досадашња спољнотрговинска размена Војводине није резултат спровођења циљно оријентисаних мера у овој области. Томе у прилог говори и податак да само десетак одсто војвођанских предузећа извози.

13.2. Правци промена у спољној трговини Војводине

Да би се остварили задовољавајући извозни резултати, ДСС ће покренути иницијативу за усвајање јединствене спољнотрговинске политике и извозне стратегије на покрајинском нивоу, која ће бити усклађена са државном стратегијом. То подразумева усвајање стратешког приступа развоју спољне трговине Војводине, који ће омогућити стварање неопходних услова за пласман роба и услуга на све захтевнијем светском тржишту, а пре свега оних који се тичу успостављања неопходних институција и примене савремених концепата за унапређење спољне трговине. Ту се, пре свега, мисли на препознавање све веће улоге коју привредна дипломатија има у дефинисању и стварању услова

за спровођење спољнотрговинске стратегије, идентификовање кључних тржишта за унапређење робне размене, посебно коришћење предности заснованих на склопљеним спољнотрговинским споразумима. У процесу уобличавања и спровођења спољнотрговинске политике треба заједно да учествују све надлежне државне институције, привредне коморе, удружења послодаваца, и друге заинтересоване стране.

Да би се имплементирао концепт промовисања индустрије наше северне покрајине у свету путем спољне трговине, ДСС ће се залагати за спровођење следећих стратешких циљева и пројеката:

- Стварање више прилика за индустријске извознике (олакшавање трговинских услова, изградња бренда Војводине на релевантним тржиштима, спровођење активности на кључним тржиштима);
- Обезбеђивање професионалне и ефикасне подршке извозницима (пружање ефикасне помоћи извозницима, подстицање повећања извоза услуга, повећање директних инвестиција и аквизиција у иностранству, развој извозних алијанси);
- Побољшање и развој квалитетних услуга које обезбеђује Покрајина за извознике (отварање услужног центра за извоз, као и увођење новог система услуга);
- Повећање капацитета за извоз (развој мреже за извоз, повећање финансијских услуга за извоз, оснивање академије за спољну трговину).

Успешна реализације стратешких циљева захтева усвајање мултипројектног приступа, као јединог рационалног концепта за реализацију спољнотрговинске стратегије, и наглашавање значаја евалуације постигнутих перформанси. Финансирање реализације спољнотрговинске стратегије, такође, треба да се заснива на пројектном приступу. Уместо да средства буду дистрибуирана за читав низ активности, она треба да буду додељена конкретним пројектима са јасно дефинисаним циљем и временским планом.

У оквиру спољнотрговинске политике у индустрији свих развијених земаља посебно место заузима стварање извозног окружења и олакшавање трговине. Нове функције извозне стратегије, за коју ће се ДСС залагати, морају бити усмерене на унапређење међународне конкурентности северне покрајине Републике Србије. Јачи бренд Војводине би утицао на успех преговора и бољи продор извозника на страна тржишта. АП Војводина треба да постане кредибилан актер у области економске дипломатије и снажан партнер индустрији и предузетницима, који обезбеђује пружање услуга у иностранству.

Институције задужене за спровођење извозне политике треба активно да промовишу интересе домаћих предузећа, када су у питању поруцбине или уговори од посебног значаја, путем економске дипломатије, у току преговора свих државних и покрајинских делегација, на међународним форумима и у билатералним органима

(трговинско заступање). Поред наведеног, представници државе и покрајине у иностранству, такође, морају да развију мрежу у области трговинских контаката са циљем да се олакша улазак војвођанских предузећа на инострана тржишта. Подршка индустрији и привредним субјектима у виду трговинске и економске кооперације је стандардна пракса у свим развијеним земљама.

Када су у питању царинске баријере, може се констатовати да су на том плану постигнута велика унапређења после 2000. године, међутим оно на чему се мора много више радити у будућем периоду је уклањање такозваних нецаринских баријера (смањење граничних процедура, примена стандарда и техничких мера, итд.). Унапређење регулаторног амбијента у коме се одвија спољна трговина могуће је постићи омогућавањем електронске размене информација између извозника и царине, и модернизацијом опреме која се користи за физичку инспекцију на царинским прелазима. Поред тога, ДСС ће покренути иницијативе за стварање услова за проширење делокруга рада Информативног центра за пословну стандардизацију и сертификацију и Фонда за промоцију пољопривредних производа, као кључних актера у процесу уклањања нецаринских баријера за несметано одвијање спољне трговине. Такође ће бити подржано оснивање и других неопходних институција за унапређење спољне трговине.

Да би се остварили задовољавајући извозни резултати, Покрајина мора да усвоји јасну стратегију посебно када

су у питању тржишта која суштински утичу на њене макроекономске показатеље. Имајући у виду географску структуру извоза и увоза Војводине, која се деценијама није значајније мењала, политика спољне трговине мора одражавати ову чињеницу и створити неопходан стратешки оквир за усмеравање активности на кључна тржишта, као што су тржишта БиХ, Италије, Немачке и Руске Федерације, који би послужили као основа за развој и спровођење посебних стратегија и акционих планова за те територије. Посебно важан циљ је да се индустријским извозницима олакша и поједностави приступ приоритетним тржиштима. Реализацијом посебних стратегија за кључна тржишта треба да се обезбеде општи услови за извоз (политички, правни, финансијски, итд.), повећа удео разменљивих добара која могу бити предмет извоза, пружи адекватна подршка извозним предузећима, као и да се омогући контрола остварења усвојене стратегије како би се благовремено могле спроводити корективне акције.

Извозна стратегија треба да се фокусира на читав низ трговинских односа са приоритетним земљама, а не, као до сада, само на извоз робе. Стога ће се ДСС залагати да извозна стратегија посебан нагласак стави на извоз услуга, развој инвестиционих активности војвођанске индустрије на приоритетним тржиштима и усвајање флексибилног система селекције територијалних приоритета.

Имајући у виду чињеницу да највећи део укупног обима извоза обављају индустрија и велики привредни си-

стеми, то јасно указује на проблем великог броја малих и средњих предузећа која због величине нису у стању самостално да продру на страна тржишта. Извозне алијансе имају боље шансе да успеју у иностранству, ако реализују веће поруџбине или уговоре. Такође, захваљујући координираном доласку, могуће је уштедети велики део трошкова који настају приликом продирања на страна тржишта. Према томе, извозна стратегија треба да промовише стварање алијанси и извозних кластера. Осим тога, извозна политика треба да буде усмерена и на повећање директних инвестиција и аквизиција српских привредних субјеката у иностранству.

Такође сматрамо да је неопходно обезбедити побољшање квалитета услуга које пружају покрајинске институције, које учествују у извршењу извозне политике. Да би се то остварило, потребно је усвојити приступ који је оријентисан на потребе привредних субјеката, а који подразумева свеобухватну понуду услуга везаних за извозне активности, оснивање услужног центра за извоз, омогућавање боље информисаности о услугама које пружа држава и покрајина.

Оснивањем услужног центра за извоз, за који ће се ДСС залагати, било би омогућено да се на одређеном порталу објаве све информације које су повезане са уобичајеном понудом услуга које обезбеђују Покрајина и држава у иностранству, информације за кориснике који се баве специфичним извозом, као и оне које се тичу организовања догађаја (сајмови, изложбе), и релевантних извозних

шанси и уговора. Осим тога, било би пожељно да портал садржи преглед свих услуга (Привредне коморе Војводине и њених представништава, туристичких организација, итд.) са директним линковима на веб сајтове организација које их пружају. То би било јединствено место контакта, које би омогућило бољу информисаност извозника о услугама које обезбеђује Покрајина у подручју подршке извоза. Услужни центар се може користити да би се добиле и повратне информације о тражњи за одређеним услугама и задовољству корисника постојећим.

Један од приоритета наше извозне стратегије је стварање мреже за извоз, што значи јединственог система обезбеђивања информација локалним извозницима о шансама на страним тржиштима, омогућавање регионалне доступности услуга које пружа Покрајина и кооперације свих укључених страна из сектора државне управе и привредних заступништава (Привредна комора Војводине, професионална удружења, представници локалне самоуправе, итд.). Неопходан предуслов за имплементацију извозне стратегије је интензивна сарадња надлежних државних институција за спољну трговину са предузетницима и привредним друштвима, као и са другим заинтересованим странама. Извозна

стратегија мора да се заснива на принципу партнерства трговинске сфере и државног сектора.

Пружање ефикасније финансијске подршке извозу подразумева обезбеђивање већег обухвата финансирања домаћег извоза, кроз повољније кредите, прилагођавање услуга Развојне банке Војводине, AOFI, SIEPA-е потребама извозника, веће коришћење комерцијалног финансирања и развој кооперације.

Извозна стратегија треба да се фокусира и на развој способности за успех на страним тржиштима, што се може постићи пружањем професионалних консалтинг услуга, које ће одговорити на проблеме извозних компанија у току њиховог уласка на страна тржишта. Неопходни предуслов за стицање извозних способности предузећа је ангажовање адекватног броја квалификованих радника и менаџера. Развој компетенција људских ресурса у предузећима и јавном сектору, као и размена знања о међународној трговини, се може омогућити оснивањем академије за спољну трговину, која би настала у сарадњи са приватним субјектима и факултетима, а бавила се едукацијом и пружањем стручних консултација у вези са извозом.

14. ЈАВНО-ПРИВАТНА ПАРТНЕРСТВА КАО МОДЕЛ ФИНАНСИРАЊА ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА АП ВОЈВОДИНЕ

Органи јавне управе имају одговорност да обезбеде економску и социјалну инфраструктуру, као и квалитетне јавне услуге, што подразумева да се улаже у путеве, железницу, мостове, енергетске објекте, телекомуникације, као и у образовне, здравствене, безбедносне и друге објекте намењене задовољењу друштвених потреба. АП Војводина има значајне капацитете да ову улогу и испуни, пре свега захваљујући обиму буџета који је гарантован републичким Уставом. Међутим, резултати су далеко од задовољавајућих.

И поред чињенице да се из буџета покрајине издвајају средства за капиталне инвестиције, развој економске и социјалне инфраструктуре заостаје за потребама грађана и савремених захтева живота. Трошење више од 100 милиона евра годишње на бројне пројекте расуте по свим општинама више личи на социјалну и политичку карту Војводине, него на њене стратешке и развојне циљеве. Критеријуми одобравања средстава и пројеката су често креирани неправилно, и не поштују скалу приоритета у којој би запошљавање, извоз и коришћење локалних предности требало да имају пресудну улогу. То је и главни разлог изостанка синергије између приватних улагања и јавних фондова и расположивих ресурса. Још увек нема довољне подршке за приватне инвеститоре, те у покрајини није заживео један од најраспрострањенијих видова финансирања локалног економског развоја у другим земљама, јавно-приватно партнерство.

Средства намењена капиталним инвестицијама се смањују, уместо да се повећавају, а јавни дуг државе се повећава без видљивих ефеката у домену инфраструктуре. Greenfield инвестиције су заустављене, тако да је од укупних страних инвестиција само 20 одсто било намењено изградњи

нових капацитета. Једини већи уговор о концесији који је Србија склопила за изградњу аутопута Хоргош - Пожега је раскинут. Само неколико релативно малих пројеката је финансирано на овај начин и то у секторима у којима за то постоје стотине прилика. Услуге јавног паркирања, организованог одношења смећа и управљања депонијама су практично једини примери уговора о ЈПП, а њихова вредност не прелази неколико милиона евра, док је потенцијал мерљив милијардама евра, ако се схвати и подржи интерес приватног сектора да учествује у таквим уговорима. На тај начин би се пружио пуни допринос децентрализацији развоја, укључивању економских и тржишних критеријума у одлучивање о улагањима и ангажовала приватна иницијатива на подручју запошљавања и изградње инфраструктуре и пружања јавних услуга.

За планирање и унапређење локалног развоја надлежности које покрајина и општине имају у погледу просторног и урбанистичког планирања, уређивања грађевинског и пољопривредног земљишта, уређивања обављања комуналних делатности, управљања просторним простором, доношење програма и акционих планова унапређења стања животне средине, као и надлежности у вези са локалном инфраструктуром, су довољне да се на подручју ЈПП уради много.

Законом о локалној самоуправи из децембра 2007. године, чије је доношење омогућила влада у којој је ДСС имала водећу улогу, по први пут је предвиђено да гра-

дови и општине доносе програме и спроводе пројекте локалног економског развоја и старају се о унапређењу општег оквира за привређивање у јединици локалне самоуправе.

Закон који најдетаљније регулише успостављање уговорног јавно-приватног партнерства у Републици Србији је нови Закон о јавно приватном партнерству и концесијама. Тиме је коначно створен и правни оквир за несметану примену ЈПП-а, за шта се ДСС годинама залагао. Досадашња примена модела јавно-приватног партнерства у вршењу изворних послова локалне самоуправе, у већини случајева, одвијала се на основу аутономне одлуке надлежних органа локалне власти. Да би се избегле негативне последице, свака одлука о успостављању изабраног модела партнерства мора се доносити на основу студије изводљивости пројекта, која је у складу са дугорочним развојним плановима како локалне самоуправе, тако и региона. Само тако дефинисани пројекти могу испунити критеријуме ефикасности, што захтева ефикасну примену Закона о јавно приватном партнерству и концесијама- на чему ће ДСС инсистирати.

14.1. Модел и примери примене

Јавно- приватно партнерство до извесне мере задржава учешће државе и локалних самоуправа у испуњењу јавних потреба, али смањује учешће у њиховом финан-

сирању и због тога је у датим условима недовољних средстава за убрзани развој оптимално решење не само за Војводину, већ и целокупну Србију.

У Чешкој Републици су применом овог модела сарадње приватног и јавног сектора финансирани изградњу зграде врховног суда ЧР, бројних болница, аутопута до аеродрома у Прагу. У Мађарској је ЈПП повезан са изградњом аутопута М5 и М6, студентских интерната, болница и затвора. У Словачкој Републици је тако изграђен аутопут – трасе Д1 – Братислава - Жилина, уведена је услуга електронске наплате путарине, заживели су бројни пројекти управљања отпадом, одржавање путева 2. и 3. категорије, јавно осветљење у насељеним местима. У Пољској је, поред осталог, изграђен спортски центар у Кракову. У Грчкој је, у последњих неколико година, у сарадњи са приватним сектором реализовано 52 пројекта укупне вредности од 5,7 милијарди евра, а највећи међу њима је нови аеродром у Атини, аутопут Атина - Пелопонез и мост који спаја то острво са западним делом копна.

Основна идеја ЈПП лежи у бољем коришћењу искуства и способности приватног сектора у испуњењу потреба корисника услуга, при чему не долази до трајног преласка одлучивања или власништва на приватног инвеститора.

Карактеристика уговора о ЈПП је да се односе на пројекте који имају догоровну основу, те је период њиховог

важења између 10-30 година, али нису ретки ни уговори са дужим периодом важења. У уговорима о ЈПП је велика пажња посвећена подели ризика пројекта, чак се може рећи да су то уговори чија је то суштина. У највећем делу ризике преузима приватни сектор, као цену учешћа у пројекту, али је правило да конкретан ризик треба да преузме партнер у пројекту који може боље да га контролише и неутралише (ризик изградње, ризик усвајања административних баријера, ризик тражње за услугом). Приватни улагачи се, по правилу, укључују у више фаза пројекта, када дође до потребе за улагањем већег дела средстава или до конкретних активности на реализацији пројекта, од којих ће зависити и сама експлоатација ефеката пројекта, као што су изградња, реконструкција, коришћење, одржавање, пружање услуга. Претходне фазе обично реализује и финансира држава, из буџета или из средстава јавног сектора.

ЈПП пројекти су потпуно, или највећим делом, финансирани из средстава приватног сектора, а пружање услуга се наплаћује било директно од корисника или од јавног сектора, или комбинацијом ова два приступа (држава субвенционира цене услуга). При томе, сасвим је јасно, ЈПП пројекат мора бити исплатив за обе стране. Економска исплативост пројекта се утврђује у припремној фази пројекта, на основу поређења трошкова и прихода пројекта када се он реализује у класичној форми и путем ЈПП.

Примена модела ЈПП у реализацији државних пројекта омогућује усредсређивање на кључне компетенци-

је и коришћење искустава јавног и приватног сектора. Приватни партнер се укључује у фазе у коме доминирају техничке компетенције пројекта, док јавни сектор има улогу контролора и регулатора пројекта – дефинисање циљева (потребе грађана, јавни интерес, квалитет пружених услуга, цене), контрола испуњености рокова и пројектних захтева.

Пројекте ЈПП можемо диференцирати на уговорне и институционалне. У уговорним пројектима ЈПП се дефинише улога свих учесника у пројекту и одговорност за испуњење одредаба из уговора. Уговор одређује све елементе цене и користи учешћа у пројекту. Институционални ЈПП предвиђа формирање заједничког предузећа државе и приватног улагача, ради финансирања, изградње, реконструкције, коришћења, одржавања и пружања услуга.

Предности које ЈПП пружа су очигледне:

- инвестиционе трошкове сноси приватни сектор;
- плаћања корисника услуга су приход приватног сектора, у складу са учешћем у финансирању и сношењу ризика;
- претежни део ризика сноси извођач пројекта (често све);
- више фаза пројекта чини предмет набавке и може укључити пројектовање, испоруку опреме, изградњу, одржавање, коришћење у току експлоатације, наплату услуга.

Разлике у моделима ЈПП су резултат различитог начина поделе ризика између јавног и приватног сектора, односно нивоа учешћа приватног сектора у пројекту. Распон учешћа приватног сектора у пројекту ЈПП укључује готово увек учешће у више фаза пројекта.

Operate Maintain (коришћење и одржавање) модел подразумева да јавни сектор даје приватном учеснику на коришћење одређену активу којом располаже, ради пружања јавне услуге. Власништво над средствима се не мења. Приватни сектор се брине о квалитету пружања услуга и одржавању препуштеног средства. Ово је форма која у реалном сектору носи назив аутсорсинг. Обично се ради о постојећој инфраструктури коју јавни сектор није у стању ефикасно да одржава и експлоатише (Београдске електране, Београдски јавни превоз, Железнице Србије, локални водоводи, канализације и топлане, итд.).

Build Operate Transfer (изградња, коришћење, пренос власништва) – BOT модел подразумева да приватни партнер обезбеђује припрему, реализацију, коришћење и одржавање у току експлоатације, док важи уговор о концесији. По истеку уговора, актива коју је изградио приватни партнер, прелази на коришћење јавном сектору, у договореном нивоу одржавања и стања. Уговор о одржавању или чак и коришћењу активе може бити продужена на додатни рок, ако јавни сектор и даље није у стању да организује пружање услуга и одржавање активе.

Design, Build, Finance, Operate (пројектовање, изградња, финансирање, коришћење)- DBFO модел пребацује највећи део ризика на приватни сектор, али се никада не може пренети власништво на приватног власника. Овај модел се најчешће назива концесија.

Build Own Operate (изградња, власништво, коришћење)- BOO модел је врло близак приватизацији. Јавни сектор препушта приватном инвеститору да уложи у изградњу неке инфраструктуре или објекта, постаје његов власник и трајно може пружати услуге коришћењем те активе, док јавни сектор има улогу регулатора или контролора квалитета пружања услуга, на основу уговора. Овакав модел је погодан за пројекте у домену енергетике и телекомуникација, где постоји доминантан утицај регулаторних тела на конкуренцију и услове пословања у грани.

Одлуку о избору модела ЈПП пројекта потребно је донети на бази могућих форми финансирања, законских ограничења, пореских олакшица и подстицаја које је могуће остварити (ЕУ фондови, државни подстицаји, донације, итд.). ЈПП подржавају институције као што су Европска инвестициона банка, Европска банка за обнову и развој, Светска банка, OECD и др.

14.2. Области примене ЈПП

Прилике за примену ЈПП у Војводини су бројне, јер су потребе за инвестицијама у инфраструктуру нарасле у

току дугог периода изостанка инвестиција.

Имајући у виду приоритете развоја економске и социјалне инфраструктуре у Војводини, може се рећи да су најзначајније прилике за ЈПП пројекте везане за улагање у:

1. Путну инфраструктуру:

- Коридор 10;
- Аутопут Вршац - Нови Сад;
- Аутопут Рума – Шабац – Мали Зворник;
- Мостови – Нови Сад;
- Гранични прелази и царинска складишта;
- Наплата путарина;
- Паркиралишта (интегрални систем паркирања, гараже).

2. Енергетику:

- Складиште гаса у Итебеју;
- Ветрогенератори у јужном Банату;
- Магистрални гасовод Елемир – Панчево;
- Гасификација насеља.

3. Железничку инфраструктуру:

- Електрификација пруге Београд-Кикинда;
- Набавка и експлоатација теретних вагона.

4. Луке на Дунаву, Сави и Тиси:

- Изградња и опремање;
- Пловни и складишни капацитети – Богојево, Панчево, Апатин, итд.

5. Телекомуникације:

- Интернет.

6. Здравство:

- здравствене установе (болнице, рехабилитациони центри, лечилишта за непокретне, лабораторије)– изградња и опремање;
- инфраструктура здравства (уништавање медицинског отпада).

7. Образовање:

- Зграде факултета;
- Интернати и домови за студенте и средњошколце;
- Лабораторије.

8. Животна средина– екологија:

- водоснабдевање (водовод, канализација, отпадне индустријске воде);
- топлане;
- управљање отпадима (рециклажа и спаљивање отпада, итд.);
- пројекти енергетске ефикасности (Energy Price Contracting), ветрењаче, биоплин, и др.

9. Информационе технологије:

- e-Government, e-Health
- информатизација школства;
- сигурносни ситеми јавне управе.

10. Спорт:

- Мултифункционални објекти за спорт и рекреацију;
- Базени.

Да би цео посао био ефикасно реализован, неопходно је у оквиру секретаријата Војводине, које је задужено за развој инфраструктуре, формирати канцеларију за ЈПП, као јединицу чији кадровски и институционални капацитети треба да одговарају значају пројеката који ће им бити поверени.

Увођење модела ЈПП у праксу финансирања државних и локалних инфраструктурних и социјалних пројеката су бројни, због тога се ДСС снажно залаже за формирање мапе потенцијалних ЈПП пројеката и стварање институционалних капацитета, који су довољни да се ефикасно започне привлачење улагача из земље и иностранства у ове пројекте.

Следећи ове препоруке могу се остварити користи у виду економске исплативости пројекта, јер спајање више фаза пројекта у једну набавку, коју реализује једна фирма, или један конзорцијум, смањује цену њихове реализације. Приватни партнер тада има више разлога да квалитетно обавља све фазе, јер пропусти и цена у једној, оптерећују ефикасност у другим фазама, за које има одговорност. Партнер стиче дугорочни и комплексни know-how за реализацију и управљање пројектима, што гарантује виши квалитет услуга за исту цену, или ниже цене за исти квалитет услуга.

Примена принципа ЈПП доводи до скраћивања времена увођења резултата пројекта у употребу. За сада се велики број пројеката јавне управе реализује са великим прекорачењем рокова завршетка. У условима инфлације, то значи и крах финансијске конструкције. Приватни инвеститор који се задужи ради финансирања пројекта брине о најбржем завршетку пројекта, што је најбоља гаранција ефикасне реализације пројекта. С друге стране, пошто је наплата ефеката пројекта могућа тек после његовог завршетка, приватни инвеститори су итекако заинтересовани да се поштују рокови реализације и да су они што краћи. На тај начин се долази и до поштовања буџета пројекта, јер свако прекорачење буџета пројекта пада на терет приватног инвеститора. У ЈПП пројектима држава може да планира дугогодишње финансирање пројекта или услуга у вези са пројектом, при чему се рачуна и на приходе од партиципације корисника услуга.

Једна од врло значајних промена до које би довела примена ЈПП модела је што би пројекат финансирале садашње генерације, а ефекте пројекта користиле наредне, мада сада постоје бројни и обрнути примери, што није адекватан однос према будућности грађана Војводине.

Значајна карактеристика ЈПП је да јавни сектор, поред тога што не финансира реализацију, не губи контро-

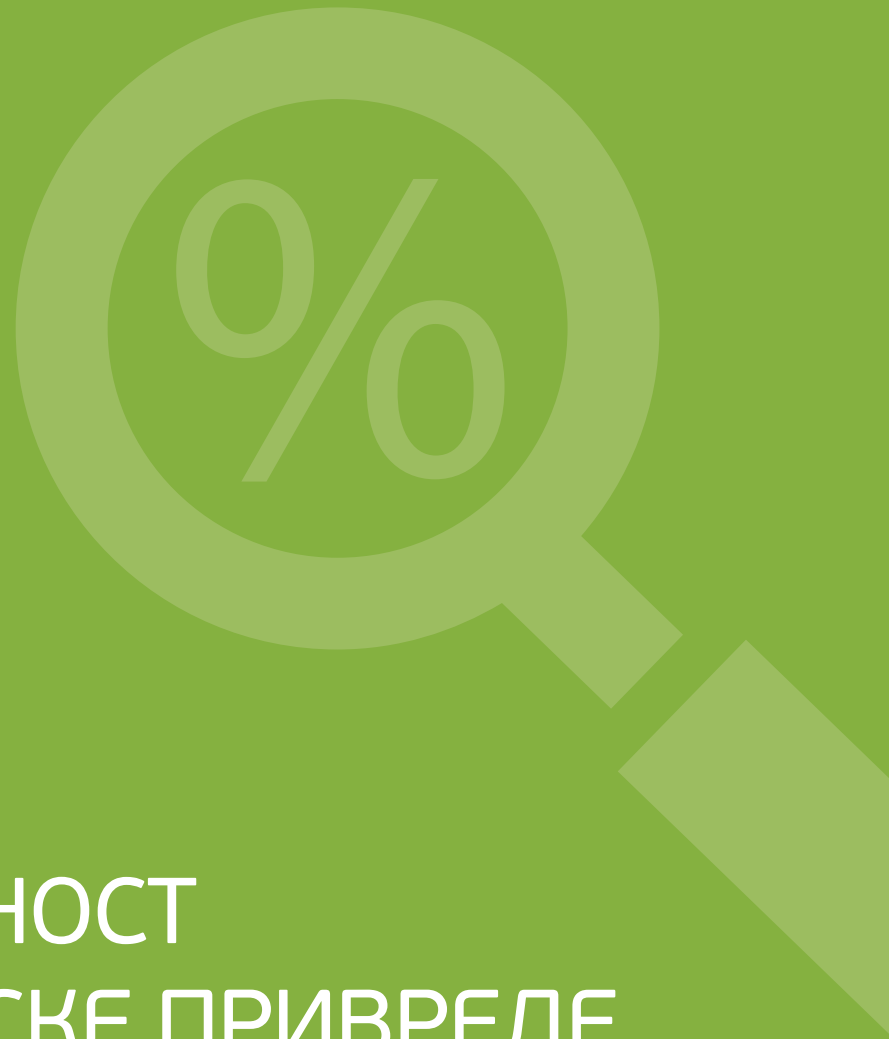
лу над реализацијом пројеката, ни у једној фази. Прво, власништво је током целог периода уговора у рукама државе, друго, регулаторна тела за јавне сервисе имају непосредан утицај на реализацију пројекта и у фази експлоатације, а као треће, за реализацију пројекта се састављају врло детаљни уговори којима је прописан ниво и облик заштите јавних интереса који увек мора бити поштован.

У оквиру пројекта ЈПП сваки партнер може да се посвети обављању оних фаза пројекта за које има веће компетенције и могућност контроле, чиме је загарантована ефикасност и квалитет реализације. Интерес приватног сектора је да кроз квалитетнију услугу дође до већег коришћења услуга, а бољи квалитет услуга је повезан са бољом наплатом.

Генерално, држава и јавни сектор има одговорност за јавне услуге, коју не може пренети на друге, али ако њихово пружање преноси већем броју приватних партнера, долази до конкуренције у квалитету пружања услуга и веће заинтересованости за економски положај грађана и привреде.

Имајући у виду наведене користи од примене овог модела финансирања развојних пројеката, може се рећи да ЈПП представља развојну шансу Војводине која је до сада неоправдано запостављана.

**15. НЕЛИКВИДНОСТ
ВОЈВОЂАНСКЕ ПРИВРЕДЕ
И МЕРЕ ЗА ЊЕНО
ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ**

Достизање ликвидности привреде у Војводини мора бити један од најзначајнијих економских приоритета будуће владе. Иначе, ликвидност представља способност предузећа да измирују своје обавезе у року доспећа. Постоји више показатеља нивоа ликвидности привреде, од којих су најзначајнији: број блокираних предузећа у привреди, стопа кашњења по кредитима привреде и висина нето обртног фонда привреде.

Неликвидност гуши војвођанску привреду. Само за годину дана, број привредних друштава у Војводини се смањило готово за хиљаду. Наиме, у Војводини је у 2009. години било регистровано 24.698 привредних друштава, а на крају 2010. године њихов број се смањило на 23.769, са тенденцијом даљег пада. Предузећа су презадужена, хронично неликвидна, а према подацима Народне банке Србије, само крајем 2010. године у Војводини је било 2.793 привредних субјеката чији су рачуни у блокади две године и који тиме испуњавају услове да се над њима покрене аутоматски стечај. Како је примена новог Закона о стечају почела да заживљава, тако се број блокираних рачуна повећава из месеца, у месец. Тако се списку предузећа, удружења, задруга и спортских друштава у Војводини која су обуставила сва плаћања у трајању од две године само у октобру месецу 2011. године придружило још око 126 привредних субјеката. Блокирана предузећа нису у могућности да плаћају своје обавезе према добављачима, што се одражава на пословање добављача и уводи и њих у ланац неликвидности. Међутим, оно што највише забрињава је то што се не назире крај овог ланчаног процеса који је захватио целу привреду.

Пад војвођанске привреде реално одражава и стање у средњебанатском региону. Наиме, великвидност привреде средњебанатског региона посматрано кроз блокаду текућих рачуна привредних субјеката је изузетно висока. Од 5.294 укупно регистрованих рачуна предузећа и предузетника, према подацима НБС, на крају првог полугодишта 2011. године било је блокирано 1.288 рачуна или 24,3%, односно скоро сваки четврти рачун је био у блокади. Укупан износ блокаде наведених привредних субјеката био је 1.456,3 милиона динара. Од наведеног броја блокираних рачуна до годину дана непрекидно је било великвидно 496 рачуна, док се годину дана и дуже у блокади налазило 792 рачуна привредних субјеката. Према подацима који су објављени закључно са првим полугодиштем 2011. године у Средњебанатском округу има 160 привредних субјеката чији су рачуни блокирани дуже од две године и над којима се покреће аутоматски стечај.

Огроман износ блокаде пословних субјеката и изузетно дугачак период дана блокаде произвели су низ мултипликованих негативних ефеката на све остале субјекте привређивања који потражују средства од несолвентних дужника. Поред угрожавања њихове ликвидности, несолвентни дужници су неплаћањем обавеза приморавали повериоце на кредитно задуживање за обртна средства по скупим каматама, чиме су директно утицали на њихову профитабилност. Времена за предузимање озбиљних мера за превазилажење проблема великвидности привреде је све мање, јер ће се према

новом Закону о стечају у 2012. години аутоматски стечај покретати над привредним субјектима чији су рачуни у непрекидној блокади дуже од годину дана.

Кредитна задуженост предузећа у Србији до септембра 2011. године забележила је раст од 7,3 %, са 1.165,48 милијарди динара на 1.251 милијарди. Код предузетника је у првих осам месеци 2011. године раст кредитног дуга био чак 49,3 %, са 51,77 милијарди динара на 77,31 милијарди. Способност отплате кредита привреде, мерена учешћем ненаплативих кредита, смањена је у другом тромесечју 2011. године у односу на прво тромесечје. Током другог тромесечја 2011. године проблематични пласмани привреди представљају један од кључних фактора повећања укупног нивоа проблематичних кредита имајући у виду да чине 49 % укупног повећања. Укупни проблематични кредити привреде, искључујући јавна предузећа, на крају другог тромесечја износили су 209 милијарди динара, односно 23,7 % од укупно одобрених кредита.

С друге стране, приметно је да стране банке повлаче новац из Србије, који им је неопходан за спасавање од губитана насталих због дужничке кризе која је захватила неке земље еврозоне. У прилог томе говори податак да су банке које послују у Србији вратиле својим матицама око 901 милион евра само у периоду од децембра 2010. до августа 2011. године, што је утицало и на смањење њихове кредитне активности. Због високих стопа кашњења по кредитима, као последице пораста

удела ненаплативих зајмова код предузећа и масовне неликвидности у Србији, повећава се кредитни ризик банака, због чега оне свесно жртвују профит зарад сигурности. То се манифестује у виду смањивања новца који се пласира привреди. Уколико се овакве тенденције наставе, постоји реална опасност да се српска привреда суочи са недостатком капитала, и порастом каматних стопа које су ионако више него у земљама у окружењу, тим пре што све западне банке у догледно време чека усаглашавање са стандардима Базел три, а они подразумевају да се удвостручи износ капитала у односу на постојећи ниво. Раст каматних стопа утицао би на још веће повећање трошкова предузећа, што би додатно угрозило ликвидност привреде.

Да је презадуженост највећи проблем с којим се суочава и војвођанска привреда, најбоље сведочи анализа коју је спровела Регионална привредна комора Срем која открива да привреда тог региона нема потенцијал сопственог инвестирања, па пословање углавном финансира позајмљеним каматоносним изворима. Последњих година бележи се пад коефицијента пословне изврсности, што значи да значајан део привреде има веома негативне пословне перформансе, које доводе у питање будућу егзистенцију. Када је реч о вероватноћи банкротства компанија које послују на подручју РПКС, стање је доста алармантно, јер привреда региона губи самогенеришући потенцијал раста и развоја. Нажалост, ситуација је слична и у осталим подручјима Војводине.

Трећи показатељ који говори о стању ликвидности је нето обртни фонд привреде, који представља разлику између обртних средстава и краткорочних обавеза предузећа. Према подацима Агенције за привредне регистре, привредна друштва у Војводини су на крају 2010. године била ликвидна, међутим то није био случај у свим окрузима, као што су западнобачки и јужнобачки, где су краткорочне обавезе биле веће од обртне имовине предузећа. Међутим, оно што посебно забрињава је податак да су предузетници са територије Војводине исказали негативан нето обртни капитал у износу од 729 милиона динара у 2010. години, који је за 55,5% већи у односу на претходну годину. Дакле, на основу анализе стања војвођанске привреде дефинитивно се може закључити да се у последње две године неликвидност повећава и уколико се не предузму хитне мере ланац неликвидности ће се проширити.

Уколико се хитно не предузму дугорочне мере за побољшање ликвидности привреде, може се очекивати даље повећање броја блокираних предузећа, што ће резултирати растом незапослености, као и повећањем стопе кашњења по кредитима што може довести до пораста и овако високих каматних стопа. Што се тиче услова за аутоматски стечај, сагласно одредбама новог Закона, ситуација ће бити све тежа по фирме. С обзиром да је неликвидност привреде један од главних узрока смањења прилива у буџет, даље погоршање би могло изазвати још веће проблеме у сервисирању јавних расхода и функционисању државе, чиме се доводи у питање одрживост социјалног система.

15.1. Мере за превазилажење проблема неликвидности

У циљу превазилажења проблема неликвидности војвођанске привреде, предлагемо спровођење следећих мера:

- Одобравање субвенционираних средњерочних кредита за ликвидност, преко Фонда за развој АП Војводине и Развојне банке Војводине;
- Стимулисање комерцијалних банака да одобравају кредите за ликвидност са роком отплате између 3 и 5 година;
- Обезбеђивање гаранција за предузећа преко Гаранцијског фонда;
- Смањење административних процедура кроз свеобухватну реформу прописа;
- Стриктна примена Закона о стечајном поступку;
- Спровођење мултилатералне компензације.

У Закону о јавним набавкама постоји одредба која налаже да се са набавком не може почети, уколико она није уписана у план јавних набавки и уколико за њу нису обезбеђена средства. Значи, та средства морају бити предвиђена у буџету, или финансијском плану покрајине, општина или јавних предузећа и установа, као и време када се поступак набавки започиње. Када би се ове одредбе стриктно поштовале ненаплативих дуговања од јавног сектора не би било. Када се донешени закони буду спроводили, може се рећи да ће

држава дати пуни допринос повећању ликвидности привреде.

Када је држава у питању, регулатива би морала бити још строжа. Наиме, државни органи и институције би морали стандардизовати своје услове плаћања, а обавезе измиривати редом којим пристижу, а не селективно. Да би се наведено избегло, неопходно је и смањење административних процедура кроз свеобухватну реформу прописа, што би допринело и значајним уштедама у трошковима предузећа. Посебна пажња мора се посветити спречавању монополског понашања и злоупотребе тржишне позиције.

Забрињава чињеница да нису обезбеђена средства за антикризне мере за надоласећи други талас кризе, иако је из свега претходно наведеног јасно да предузећа још нису пребродила ни први удар. Раст учешћа кредита у доцњи и чињеница да се у 2011. години повећао број предузећа с блокираним рачунима, сведочи о акутном проблему недовољне ликвидности војвођанске привреде и ограниченом домету краткорочних субвенционисаних кредита за ликвидност. Већ три године се као мера за превазилажење економске кризе примењује субвенционисање краткорочних кредита за ликвидност до годину дана. Међутим, одобрењем краткорочних кредита за ликвидност само се одлаже проблем на кратак рок. Ови кредити постижу свој циљ само уколико је у питању неликвидност предузећа узрокована успорењем плаћања купаца или пада продаје, али уколико

је неликвидност структурна до њеног превазилажења може доћи само обезбеђивањем кредита са дужим роком отплате.

Имајући наведено у виду, војвођанској привреди су пре свега потребни кредити са дужим роком отплате, којим би се релаксирани новчани токови предузећа. Фонд за развој АП Војводине би требао да одобрава субвенционирани средњорочне кредите за ликвидност, како би они били доступни већем броју предузећа. Такође сматрамо да је неопходно обезбедити на време средства за наставак субвенционисања камата на кредите, тим пре што је евидентно да стране банке повлаче своја средства из земље, због дужничке кризе у еврозони, услед чега постоји реална опасност раста каматних стопа.

С обзиром да велики број предузећа у Војводини тренутно не може да испуни услове за кредите које субвенционише држава, зато што су неликвидна и нема-

ју адекватну имовину коју би заложила, неопходно је обезбедити да се преко Гаранцијског фонда гарантује банкама за одобрење кредита предузећима. Гаранције треба дати, пре свега, извозно оријентисаним и стратешки важним предузећима за домаћу привреду, и то за трајна обртна средства на рок од 3 до 5 месеци, као и за репрограм дугорочних кредита у отплати на рок од 10 до 15 година.

Имајући у виду да се субвенционисањем кредита за ликвидност, репрограмирањем дугова или спровођењем мултилатералних компензација, проблем неликвидности може само делимично и краткорочно санирати, упоредо са реализацијом ових мера, радићемо на свеобухватној реформи јавног сектора, која би, с једне стране, требало да обезбеди здрав амбијент за функционисање војвођанске привреде, а са друге да успостави основе за трајну финансијску дисциплину привреде и државе.

16. ЈАЧАЊЕ ФУНКЦИЈА РАЗВОЈНЕ БАНКЕ ВОЈВОДИНЕ

ДСС подвлачи да је целокупан банкарски систем, политика и мере за подстицање равномерног развоја у надлежности Републике и да се може уређивати једином законом (Устав, члан 97. тачка 6 и тачка 12).

У Србији закон о банкама не познаје категорију развојне банке, чија би основна делатност била кредитирање привреде и изградње инфраструктурних пројеката државе и локалних самоуправа. Ову улогу је код нас, па и у Војводини, преузео Фонд за развој, који ипак није банкарска институција која може испунити све потребе у вези са финансирањем развоја привреде, а посебно не у домену локалног економског развоја, јер нема надлежности финансирања пројеката инфраструктуре. Због тога је његов капитал ограничен, нефлексибилан, а усмерење средстава ограничено само у привреду и то само у приватни сектор. Да би се отклонила ограниченост делокруга рада Фонда, Покрајина има формиран и Фонд за капиталне инвестиције, који пре свега финансира инфраструктурне пројекте на целокупној територији Војводине. Наравно, поред покрајинских институција, за развој привреде и инфраструктуре Војводине су задужене и неке националне институције. На тај начин се увећава покрајинска администрација, новац намењен за развој се уситњава и отежава се координација рада свих институција које подржавају развој.

Војводина је преузимањем већинског удела од 61,9 процената Металс банке 2010. године, од стране Владе АП Војводине, добила прилику да развија институцију чији је делокруг рада усмерен на подршку целокупном локалном економском развоју. Колико је то значајно достигнуће и велика прилика, сведочи сам делокруг рада развојних банака које су основане и већ дуги низ година раде у најразвијенијим земљама Европе, укључујући и земље које су прошле цео пут транзиције од социјалистичког на тржишни модел привреде.

Поред кредитирања привреде, развојне банке се баве и пословима издавања гаранција за правна и физичка лица која су склопила кредитне послове са комерцијалним банкама, а гарант свих пласмана и издатих гаранција развојне банке је држава. Врло значајну улогу развојне банке су одиграле и у процесу придруживања земаља југоисточне Европе Европској унији, обезбеђујући средства и гаранције за улог државе у реализацији пројеката који се делимично финансирају из средства претприступних фондова. Сада банке у тим земљама и даље имају своје место и улогу, пре свега кроз оперативно управљање кредитним линијама из Кохезионог и структурних фондова. Да је улога развојних банака врло значајна, сведоче и искуства Немачке која у свакој од дванаест покрајина има развојну банку.

Прве развојне банке у југоисточној Европи су настале на бази позитивних искустава у раду Bürger Förderungsbank, Finanzierungsgarantie-Gesellschaft, које данас послују под називом Austria Wirtschaftsservice Gesellschaft mbH, затим Sofaris-a, у Француској, Kreditanstalt für Wiederaufbau (KfW), из Немачке, као и Развојне банке Савета Европе (СЕВ). Земље региона су, такође, основале развојне банке, са сличним циљевима пословања. У Хрватској послује Хрватска банка за обнову и развој, у Босни и Херцеговини, Инвестиционо-развојна банке РС, у Словенији постоји Словеначка извозна и развојна банка (SID). Искуства, начин организације и функционисања ових банака могу бити од великог значаја за брзо достизање резултата и значаја какве ове банке постижу након двадесет година рада.

Да би се у потпуности искористио модел пословања поменутих развојних банака у капиталу, делокругу рада и начину пословања Развојне банке Војводине, потребно је предузети значајније промене. Прво, сматрамо да је за успешност пословања банке неопходно потпуно раздвојити комерцијалне и развојне операције и пласмане. Наиме, међу поменутих банкама нема ни једног примера да се баве и класичним банкарским или штедним пословима и финансирањем развоја. Да би се то остварило, неопходно је променити и власничку структуру банке и кроз докапитализацију извршити стопроцентну куповину банке од преосталих власника уз увећање основног капитала на најмање 100 милиона евра, што је била најмања вредност оснивачког капитала у поменутих банкама. Треће, процењује се да би за потребе убрзаног развоја привреде било неопходно обезбедити бар три пута већи кредитни потенцијал од сада расположивог. Овај циљ се може остварити обезбеђењем средства за пласмане на бази кредитних линија из међународних финансијских институција (ММФ, ЕИВ, ЕБРД, развојних банака других држава), кредита од других држава (кредит Руске Федерације) и од средстава из буџета која су намењена реализацији капиталних инвестиција, али и на основу издавања обвезница, са гаранцијом државе. Четврто, пословање развојне банке би требало усмеравати тако да допринесе конкурентности привреде и снижавању цене инфраструктурних пројеката, што значи да у одређивању цена њених услуга треба поћи од принципа непрофитних организација, односно захтева да се вишак прихода реинвестира кроз

снижавање цена услуга. Такав приступ су следиле неке од поменутих развојних банака, због чега су у условима економске кризе претрпеле одређене губитке, на штету сопственог капитала, али је на тај начин одржана висока активност банке и постигнути су ефекти везани за основне циљеве, а то је подршка привреди, запошљавању, локалном економском развоју и изградњи инфраструктуре.

Постојањем развојне банке Војводина долази у положај да може стварати асоцијације финансијера пројеката из више земаља и међународних финансијских организација. У Словачкој развојна банка обавља бројне операције лидерске финансијске институције према фондовима из ЕУ, према Kreditanstalt für Wiederaufbau у Франкфурту (KfW), према Развојној банци Савета Европе (СЕВ) и др.

Развојна банка треба да буде носилац оперативне финансијске подршке пројектима, да склапа уговоре са осталим учесницима, а да гаранције обезбеђује покрајина или локална самоуправа, уз одобрење републичких институција.

Средства развојне банке би била намењена привредним компанијама и самосталним предузетницима, усмерена на финансирање међународних привредних послова и међународне привредне сарадње, истраживање и развој, заштиту околине и обезбеђење енергетске ефикасности, као и привредне и јавне инфраструк-

туре општинског и покрајинског развоја. У Словачкој је добар део средстава развојне банке намењен финансирању изградње станова, кућа и других инвестиција у руралним областима, док у Републици Српској, развојна банка финансира и развој пољопривреде и откуп потраживања, како би допринела ликвидности привреде.

Активности развојне банке треба да буду фокусиране и на финансирање пројеката за које није заинтересован приватни сектор, било због тога што не доносе директан профит (објекти инфраструктуре), захтевају велика улагања или носе велики ризик (социјални станови). На тај начин деловање развојне банке не би угрозило даљи развој банкарског сектора, већ убрзало развој економске инфраструктуре земље.

Како би Развојна банка Војводине своје услуге и сарадњу приближила корисницима услуга, а у исто време повезала своје пословање са циљевима равномерног регионалног развоја, ДСС ће се и даље залагати за оснивање републичке развојне банке, која би имала мрежу филијала која одговара регионалној организацији Републике.

16.1. Ширење активности банке на подршку извозу

Имајући у виду значај извоза за повећање привредне активности и макроекономске стабилности, у на-

редном периоду се са декларативних мора прећи на конкретне мере подршке његовом динамичном расту. Закључење државних билатералних и мултилатералних уговора о бесцаринском или олакшаном приступу извозним тржиштима није дало довољно резултата, између осталог и због тога што је реализација извоза повезана са значајнијим захтевима у погледу његовог финансирања. Чињеница да је спољнотрговински дефицит привреде Војводине, још увек, на нивоу од око милијарду евра, говори у прилог потреби да се предузму коренитије мере у систему подршке извозу.

Процес освајања страних тржишта дуже траје, повећавају се захтеви за финансирање маркетиншких и промотивних активности, рокови плаћања у међународној трговини су знатно дужи од оних на домаћем тржишту, траже се гаранције у свим фазама уговарања и реализације уговора, а наплата потраживања је на неким тржиштима повезана са већим ризицима. Због тога се мора развити систем мера које као свој основни циљ имају повећање извоза. У том контексту посебно место заузима обезбеђење директне финансијске подршке извозу, али не само кроз извозне субвенције, већ и кроз кредитирање извоза, обезбеђење олакшаног приступа гаранцијама и смањењу ризика у извозним пословима.

Готово све земље имају специјализоване агенције за пружање финансијске подршке извозу. Ове агенције могу бити организоване као банке, реосигуравајућа друштва или финансијске корпорације и углавном су

у власништву државе. Постојеће агенције немају довољно капитала, те је формирање јаке финансијске институције са свим прерогативима банке трајније решење. Такво решење је примењено и у земљама региона које имају много већи извоз од Србије, као што су Словенија, Словачка и Хрватска, те се може веровати да би и код нас дошло до значајнијег позитивног помака.

До прихватања иницијативе ДСС да се оснује таква национална институција, за привреду Војводине постоји прелазно решење, на основу проширења делатности Развојне банке Војводине на подршку извозним пословима. Да је ово врло оправдана иницијатива можемо закључити и на основу сличне реформе развојне банке Словачке, која се заснива на њеном сједињавању са националном извозном банком (Exim banka, Словачка) која је, такође, у стопроцентном власништву државе. До ове идеје се дошло на основу двадесетогодишњег искуства и изузетних резултата у извозу, тако да не треба сумњати у исправност ове одлуке.

Финансирање извоза треба да буде повезано са финансирањем активности пре и после реализације извозног аранжмана. Предфинансирање извоза подразумева финансирање производње добара за извоз (производња, обртни капитал, промоција на страним тржиштима, и др.). Финансирање након испоруке подразумева финансирање у циљу затварања новчаног несклада између времена испоруке и времена наплате потраживања. У том смислу финансијска подршка извозу је усмерена на:

- одобравање краткорочних и дугорочних кредита за обртна средства, са роковима који су усклађени са трајањем извозног посла;
- одобравање кредита купцима у иностранству;
- одобравање кредита за производњу намењену извозу;
- одобравање кредита након испоруке;
- рефинансирање банкарских кредита извозника, и др.

Кредитирање се спроводи у складу са правилима ОЕСД консензуса о подели ризика, који одређује да вредност кредита не може бити већа од 85 одсто вредности извозног уговора.

Предности оваквог начина кредитирања су бројне, а највећи број је повезан са:

- повећањем конкурентности датих понуда због продужавања рокова плаћања купцима;
- ширењем тржишта на купце који немају довољно средстава за реализацију набавке, нити приступ повољнијим кредитима у својој земљи;
- повећањем ликвидности извозника;
- преношењем ризика наплате на кредитора, односно извозну банку, а посредно на државу;
- уклањањем валутног ризика, јер се кредит исплаћује у валути уговора на рачун извозника у његовој пословној банци.

Код одобравања кредита треба водити рачуна да се подстичу извозници чији производи садрже већи део

домаћих компоненти и ресурса, који су засновани на примени домаћих технологија и који нису дефицитарни на домаћем тржишту.

Поред финансирања извоза врло је значајно обезбедити ефикасну подршку у сегменту осигурања извозних послова и давања гаранција, како би се предузетници или компаније које немају дугорочно извозно искуство подстакли да се оријентишу на извоз, и да би се постојећи извозници охрабрили да шире своје извозне послове на нове купце и на нова тржишта.

Осигурање од ризика је пракса која смањује евентуалне губитке због неплаћања купца, несолвентности, стечаја или хипотеке над имовином купца, што спада у такозване комерцијалне ризике. С друге стране, имајући у виду да су наше компаније у ранијем периоду имале врло развијену сарадњу са земљама у развоју, које су повремено потресали унутрашњи немири и политичке кризе, врло је значајно за враћање на та тржишта обезбедити осигурање за случај избијања рата, политичких преврата, једностраних мораторијума земље на плаћања према иностранству и сличних догађаја, који су изван контроле извозника, али и самог купца.

У свету су позната врло различита решења у погледу услуга које пружају агенције за финансијску подршку извозу. Док је негде посао осигурања извоза одвојен од издавања гаранција, дотле је другде повезан, а негде

су са овим пословима повезани и послови кредитирања извоза. Office National du Ducroire (Белгија), Servizi Assicurativi del Commercio Estero- SACE (Италија), ECGD (Велика Британија), Guarantee Institute for Export Credit- GIEK (Норвешка) су националне агенције које се баве само осигурањем извоза, док је финансирање извоза препуштено банкарском сектору, јер је он у тим земљама довољно развијен. Поједине земље су у државном власништву задржале и агенције за осигурање извоза и агенције за кредитирање извоза. Тако у Француској COFACE врши осигурање, док Natexis финансира извоз.

У Немачкој HERMES осигурава извозне послове, а KfW финансира извоз, док у је Шведској Exportkreditnämnden – ЕКН задужен за осигурање, а AB Svensk Exportkredit за кредитирање извоза.

Имајући у виду да су ове услуге код нас неодвољно развијене и да постојеће банкарске услуге извозницима нису на довољном нивоу потреба предузећа и њихове конкурентности, сматрамо да је формирање једне банке која може пружити квалитетну заокружену услугу извозницима најбоље решење.

17. РАЗВОЈ ИНФОРМАЦИОНОГ ДРУШТВА И ИНФОРМАЦИОНО- КОМУНИКАЦИОНИХ ТЕХНОЛОГИЈА

Развој информационог друштва у АП Војводини би требало да буде један од главних приоритета у наредном периоду. Информационо друштво је друштво у којем је стварање, дистрибуција и манипулација информацијама најважнија економска, политичка и културна активност. У таквом друштву, витални ресурс представља знање. Стварање новог знања несумњиво зависи од људи, односно њихове способности за креативно размишљање и вештина за делотворну примену нових информационих и комуникационих технологија (ИКТ), које представљају технолошку основу информационог друштва. Осим што у појединим државама спадају у најважније индустрије, информационе технологије су у свим развијеним земљама основа напретка, јер су потпора готово свим осталим делатностима и областима пословања.

Оно што карактерише информационо друштво је висок степен квантитета и квалитета информација у свакодневном животу грађана и организација, као и употреба савремених технологија за широк низ личних, друштвених, образовних и пословних активности. Информациона технологија омогућава стварање и ширење информација и знања, а за дистрибуцију информација се користе савремене информационе мреже, које омогућавају брзо слање, примање и размену дигиталних података између места независно од раздаљине.

Функционисање у оваквом друштву подразумева радикалне промене у животима обичних људи и пословању организација, као резултат увећања интеграције информационо - комуникационих технологија у све сфере јавног и приватног живота, што захтева да грађани стекну потребна знања и вештине, како би могли да користе све бенефиције које су им на располагању.

Развој информационог друштва, као и примена ИКТ-а у циљу подизања нивоа ефикасности економских и друштвених процеса захтева координиране напоре и активности од стране свих државних институција. Информационе технологије које су у Војводини важиле за област привреде која има велики развојни потенцијал, од 2008. године су у великој кризи. Статистика говори да је Војводина тек у зачетку развоја информационог друштва и да је потребно савладати многе баријере на том путу од развоја инфраструктуре, преко веће расположивости хардверских и софтверских потенцијала, до унапређења нивоа образовања грађана. Да би се стање поправило, неопходна су много већа улагања и фокус на ИКТ, како Војводина не би и даље, по свим релевантним параметрима, била на зачељу компарабилних европских покрајина.

Имајући наведено у виду, главни циљеви ДСС-а у домену развоја информационог друштва и ИКТ-а у Војводини су:

- Успостављање адекватног правног и институционалног оквира за развој информационог друштва (доношење нове Стратегије развоја телекомуникација, а посебно Стратегије развоја широкопојасног приступа; развој е-управе, е-здравства, е-образовања, стварање услова за већи прилив инвестиција у ИКТ сектор, сузбијање високотехнолошког криминала, доношење правне регулативе за увођење 4G мреже, интегрисање у широкопојасне мреже региона);

- Изградња ИКТ инфраструктуре која је неопходна за развој привреде и подизање конкурентности (развој широкопојасног приступа);
- Стварање конкурентног ИКТ сектора (ИТ паркови, кластери);
- Повећање ИТ писмености грађана;

17.1. Успостављање адекватног правног и институционалног оквира за развој информационог друштва

Развој одговарајућег институционалног окружења је темељ стварања информационог друштва и неопходан услов за увођење нових технологија. Нови регулаторни оквир треба да стимулише безбедне сервисе, апликације и садржај базиран на доступној широкопојасној инфраструктури, а са циљем укључивања привредних субјеката, јавне управе и грађана у информационо друштво. То захтева доношење нове националне Стратегије развоја телекомуникационе инфраструктуре, а посебно Стратегије развоја широкопојасног приступа, које би биле међусобно усклађене и конзистентне на свим нивоима државе. Значајнији помак се не може направити, уколико се развоју информационог друштва не приступи као стварном стратешком приоритету, што захтева револуционарни, а не еволуциони приступ.

Да би економија и друштво пребродили вишедеценијску кризу, неопходно је да се ИТ улагања у држави, а

самим тим и Покрајини, удвостручују сваких пет година, што је годишња стопа раста од 15 %. Међутим, то још увек не би било довољно да се сустигну земље ЕУ, јер је за то неопходно утростручавање ИТ улагања сваких пет година (раст 25 % годишње). Да је овако амбициозан циљ ипак могуће остварити, ДСС је већ показао у периоду од 2005. до 2008. године, када је ИТ тржиште удвостручено. Војводина има ресурсе и потенцијале за већи раст ИТ улагања, али је протеклих неколико година све било препуштено индивидуалним напорима ИТ стручњака и спонтаним процесима у привреди и друштву, што се негативно одразило на ИКТ сектор.

Парадокс је да окосницу ИТ улагања код нас чине домаћинства, предузетници и микро предузећа, које следе држава и финансијски сектор, а требало би да предњачи реални сектор. Стога ће ДСС предузети све неопходне мере за подстицање већег улагања реалног сектора и државе у ИКТ, како би се створио адекватан поредак и ослободио велики развојни потенцијал. Треба имати у виду да предузетници нигде у свету нису сегмент који превише улаже у софтвер, нити софтверска индустрија има велика очекивања од ових купаца. Она је превасходно оријентисана на привредна друштва, финансијске и државне институције.

Све наведено упућује да надлежне државне институције морају озбиљно схватити стратешке могућности које доносе информационо - комуникационе технологије и створити неопходан амбијент за улагања у ову област.

То, између осталог, захтева уклањање свих баријера за улагање, посебно оних институционалне природе. Наиме, често недостатак институционалних капацитета који су неопходни за подстицање ИКТ-а спречава значајнији прилив инвестиција у овај сектор, што захтева радикалну промену њихове организације, процеса и вештина, како би се стање унапредило. Посебна пажња се мора посветити сузбијању и предупредивању високотехнолошког криминала, који је дестимулативан за инвестиције, а није нимало безазлен и врло је разноврстан. Значајну улогу у привлачењу страног капитала у ИКТ сектор треба да има Фонд за подршку инвестиција у Војводини.

Данас је у већини европских земаља веома развијен модеран онлајн јавни сервис (е-влада, е-образовање, е-здравство), постоји динамичко е-бизнис окружење, распрострањен широкопојасни приступ по конкурентној цени и безбедна инфраструктура. За многе владе, е-управа је постала камен темељац стратегије модернизације. Међутим, приликом имплементације савремених концепата заснованих на ИКТ-у испоставило се да дигитална револуција захтева радикално реструктурирање сектора јавних организација, средстава за њихово управљање и система пружања услуга. У јавном сектору, одговарајући развој је онај у којем се читав хијерархијски стабилан и статичан систем администрације и јавних услуга претвара у флексибилнији, ефикаснији систем окренут клијентима. Модеран информациони јавни сектор је систем у којем се деле информације, који је транспарентан и који директније укључује грађане.

На тај начин, јавни сектор постаје ефикаснији, а грађани добијају лак приступ информацијама и могућност учествовања у раду сектора.

Када је у питању развој е-управе у Војводини, може се рећи да су направљени одређени помаци, али недовољни. У погледу софистицираности јавних сервиса, може се рећи да је Војводина далеко од просека земаља ЕУ, што значи да се у погледу доступности сервиса преко Интернета налази на нивоу пружања информација и преузимања образаца, односно једносмерне комуникације. Примера ради, софистицираност основних сервиса у ЕУ је у 2009. години износила 83 %, док је код нас она била свега 46 %, што јасно илуструје огроман заостатак. Ни у једном сегменту е-управа није достигла ниво на коме може потпуно да замени непосредну или писану интеракцију државних органа и грађана, односно ниједан од јавних сервиса није потпуно доступан преко Интернета. Известан помак је направљен када је у питању сервис извода из матичних књига. Међутим, иако неке општине у Војводини нуде сервис наручивања извода електронским путем, он успешно функционише само у великим градовима. У земљама ЕУ у просеку је више од пола сервиса потпуно доступно преко Интернета.

Детаљном анализом према индикатору оријентисаности сервиса на корисницима, може се закључити да јавни сервис у Војводини немају ову особину. Наиме, ни једна интернет страница државних органа и установа које су носиоци основних јавних сервиса нема правно обавезу-

јући систем аутентификације корисника приликом пружања сервиса. Вишечанални приступ сервисима, такође, није омогућен. Сервисима се приступа једино путем персоналног рачунара, док постојање кол-центра код појединих носилаца јавних сервиса није остварено повезивањем на јединствени информациони систем јавног сервиса. Странице носилаца сервиса не поседују прилагодбавање приказа особама са посебним потребама.

Велику препреку бржем увођењу е-управе представља латентност и непостојање институционалног капацитета, посебно на локалном нивоу, иако се као главни разлог много чешће наводи недостатак финансијских средстава.

Стање е-управе у Војводини се може побољшати додавањем нових информација и образаца на постојеће сајтове, али је за значајнији напредак неопходно увођење back-office апликација, које ће обезбедити сервисе за кориснике, реализацију регистара, интеграцију информација из база података и интероперабилност апликација које нуде сервисе. Такође је неопходно обезбеђивање правне регулативе која се тиче заштите и сигурности права корисника.

17.2. Обезбеђивање широкопојасног приступа

Широкопојасни интернет приступ, као кључни покретач информационог друштва, тренутно је један од нај-

важнијих развојних приоритета у области електронских комуникација у већини земаља у свету. Војводина је на почетку тог процеса, наиме 2007. године је усвојена Стратегија развоја широкопојасних телекомуникационих мрежа АП Војводине у периоду од 2007. до 2010. године. У међувремену је донета Стратегија и акциони план за развој широкопојасног приступа у Републици Србији до 2012. године. Међутим, она није у складу са Стратегијом развоја телекомуникација, нити је уважила препоруке дате Стратегијом развоја широкопојасних телекомуникационих мрежа АП Војводине у периоду од 2007. до 2010. године.

И поред донетих стратегија, доступност и брзина интернета у Војводини су далеко од онога што је неопходно за развој информационог друштва, а као главни разлог за то се могу навести, поред застареле и недостајуће инфраструктуре, и неразвијено тржиште.

Што се тиче распрострањености интернета, она је у 2011. години у Војводини износила 42%, што је далеко испод просека чланица ЕУ, укључујући и неке земље из региона. Може се констатовати да на нивоу Војводине, као и целе земље, постоји дигитални јаз, јер циљ потписане регионалне стратегије развоја информационог друштва- eSEE, из 2007. године, којим се дефинише остварење 50 одсто интернет пенетрације за регион, још увек није достигнут.

Истраживања која су спровођена у овој области показују велике разлике у погледу поседовања интернет

прикључка, зависно од структуре домаћинства према висини месечног прихода. Интернет прикључак поседује приближно четири петине домаћинства чији месечни приход премашује две просечне зараде, док учешће домаћинства с приходом око просечне плате износи свега једну петину.

Ако се као једно од главних мерила ширења информационог друштва, узме у обзир обезбеђен широкопојасни приступ, може се рећи да је стање у Војводини далеко од прихватљивог, с обзиром да заступљеност широкопојасне интернет конекције у Покрајини износи само 27,8%. Такође, не постоји равномеран развој по регијама АП Војводине. Јужнобачки округ, са седиштем у Новом Саду, значајно је развијенија од осталих. Изузев града Новог Сада, број широкопојасних корисника у АП Војводини на 100 становника споро расте и значајно заостаје у односу на ЕУ27. Забрињава укупно лоше стање и велика неравномерност развоја унутар АП Војводине.

Ограничења развоја широкопојасних телекомуникација у Војводини су: (1) застарела постојећа приступна телекомуникациона мрежа; (2) недостатак широкопојасних садржаја; (3) нефлексибилна структура цена и услуга (доминира принцип заснован на брзини преноса); (4) превисока почетна улагања корисника (финансијска снага домаћинства за набавку терминалне опреме није задовољавајућа); (5) недовољно знање (непознавање рада на рачунару).

Међу наведеним ограничењима, посебан проблем у Војводини је доступност широкопојасног интернета по приступачној цени и то не само у руралним областима, већ и у урбаним. То не чуди, имајући у виду веома скромна издвајања Покрајине за ширење широкопојасне мреже, као и чињеницу да је за проширену телекомуникациону корпу, која показује колико становништво троши месечно користећи, поред основног пакета, интернет и КДС, било потребно издвојити чак 13,4% просечне месечне децембарске зараде у 2010. години. Тако висока цена се тешко може оправдати, имајући у виду квалитет услуге коју наши грађани за њу добијају. Наиме, интернет у Румунији је седам пута бржи него код нас, где је просечна брзина само 3,28 (Mb/s). Већу брзину интернета имају и све околне земље.

Да би се обезбедио широкопојасни приступ у свим подручјима Покрајине, неопходно је идентификовати најважније аспекте који утичу на његов ефикасан развој, а то су: регулациони, технолошки и економски. Анализа донетих стратегија на државном и покрајинском нивоу, као и Агенде eSEE+, указује на њихову међусобну неусаглашеност, посебно када су у питању кључна опредељења везана за субвенције у руралним областима и циљни ниво продирања широкопојасног приступа. У том смислу потребно је реafirмисати циљеве из обавезујуће eSEE (Агенде +) и настојати да се у што краћем периоду, дефинисаном новом Стратегијом развоја широкопојасног приступа, достигне минимал-

ни ниво развоја интернета и широкопојасног интернета у износу од половине просека ЕУ.

У дефинисању универзалног телекомуникационог сервиса потребно је укључити и делове који се односе на широкопојасни приступ. Универзална широкопојасна телекомуникациона услуга треба да буде доступна сваком потенцијалном кориснику. Када су у питању урбана подручја, неопходно је створити услове за увођење 4G сигнала. Истраживања покривености територије Војводине ADSL и 3G сервисима указују да примена само тржишно оријентисаних метода доводи до добре покривености у урбаним и лоше покривености у руралним областима. Да би се наведена аномалија отклонила, ДСС ће се залагати да се у средњорочном периоду у урбаним насељима обезбеди минимална покривеност становништва широкопојасном инфраструктуром од 95% - 100%, а у руралним насељима 70%.

Основна технологија треба да буде заснована на оптици до најекономичније тачке, јер само такви модели имају пуну економску оправданост која је неизоставна код чисто тржишних актера. Услов за развој инфраструктуре јесу детаљни урбанистички планови са тачно дефинисаним телекомуникационим коридорима и решеним имовинским односима.

Узимајући у обзир да обавезе према реализацији Универзалног сервиса касне, као и чињеницу да у 3G лиценцама не постоје обавезе да се покрију рурални крајеви у држави, перспективе развоја широкопојасног присту-

па у руралним срединама су веома мале. То практично значи да UMTS технологија, без специјалних покрајинских (финансијских) иницијатива, неће бити решење за широкопојасни приступ у руралним областима, уколико се развој препусти само "тржишно оријентисаним методама", као што је то до сада био случај.

Стога се залажемо да се реafirмишу обавезе надлежних државних органа из Стратегије развоја телекомуникација, која је донета за време учешћа ДСС у власти, а тичу се субвенционисања изградње широкопојасних мрежа у географским срединама у којима изградња истих није исплатива за комерцијалне провајдере, и да се оне уграде у нову Стратегију развоја широкопојасног приступа, јер постојећа не уважава важне одреднице докумената, који јој претходе.

Због тенденција да се постојећи дигитални јаз још више продуби, ДСС ће покренути иницијативу да се на покрајинском нивоу направи динамика са националним оператерима о покривању руралних подручја 3G сигналом и / или ADSL сервисом и да се припреме програми субвенционисања за ова увођења. Да би се то остварило, најпре ће бити идентификована подручја са тржишним и приступним јазом, по географским областима, како би се тачно могле утврдити неопходне субвенције. ДСС сматра да треба одредити границе између тржишно ефикасних области, самоодрживих области након увођења једнократних субвенција и области где увођење широкопојасног приступа не

може да има своју економску оправданост, и то сходно приходима домаћинства, што укључује домаћинства са високим и домаћинства са ниским приходима, посебно она која остварују приходе испод просечне месечне зараде. Средства за субвенционисање намењена обезбеђивању широкопојасног приступа у руралним областима ће бити обезбеђена из прихода који се остварују од интернета, а који нису мали. Само у 2010. години, приходи од интернета су премашили 13 милијарди динара. Међутим, проблем је што се велики део прихода не враћа у Телеком, већ се користи за покривање различитих буџетских ставки.

Реализацијом неведеног било би омогућено смањење великих регионалних неравномерности које постоје у Војводини и бржа интеграција руралних подручја. Наиме, доступност широкопојасних услуга представља један од кључних елемената који локалним самоуправама омогућава и олакшава привлачење инвестиција, повећање профитабилности, увођење рада на даљину, унапређење здравствене заштите, боље образовање и квалитетније услуге јавне управе. То доводи до економског раста путем прилива нових инвестиција и стварања нових радних места. Обезбеђивањем широкопојасног приступа било би омогућено, такође, интегрисање руралних подручја у широкопојасне мреже региона кроз међурегионалну сарадњу, заједничку изградњу окоснице транспортне мреже и осталих телекомуникационих праваца, путем реализације заједничких пројеката и размене стручњака.

17.3. Повећање конкурентности ИКТ сектора

Увођење информационог друштва је потпуно изменило функционисање модерног друштва широм света, приватног и јавног сектора. Дигитална револуција је створила глобалну привреду засновану на информацијама, која фаворизује неопипљива средства попут идеја и информација. Ту се фокус помера са производње на познавање идеја, конкуренције, мрежа и комуникационих стратегија.

Од три сегмента информационих технологија: хардвер, софтвер и услуге, може се рећи да је у Војводини најперспективнија софтверска индустрија. Конкретно, у Војводини постоји читав низ малих и средњих софтверских организација. Међутим, од избијања кризе, њихово пословање је озбиљно угрожено. У сличном положају су и организације које пружају ИТ услуге. Оне обично продају "комплетна решења" за пословање у зависности од околности и потреба клијената, нуде комплетан ИТ систем-хардвер и софтвер. Трговина ИТ опремом, односно хардвером, у највећем је паду. Од 2009. године затворено је много оваквих предузећа, дистрибутера и продаваца, како малих, тако и великих и познатих.

Код нас се већина ИТ предузећа повремено бави неким видом аутсорсинга, а неколико десетина компанија се скоро искључиво бави развојем софтвера за стране кориснике. Само у 2008. години, страна лица су

основала у Србији око 70 ИТ компанија које се претежно баве аутсорсинг пословима. Упркос јакој светској конкуренцији и оној из суседних Румуније и Бугарске, наше компаније задржавају и проширују ову врсту послова. Војводина има изузетне конкурентске предности за аутсорсинг, јер располаже капацитетима за пружање висококвалитетних ИКТ услуга, уз ниске трошкове. С обзиром на наведено, развој аутсорсинга је свакако једна од могућности које се указују у сектору ИКТ у Војводини.

Ипак, треба имати у виду да су приликом одабира offsho-ге локације компанијама најзначајнији следећи критеријуми: (1) трошкови (трошкови плата, инфраструктурни трошкови, и порези), (2) пословни амбијент (амбијент земље, ризик, инфраструктура, култура, заштита интелектуалне својине), и (3) расположивост људи и вештина (искуство услужног сектора и ниво квалитета, расположивост радне снаге, образовање и познавање страног језика, задржавање радника). Међутим, наша држава је у паду када је у питању ИКТ конкурентност.

По најновијем истраживању Светског економског форума из 2011. године Србија се налази на 95. месту на листи конкурентности. Према утицају ИКТ на нове производе и услуге налазимо се на 136. месту. Према значењу ИКТ-а за развојну визију владе наша држава је на 92. месту, капацитету привреде за иновације на 110. месту, а по доступности нових технологија на 123. позицији.

Да би привукла стране директне инвестиције у области ИКТ-а, Војводина мора сваки од наведених критеријума много да унапреди, јер када је у питању долазак ИТ инвеститора, тада се ради о глобалној конкуренцији локација.

Да би се постигли бољи ефекти у промоцији домаћих потенцијала у овој делатности, предуземо конкретне кораке како би државни органи у већој мери подржали активности пружања аутсорсинг услуга, што између осталог подразумева интензивније присуство представника ИКТ сектора у привредним делегацијама, представљање ове врсте ресурса на сајтовима државних органа, привредних удружења и заинтересованих компанија и формирање базе података са детаљнијим информацијама о домаћим ИКТ компанијама које се баве аутсорсингом. Посебна пажња биће посвећена и развоју тржишта online оглашавања, које је упркос расту у протеклих неколико година вишеструко мање него у мањинама у окружењу. Разлог томе је чињеница да се на њега одваја свега два до три одсто свих средстава која одлазе на рекламирање.

Имајући у виду чињеницу да у ИКТ сектору Војводине послује највећи број малих и средњих организација, које немају довољан капацитет да самостално наступају на развијеном тржишту, то захтева предузимање одговарајућих мере за развој кластера, како би се обезбедила неопходна конкурентност. Оснивањем ИКТ кластера у Војводини направљен је први корак у том правцу, а резултати које постижу његове чланице само потврђује

оправданост примене овог концепта. Упркос кризи, чланови кластера, њих укупно 23 који запошљавају 1.500 људи, су остварили годишњи раст од 23,4% (у 2008) и 30.61% (у 2009. години). Да би се омогућио прелаз кластера у више фазе развоја, неопходна је већа подршка од стране надлежних институција. То подразумева најпре умрежавање са преостала два ИТ кластера у земљи како би се боље искористиле прилике на домаћем тржишту, а потом успостављање кооперације са кластерима из региона, ради освајања иностраног тржишта. Велику улогу у томе треба да има Фонд за подршку инвестиција у Војводини.

17.4. Повећање ИТ писмености грађана

Поражавајућа је чињеница да нешто мање од половине лица у Војводини никада није користило рачунар. Заступљеност рачунара у домаћинствима у Војводини 2011. године износи само 53 %. Колико је то скромно може се закључити ако се упореде подаци Еуростата за 2009. годину, када је просек 27 чланица Европске уније у погледу поседовања рачунара у домаћинствима износио 71 одсто. Разлике су посебно уочљиве када се упореди заступљеност рачунара у урбаном и руралном делу Војводине, при чему је евидентно да се овај јаз од 2008. године додатно продубљује. За одређени део популације, у највећој мери за социјално угрожене категорије и старију популацију, приступ Интернету је често ограничен због недостатка персоналних рачунара.

На слаб раст продаје рачунара нашег, иначе веома незасићеног тржишта, највише су утицале неповољне финансијске опције за куповину рачунара. Као пример како се одлучно држава залаже за ИТ описмењавање својих грађана, може се навести Румунија у којој је спроведен пројекат „Еуро 200“, путем којег је држава дала становништву могућност да купи рачунар једним ваучером од 200 евра који је делила бесплатно. То је само један од мотора који покреће тржиште.

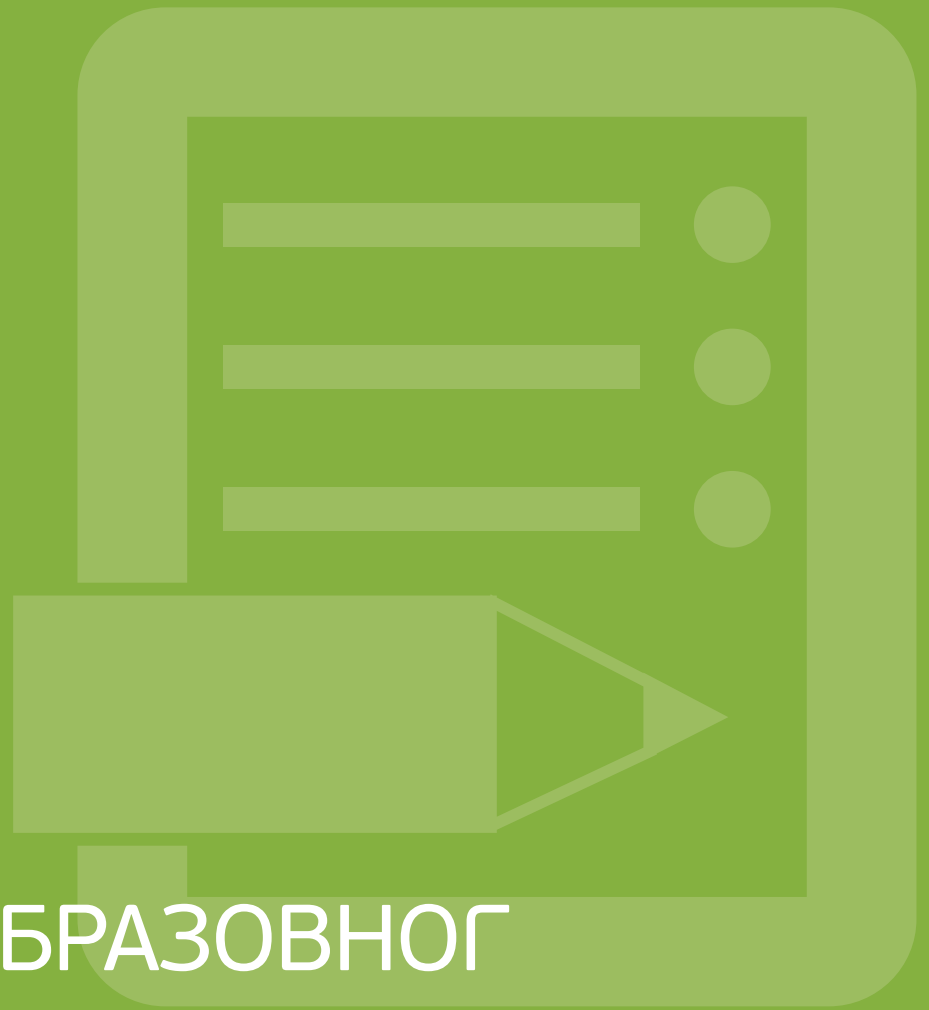
Поред тога што нашим грађанима поседовање рачунара представља луксуз, проблем се јавља и када је у питању познавање рада на рачунару, односно његова употреба. Грађани Србије на интернету најчешће размењују електронску пошту, користе Фејсбук, преузимају филмове и музику (углавном нелегално), док су радње попут комуникације са државним службама и трговина маргинално заступљене. Стога је потребно обезбедити минимални ниво информатичке писмености свим становницима, како би могли да искористе све предности које употреба ИКТ у свим доменима рада и пословања доноси. За то је неопходно да надлежне институције активно пропагирају интернет, електронску владу, државне услуге, које могу да се добију преко интернета, итд.

Што се тиче домаћих ИКТ стручњака и њиховог квалитета, евидентно је да постоји њихов дефицит. Чињеница је да Војводина има добру мрежу програмера, али да би

више приходовала од те гране неопходно је много више улагати, јер је веома изражена емиграције ИТ професионалаца, због ниских зарада.

Број студената информатике и телекомуникација није у складу са брзином раста ове делатности и потреба за њиховим знањем у државној администрацији и привреди. Према свим проценама, у овом тренутку Србија има око 10-12.000 ИТ стручњака, са годишњим приливом од 2.000 дипломаца. Зато ће ДСС покренути иницијативу да се одобре веће квоте за финансирање из буџета школовања студената који студирају информатику и телекомуникације, како би се благовремено створили потребни ресурси на ИТ тржишту рада. С обзиром да пословање у сектору ИКТ захтева веома стручне сертифициране кадрове, оспособљене за примену одговарајућих ISO стандарда, посебна пажња биће посвећена едукацији младих у области управљања квалитетом.

Као што је извозна снага ИТ тржишта Индије помогла да се обезбеди инфраструктура која подстиче домаћи раст, тако постоје могућности да се то исто уради и у Војводини, али не без одговарајуће промоције ИКТ индустрије и узимања у обзир квалитета / репутације, развоја напредних вештина и задржавања квалификованих кадрова, значајних покрајинских / државних подстицаја и подршке, и развоја интерне инфраструктуре. То су уједно опредељења за која ће се ДСС залагати.

18. РАЗВОЈ ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА И ИНСТИТУЦИЈА У ФУНКЦИЈИ ЕКОНОМСКОГ РАСТА ВОЈВОДИНЕ

18.1. Стање у образовању и школству Војводине

Школство у Војводини део је јединственог образовног система у Републици Србији. Оно обухвата све нивое образовања од предшколског, до високошколског, и спроводи се уз поштовање јединствених закона који уређују ову област. За потпунију анализу ове делатности и њеног значаја за привредни и друштвени живот Покрајине, неопходно је сагледати одређене специфичности војвођанског образовног простора. Прво, настава се, на свим нивоима образовања, одвија на српском језику, а може се изводити, под одређеним условима, и на језику националних мањина, због изражене мултиетничке структуре становништва и потребе да се она очува и у будућности. Друго, развој образовних институција у Војводини има дужу традицију од развоја у централној Србији. Први писани траг о школству у Војводини бележи постојање католичке латинске школе из XI века у Бачу и XII века у Тителу. Такође, школе су радиле и у православним манастирима и већим градовима у XVI и XVII веку. После колонизације, у XVIII веку, на овим просторима почињу да раде и школе на мађарском, немачком, словачком, румунском и русинском језику. Прва гимназија на српском језику основана је 1791. године у Сремским Карловцима (садашња "Карловачка гимназија"), а 1810. године у Новом Саду (садашња Гимназија "Јован Јовановић Змај"). Треће, финансирање основног образовања је делимично децентрализовано, али на вишим нивоима је непосредно повезано са издвајањима из републичког буџета. Због тога постоји и одређени паралелизам институција које се брину о развоју спровођења образовних програма, тако да покрајински секретаријат за образовање, под одређеним условима, може издавати дозволе за рад високошколским установама. Четврто, највећи део издвојених средстава за образовање се утроши на плате запослених и материјалне трошкове, а за развој нових програма и примену напредних метода рада остаје мање

од 10 % од издвојених средстава. Издвајања локалних самоуправа за унапређење рада основних и средњих школа се, углавном, базирају на унапређење услова рада, одржавање зграда и дворишта, а само мали део средстава се издвоји за нове програме и образовне акције образовних установа.

Преко покрајинског буџета се за све нивое образовања исплаћују плате, на шта се издвоји око 27 милијарди годишње, односно око 45 % покрајинског буџета. Половина од тих средстава се потроши на предшколско и основно образовање, 22 % на средње, а око 17 % за високо образовање. У републичком буџету издвајање за школство износи око 70 милијарди динара, односно око 10 %, али то је мање од 4,5 % од БДП Србије, што је међу најнижим издвајањима у Европи, имајући у виду просечно издвајање по становнику. Када би се применили европски стандарди, издвајање би требало да буде и пет пута веће, а посебно на нивоу високог образовања. Део средстава Војводина може надоместити из буџета за капиталне инвестиције. Истраживачки пројекти, лабораторије, заједничке студије са универзитетима у најразвијенијим земљама су од капиталног значаја за Војводину, бар толико колико и 500 метара пута у неком селу, или реконструкција Петроварадинске тврђаве у Новом Саду. То што се такви пројекти не могу снимати, нити отворати сечењем црвене траке, не би требало да их стави у други план. Духовне и научне вредности, које налазимо у организацији и привреди најразвијенијих земаља, то најбоље потврђују.

Обавезно образовање (припремно предшколско и основно) је бесплатно и финансира се највећим делом из државног буџета, с тим што држава не покрива трошкове набавке уџбеника, прибора, екскурзија, итд, тј. те трошкове сnose родитељи. Вртићи нису бесплатни. Органи локалне власти, такође, учествују у финансирању овог нивоа образовања, јер обезбеђују (или би требало да обезбеђују) 80% средстава за предшколско образовање. Предшколско образовање је обухватило око 96 % будућих ђака, што је много више него у осталим деловима Србије, али постоје значајне разлике у квалитету ове наставе и програма, с обзиром да нису усвојени стандарди и програм рада.

18.2. Правци промена у образовним институцијама у Војводини

Последице дугорочне кризе се у великој мери одражавају на доступност образовања. Многи ђаци не настављају школовање због материјалног стања породице, а фондови за подршку младима у процесу образовања су повезани са институцијама, а не са ђацима и студентима. Један од облика реформе је везан за доделу стипендија ђацима које би они употребили за школовање на изабраном факултету, што је коренито другачије од често паушалног додељивања буџета за школовање студената факултетима за којима не би било тражње да немају бесплатну школарину. Тиме би се омогућило да тржиште почне да делује и у сектору образовања (које

већ делимично делује чак и у здравству). Институција која не буде уписивала довољно студената мораће да се реформише, да уводи нове смерове, да осмишљава нове приступе тржишту рада и привреди, што ће им омогућити повратак на раније позиције и број студената. Овако, информације неопходне за реформу се примају са сумњом или се уопште не уважавају, заклањајући се иза научних потреба и мотива факултета. Наравно, за такву врсту реформе, информације о стању запошљавања и потребе привреде у будућности морају бити мерене и јавне, како би служиле као оријентир будућим студентима и средњошколцима.

Имајући у виду да је велики број наставних садржаја доступан на Интернету и кроз рачунарске вежбе, али само за оне ђаци који имају рачунаре, можемо рећи да је информатизација образовних процеса посебан аспект доступности образовања. Опремљеност рачунарима на нивоу основног и средњег образовања није довољна, нити адекватна, тако да су ђаци већ на том нивоу узраста у кашњењу у односу на своје вршњаке у развијенијим земљама. Зато се ДСС залаже за пуну подршку информатизацији школа, чиме би сви добили једнаке прилике за врло економичне облике додатног образовања у данас најважнијој дисциплини знања и вештина, информационим технологијама. Данас је у Војводини ученицима, којих има 137.435, на располагању 4.832 рачунара, односно на 28 ученика постоји један рачунар, али се у реалности распон броја ученика по рачунару креће од 2 до 160 ученика. Ако се пође од препоруке

да је оптималан број ученика по рачунару осам, може се констатовати да недостаје 12.328 рачунара, за шта је неопходно издвојити око 300 милиона динара, или три милиона евра, што је само 10 % једногодишњег издвајања за плате запослених у овој делатности. ДСС сматра да би то било једно од најоправданијих издвајања у области образовања, јер би могло да доведе до суштинске реформе садржаја и метода рада са децом, и то на свим нивоима образовања, јер се кашњања у стицању знања и вештина директно одражавају на планове и програме рада на највишим нивоима образовања.

Врло значајан напредак би се могао постићи на нивоу основног образовања када би се поново увела пракса целодневног боравка у школи за који би били разрађени конзистентни програми целодневног образовања. Овом мером би се отклонило неколико недостатака постојећег система. Прво, многи ђаци и њихови родитељи би били растерећени од проблема организације слободног времена, с обзиром да добар део деце након школе одлази у куће где су препруштени сами себи, услед заузетости родитеља. Друго, тиме би многи наставници који сада имају недовољан и неадекватан ангажман у наставном процесу добио прилику да се ефикасно укључи у васпитно-образовни процес. Треће, овај облик рада у школама би могао да представља додатни приход за саме школе. Четврто, за ђаци би се отворило безброј могућности за ангажовање, изван наставног процеса, у секцијама, клубовима и другим ваннаставним активностима, а под окриљем образовних институција.

На овакав корак су се до сада одлучили само у Основној школи "Никола Тесла", где су организовали целодневни боравак за 250 ученика нижих разреда. Ова школа је за сада прва и једина, не само у Новом Саду, већ и у читавој Војводини, која пружа овакву услугу. Имајући у виду користи од оваквог модела рада школе, ДСС ће учинити све да целодневни боравак деце од изузетка пређе у правило, односно у сталну праксу већине школа.

Развој модела школа које брину о свим аспектима образовања и васпитања младих, и то у највећем делу дана, могао би да промени и постојећи тренд да ћаци приликом поласка у школу у проценту преко 80 % воле школу, а да приликом њеног завршавања исти толики проценат је не воли и једва чека да је напусти. Школа мора бити пожељна за живот ћака и деце, и само на тај начин може да испуни своју образовну мисију и да развије позитиван однос према учењу.

Да се у финансирању примењују други стандарди, Војводина, као и цела Србија, би могла да рачуна на прављење образовне структуре. Овако, Војводина има бољу образовну структуру, од просека Србије, до нивоа средњег образовања, али на нивоу високог образовања постојећа структура је више него незадовољавајућа.

У образованој структури становништва старог 15 и више година, завршена средња школа је најчешћи вид образовања код оба пола (44% становника), на другом месту је основно образовање (25%, углавном старијег

слоја становништва). Од укупног становништва, 5% је са високом стручном спремом, а 4% са вишом стручном спремом.

Удео неписмених у укупном броју становника старијих од 10 година износи 2,4%. Сматра се да је неписменост искорењена, ако је мања од 3% популације старе 10 и више година, те се може рећи да је неписменост становништва АП Војводине сведена на низак ниво. Неке од карактеристика образовне структуре грађана Војводине су следеће:

- Једна петина становника има непотпуно основно образовање;
- Једна четвртина становништва, или 24%, има завршену основну школу;
- Четири од десет становника завршило је средњу школу;
- Завршен факултет има око 6 % становника;
- У оквиру средњег образовања неповољан је однос између општег и стручног школовања, у корист стручног, или 74%:26%;
- Однос трогодишњих и четворогодишњих средњих стручних школа износи 35%:65%. Упркос овој чињеници, тржиште рада је и даље суфицитарно с адекватним кадровима са завршеном четворогодишњом стручном школом;
- У развоју високог образовања бележи се пораст броја уписаних студената, као и број дипломираних студената (сада је тај број двоструко већи него 1990. године);
- Ефективност образовања у Србији, у односу на европ-

ске стандарде, веома је ниска, мерено трајањем студија (просечно 50 % дуже трају студије од планом и програмом предвиђеног времена, а само 25 % уписаних заврши факултет) и бројем запослених са факултетском дипломом који раде посао за који су се непосредно школовали.

Увођење студија на даљину и отварање издвојених регионалних центара појединих факултета, као стандардног облика организовања школовања, треба да допринесе доступности студија, смањењу трошкова студирања и повезивање са предавачима и факултетима највишег квалитета у одговарајућим научноистраживачким областима код нас и у свету. Међутим, овакве могућности не треба примењивати без контроле, имајући у виду да се под окриљем савремених облика наставе и полагања крију многе аномалије, па чак и злоупотребе.

18.3. Образовна структура и запосленост

Према степену стручне спреме, у АП Војводини је највише незапослених лица међу лицима са првим степеном стручне спреме (33,81%). Са друге стране, најмање незапослених лица има са седмим степеном стручне спреме, али је друштвени и лични губитак због њихове незапослености највећи. У Војводини, још увек, не постоје услови за спровођење анализе трошкова неостварене зараде (opportunity cost), те је немогуће одредити рентабилност личног улагања у образовање. Ипак, што се

тиче зарада, по подацима Републичког завода за статистику, просечна зарада особе са високом стручном спремом била је 1,5 пута већа од особе са вишом стручном спремом (виша школа) или висококвалификованог радника, скоро 2 пута већа од особе са средњом стручном спремом, и више од 3 пута већа од неквалификованог радника. Самим тим, јасно је да је побољшање образовне структуре директно повезано са повећањем стандарда становника Војводине, као и конкурентности читаве привреде, јер је стручност запослених у условима примене савремених технологија прва претпоставка успешног пословања.

Знања која данашњи студенти стичу на факултетима, истраживачки пројекти који се спроводе у институтима и у развојним центрима компанија, определиће будућност војвођанске привреде. Технолошка опремљеност модерних компанија, дигитализација у производним погонима и електронско пословање у администрацији утичу на то да и компетенције средње образованих запослених морају бити унапређене и стално обнављане. Ако је знање наших студената и радника који сада раде у другим земљама њихова највећа конкурентска предност на међународном тржишту рада, нема разлога да не верујемо да стручњаци школовани у Војводини не могу да покрену и ревитализују и домаћу привреду. Због тога ћемо издвојити много више средстава за повећање броја студената природних и техничких наука и осавремењавање програма и начина на које инжењери свих видова стичу своја знања.

Број инжењера који ће се школовати у будућности и повезаност њиховог знања са практичним потребама производних компанија у прерађивачкој, машинској, електро и хемијској индустрији ће бити пресудан за долазак инвеститора. На изванредан начин, то подразумева и промену која ће догоровно да се одрази на структуру новосадског универзитета, који сада има више од половине факултета који су усмерени на друштвене науке. Поред тога, и код приватних факултета који су регистровани у Покрајини нема ни једног који ради у области техничких наука, тако да то додатно погоршава структуру студената, а касније отежава њихово запошљавање, што дугорочно умањује мотивацију младих да студирају.

На 14 факултета новосадског државног универзитета студира више од 47 хиљада студената, док на 24 приватна факултета сада студира више од 13 хиљада студената. Испоставе приватних факултета су регистроване чак и у местима са мање од 10 хиљада становника, тако да се студије бар физички приближавају младима, али по ценама су врло често недоступне и не одговарају квалитету знања која пружају. Због тога је неопходно у наредним циклусима акредитација више пажње посветити испуњењу стандарда који су обавезни, у погледу квалитета наставника, начину организовања наставе и опремљености потребним средствима за активно студирање студената.

Ако су циљеви земаља које су највећи извозници везани за повећање броја инжењера изнад броја високообразованих у свим другим областима, онда ни Војводи-

на нема други правац развоја образовања сем да усвоји ту сразмеру. Други врло значајан искорак у тој области је потреба да се стручњаци задрже у земљи, а трећи да многи од њих остану да живе и раде на селу. За то су неопходна нова радна места, инвеститори у гранама привреде које траже високо стручна знања и промена модела подршке запошљавању.

Данас је издвајање за подршку запошљавању инжењера и неквалификованог радника исто. Међутим, када се има у виду процес стварања нове вредности и структура запослених у производним компанијама, тада се запажа да на једног запосленог инжењера просечно иде 10 запослених са нижим нивоима квалификација. С друге стране, још увек се не примењују регионални критеријуми подстицаја запошљавању, тако да се многи инвеститори одлучују да лоцирају своје инвестиције на локацијама које им омогућују доступност квалификованих кадрова. Због тога се дешава да на селима нема ни једне нове инвестиције, која би обезбедила дисперзију њихове привредне структуре и задржавање младих стручњака. Овако се дешава да на селу недостају неке професије, а да су оне у градовима у суфициту. То је најбоље видљиво управо по потребама за одређеним квалификацијама у образовним институцијама, посебно на нивоу основног образовања. Професора језика, предмета из природних наука и специјалиста у средњим школама је недовољно, тако да је око 50 % покривености наставе на тим предметима нестручно и привремено, али са деценијским трајањем.

18.4. Образовање одраслих као потреба и прилика

У свим прокламацијама о образовној политици модерних друштава стоји да је знање највреднији ресурс - оно утиче на стопу запослености, економски раст, повећање продуктивности, али и доприноси унапређењу међуљудских и међуетничких односа, повећању грађанских слобода, еколошке свести, унапређењу здравља, еманципацији жена, смањењу разних врста дискриминације. Услед брзих демографских, социјалних, политичких, економских и научно-технолошких промена, знање се мора стално иновирати. Уколико једно друштво није спремно да буде у непрестаном процесу учења, време ће га претећи. Образовање одраслих је, због свега тога, постало стална тема многих међународних организација - од UNESCO, Европског савета, Светске банке, OECD, до UNICEF, FAO, Међународне организације рада, Светске здравствене организације и, наравно, Европске уније. У декларацији Поглед у будућност усвојеној на Петој конференцији UNESCO, наводи се да „човечанство у образовању види нужни допринос тежњи да се досегне идеал мира, слободе и социјалне правде“.

Војводина, међутим, има пет стотина хиљада грађана са завршеном основном школом или са свега неколико разреда, и - разорене институције образовања одраслих, некадашње социјалистичке радничке универзитете. Такође, издвајања за образовање одраслих су потпуно маргинална и препуштена самим грађанима,

који тешко могу да их доведу у везу са њиховим економским стањем и приликама за посао. Институције задужене за запошљавање недовољно, или врло централизовано, организују неке курсеве и радионице, али су ефекти већи у медијима него у расту запослености. Стручне средње школе, више и високе школе за тај посао имају капацитете, али треба неко да их уједини, да покрене циклус и да промовише нови приступ послодавцима који могу отпуштање старијих радника да замене њиховом преквалификацијом или дообуком, или иновирањем знања. Овако, млади су претња старијим радницима, а старији кочница развоја младих, а у суштини се ради о потреби за процесом сталног учења и стварања конкуренције.

18.5. Пракса као пут ка лакшем запошљавању

Недовољно практичне наставе један је од највећих проблема образовног система и на нивоу средњег, вишег и високог образовања, а посебно на нивоу последипломских, докторских студија. У свету је тенденција све већег преплитања практичне наставе са теоријском, те на вредност стечене дипломе не утиче само усвојено знање, већ и способност његове примене у пракси. Због недостатка радног искуства, ћаци и студенти се по завршетку школовања суочавају с проблемом проналажења адекватног запослења, јер положи тестове, али не испоље довољно способности за решавање практичних

задатака. Непостојање искуства се онда појави као највећа препрека првом запослењу, а значајно утиче и на уговорену почетну зараду. Од праксе, корист могу да имају и послодавци и студенти. Послодавци добијају могућност да ангажују младе, образоване људе за ниже накнаде, а студенти да добију сталан посао ако се добро покажу.

Покрајински секретаријат треба компанијама и предузетницима који примају ћаке и студенте на праксу да понуди одређене олакшице у виду субвенција трошкова организације праксе. Дуга традиција и добро осмишљени програми праксе ћака и студената су, у неким земљама, довели до могућности да практиканти зарађују. У складу са временом проведеним на пракси, годином школовања и врстом посла који обављају, практиканти добијају зараду, која јесте значајно мања од редовне, али представља први подстрек и материјалну олакшицу за даље школовање, а за многе и за прво запослење. Пракса је код нас још увек више изузетак, него правило, у раду образовних институција, али то треба да буде промењено, тако да она постане обавезан део школовања и наставног програма. У Белгији обавезна пракса за студенте траје годину дана, како би се оспособили да по завршетку студија могу одмах да почну да раде, у Немачкој траје 12 недеља, а на факултетима у Словенији четири недеље. Пракса у средњим школама је обавезна у свакој години школовања, а поред редовне, у току године, постоје и летње праксе.

18.6. Повезаност привреде и образовних институција

Недопустиво је да многи млади таленти пропадају само због немогућности њихових породица да финансирају њихово школовање. У земљама које су процес транзиције од социјалистичке, планске, до тржишне економије прошле на најефикаснији начин још увек је бесплатно високо образовање доминантан облик. Тако у Чешкој, Словачкој, Пољској, само је мали број приватних универзитета, а више од 90 % студената не плаћа школарину. Чак и у земљама, као што је Аустрија, финансирање високог образовања се реализује само кроз плаћање неког вида партиципације, која не прелази 10 % реалне цене школарина. Просечна школарина у Војводини на државном Универзитету прелази 700 евра, а на приватном није нижа од 1.200. При оваквом стандарду, за многе студенте је то превише, те напуштају школовање пре завршетка, а онда је то двоструки губитак. Покрајински секретаријат би у заједничкој акцији са локалним самоуправама, на основу прегледа података о потребама привреде, могао да примени политику стимулисања одређених студија и кроз адекватне стипендије и кредите да поправи кадровску структуру покрајине, већ у наредних седам, осам година.

Без јасних сигнала које су професије траженије, многи млади се руководе у избору студија погрешним критеријумима, а онда не могу да нађу запослење. Тренутно

више од 10 хиљада свршених студената у Војводини тражи посао. Недопустиво је и то да многи млади годинама ченају на своје прво запослење, да се многи запошљавају сасвим неповезано са професијом за коју су се школовали и да многи од њих из тих разлога одлазе у друге земље да стичу своје прве приходе и да дају допринос развоју тих земаља и њихових предузећа. Данас се суочавамо са проблемима да стотине младих лекара, стоматолога, ветеринара, агронома, филолога, па и правника, менаџера, немају запослење, а школски програми, политика уписа, број буџетских студената и факултета нису у процесу корените реформе. У исто време, многе школе немају професоре језика, предмета из природних наука, информатике, предузећима недостају инжењери и друго. Овакве аномалије се морају решити кроз доследну и дугорочну оријентацију на промене у мрежи високошколских установа и политици финансирања уписа буџетских студената.

Програми подстицања образовања и запошљавања младих треба да буду креирани у складу са образовним циљевима Покрајине и квалификационом структуром незапослених, док образовни програми треба да буду креирани у складу са потребама привреде и јавног сектора. Грешке да се под једнаким условима подстиче образовање за занимања која немају тражњу у привреди и јавном сектору ће платити најмлађе генерације, али одговорност за њих имају институције које такве програме и уписну политику одобравају.

18.7. Промена номенклатуре занимања

Важећа номенклатура занимања настала је у време Социјалистичке Федеративне Републике Југославије 1990. године, а конципирана осамдесетих година. Време у коме је настала номенклатура карактерисале су потпуно другачије прилике. Данашњи развој тржишта рада захтева другачију професионалну и територијалну мобилност радне снаге и тражи константну промену занимања или одређених послова унутар занимања (пет до седам пута у току радне каријере). Како је промена или израда наведене номенклатуре веома дуг и сложен процес у коме учествују све интересне групе, државне установе (школе, факултети, Национална служба за запошљавање, и др.), заинтересована министарства, то је потребно започети процес израде стандарда занимања. Приоритети би могли бити стављени на:

- традиционална занимања;
- занимања са високим нивоом тражње на тржишту рада и високим степеном запошљавања уз минималан боравак на евиденцији незапослених лица;
- велики број ученика, праћеног у дужем низу година, који се опредељују за нека занимања;
- лако запошљивање са аспекта развојних перспектива сектора;
- заинтересованост послодаваца;
- постојања стручних тимова за израду стандарда занимања из света рада.

С обзиром на стање у области образовања, стратешки циљеви за чије остварење се залажемо у наредном периоду су:

- развој система стандарда који се односе на установе, наставнике и образовне програме;
- повећање квалитета и ефективности система образовања и оспособљавања;
- доступност образовања и оспособљавања за све;
- смањење удела оних који рано напуштају школова-

ње, пре стицања стручних знања;

- оријентација према повезивању са потребама развоја привреде и стањем на тржишту рада, што подразумева равнотежу између општег и стручног, теоријског и практичног образовања;
- континуирано образовање наставника и модернизација метода њиховог рада;
- повећање нивоа запошљавања у области интелектуалних услуга.

A stylized graphic of green leaves and a stem, rendered in various shades of green, positioned in the upper right quadrant of the page.

19. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ОДРЖИВИ РАЗВОЈ ВОЈВОДИНЕ

Заштита околине основни је предуслов дугорочног и одрживог развоја. Војводина има разноврстан биодиверзитет, који је протеклих година умногоме девастиран. Стога је један од главних приоритета ДСС-а обезбеђивање очувања и даљег побољшања квалитета животне средине, јер је то јемство одрживог развоја Покрајине. Одрживи развој омогућава испуњавање потреба садашњости, без ускраћивања могућности будућим генерацијама да задовоље своје потребе. Суштину концепта одрживог развоја чини интеракција развоја животне средине и међусобна усклађеност и комплементарност развојне политике и политике заштите животне средине, које уважавају законитости еколошких система. То захтева складан однос екологије и привреде, односно балансирање социјалних, економских и фактора заштите животне средине, како би се природно богатство сачувало и за будуће нараштаје.

Економска криза је допринела да многе земље преиспитају своју политику заштите животне средине и одрживог развоја, имајући у виду енергетску кризу, климатске промене, и нагли раст цена хране. За већину њих тренутно стање представља јединствену прилику за корените друштвено-економске промене у правцу окретања тзв. општем „зеленом“ привредном расту, који се постиже подстицањем развоја „зелене економије“, односно креирањем нових „зелених“ радних места која су у директној вези са животном средином и широким коришћењем обновљивих ресурса као извора енергије.

Развој зелене економије у Војводини захтева усвајање адекватне политике, која би створила привлачан амбијент за прилив инвестиција у областима везаним за обновљиве изворе енергије, одр-

живо управљање отпадом, рециклажу, пољопривреду и шумарство, енергетски ефикасну грађевину, еколошке материјале, чистије и ефикасније технологије, итд.

19.1. Постојеће стање животне средине у Војводини

Воде Војводине су најлошијег квалитета у Србији, посебно у региону Великог бачког канала, који је најтамнија еколошка тачка не само у Србији, него и у Европи. Процењује се да је само у делу тока кроз Врбас, где је канал најзагађенији, наталожено скоро пола милиона кубних метара муља с разним отровним материјама, а дубина воде, у којој већ одавно нема било каквог облика живота, једва да досеже педесетак центиметара. Живот поред овог водотока је неподношљив, јер се из њега шире испарења непријатног мириса и са високим садржајем отровних супстанци. Колико је загађеност Великог бачког канала штетна по здравствено стање грађана који живе у његовој околини, види се по рекордном броју оболелих од канцерогених обољења не само у Војводини, него и у целој Србији.

Велики проблем у Војводини је и стање, а посебно однос према ионако редукованим површинама под шумским заједницама и аутохтоним екосистемима. Војводина је подручје са најмање шума у Европи, јер је свега око 6,5 % земљишта покривено шумом, док је европски просек 33 %. Проблем пошумљености Војводине је нарочито изражен у Банату. Уколико се на том плану

не буду предузели радикални кораци, крајњи резултат оваквих процеса је потпуно нарушавање природне равнотеже и угрожавање опстанка људске популације.

Када је реч о комуналном отпаду, може се рећи да је Војводина још далеко од успостављања еколошки безбедног и ефикасног система његовог управљања, због чега и данас више од половине укупне количине смећа коју производе домаћинства завршава на огромним дивљим депонијама, где постаје стални извор загађења земљишта, воде и ваздуха. То не чуди, имајући у виду да чак 195.402 грађана Војводине није покривено услугама јавно-комунланих предузећа. Нажалост, многе општине немају решено питање сакупљања и одлагања отпада, а рециклирање отпада је још увек на нивоу идејних решења.

У Војводини постоји изграђена само једна савремена санитарна депонија у Кикинди и 569 несанитарних депонија. Постојеће депоније, које се налазе у непосредној близини насеља и путева, вишеструко загађују животну средину, јер се на њима отпад одлаже без било каквог претходног третмана, оне немају изолацију, нити систем за сакупљање оцедних вода, као ни депонијских гасова. Поред наведених чињеница, капацитет постојећих депонија у већини општина у Војводини је довољан да се на њима одлаже отпад још само неколико година. Неке депоније су старе више од 50. година (депонија у Силбашу, општина Бачка Паланка, која ради од 1956. године).

У многим срединама препознају да управљање комуналним отпадом има велики економски потенцијал кроз наплату услуга, процес рециклаже и прикупљања енергије. Међутим, проблеми у спровођењу донетих закона и подзаконских аката, хронична неефикасност и неодлучност локалних и покрајинских власти, стални проблем са финансирањем, али и компликована административна процедура, главни су разлози због којих се Војводина може сврстати на само дно европске лествице у ефикасности управљања комуналним отпадом. Због озбиљног заостајања у испуњавању стандарда, за Војводину се може рећи и да је једна од ретких европских покрајина у којој не постоји формирано тржиште комуналним отпадом. Непостојање правих центара за рециклажу или постројења за прикупљање природног гаса тренутно своди управљање отпадом на просто депонување, док се процес раздвајања отпада и његова рециклажа бележе у изолованим случајевима. Постојеће стање је веома забрињавајуће имајући у виду да отпад у Војводини карактерише изузетно велика количина биоразградивог материјала, који достиже удео и до 65%.

Један од кључних проблема у изградњи регионалних депонија је слаба реализација инвестиционих пројеката изградње инфраструктуре за управљање отпадом. Разлог томе је чињеница да није обезбеђена адекватна стручна помоћ локалним самоуправама приликом израде физибилити студија и пројеката, посебно у домену развоја система финансирања и примене економских

инструмената, који би омогућили доношење рационалне одлуке да ли прикупљање и управљање отпадом да препусте приватном партнеру, да то питање регулишу кроз заједничко предузеће или концесију, или самостално финансирају пројекат и задрже посао за локална ЈКП-а. Осим тога, већина локалних самоуправа се нашла у дилеми којој регионалној депонији да се прикључи. Адекватна подршка локалним самоуправама није обезбеђена ни када је у питању суочавање са компликованим административним процедурама, нити за амортизовање политичких притисака са сменама локалних власти. Све наведено се показало као непремостива препрека за многе локалне самоуправе. Покушаји да се у ову област доведе приватни партнер не показују се обавезно као успешни, а повезивање општина у циљу изградње регионалних депонија тешко се спроводи у већини региона у Војводини, па многа питања о начину рада будућих депонија остају отворена.

Са наведеним проблемима су се суочили и челници кикиндске општине приликом изградње, за сада, једине регионалне депоније у Војводини. Наиме, општина Кикинда и страна компанија формирале су заједничку компанију с планом да током 25 година односи, депонује, а касније и сортира и пресује сакупљено смеће на територији Кикинде и неколико суседних општина. Организовање одношења смећа и изградња савремене депоније током 2006. године били су први кораци у реализовању овог посла, али се даље од тога није напредовало. Изградња постројења за рециклажу или

постројења за прикупљање природног гаса на тој депонији, међутим, тек је у плановима. Општина Кикинда касни у исплатама за депоновање смећа и после пуно неизвесности успела је да постигне договор са шест околних општина да смеће испоручују њеној регионалној депонији. На другој страни, страна компанија, иако се обавезала, још није покренула примарну и секундарну селекцију, ни рециклажу.

Савремено управљање отпадом није уведено чак ни у Новом Саду, иако постоји потреба за санитарно-техничком депонијом са модерним рециклажним центром на шта је ДСС својевремено интензивно указивала локалним властима и нудила сву расположиву помоћ око изградње. Такође, још увек није утврђено које општине ће се придружити Новом Саду у реализацији овог пројекта и да ли ће у овај посао бити укључена приватна компанија. За сада, Нови Сад има погон за сепарацију где педесетак људи ручно одваја рециклажни материјал.

Разлог овако лошег стања у домену заштите животне средине је недостатак адекватног политичког, и административног капацитета у Војводини. Та ограничења су резултат игнорисања проблема животне средине и одрживог развоја, као политичког и економског проблема и питања опстанка и социјалног развоја. Главни проблем остварења постојеће државне стратегије одрживог развоја на покрајинском нивоу је формализација, која је управо видљива кроз неефикасан и неефективан

процес реализовања стратегије, недостатак интересовања субјеката политичког живота за ефекте њене реализације и неадекватну медијску покривеност.

19.2. Правци промена у области заштите животне средине и обезбеђивања одрживог развоја

Да би се обезбедио одрживи развој, приоритетни циљеви ДСС-а у области заштите животне средине у Војводини су следећи:

- Унапређење правног и институционалног оквира заштите животне средине;
- Развој зелене економије (подстицање отварања нових зелених радних места);
- Развој еколошке свести и унапређење образовања у области заштите животне средине и одрживог развоја;
- Обезбеђење одрживог коришћења енергије; и
- Очување, заштита и обнова животне средине.

19.2.1. Унапређење правног и институционалног оквира заштите животне средине

Један од главних приоритета ДСС-а биће унапређење правног и институционалног оквира заштите животне средине у Војводини, што подразумева:

- Израду Агенде 21 за Војводину;
- Израду еколошког акционог плана Војводине;
- Формирање надлежних органа локалне самоуправе задужених за бригу о животnoj средини и одрживом развоју;
- Стварање услова за већу примену постојећих закона везаних за животну средину;
- Спровођење реформе система финансирања заштите животне средине;
- Унапређење мониторинга примене Закона о заштити животне средине;
- Праћење рада и извештавање јавности о активностима надлежних органа локалне самоуправе задужених за бригу о животnoj средини и одрживом развоју;
- Успостављање партнерства са невладиним организацијама које се баве екологијом и подстицање међусобне сарадње.

Обезбеђење одрживог развоја у Војводини захтева усвајање адекватне политике која ће у свом фокусу имати очување, заштиту и унапређење животне средине. Темељни документ о одрживом развоју јесте Агенда 21, коју је држава начелно прихватила. Имајући наведено у виду, сматрамо неопходним израду Агенде 21 за Војводину. Конкретно када је у питању град Нови Сад, применом концепта одрживог развоја из Агенде 21, залагаћемо се за спровођење следећих активности:

- Формирање затвореног „зеленог прстена“ око подручја града;
- Активно подржавање од стране града развоја мањих насеља у околини;
- Унапређење енергетске ефикасности;
- Формирање мреже зелених површина, итд.

У случају неразвијене еколошке свести, најадекватнији начин очувања природног богатства и здраве животне средине јесте стварање услова и обезбеђивање подршке за примену јасних и прецизних закона којима се регулише ова комплексна област. Иако је наша земља ратификовала многе међународне уговоре и конвенције, то само по себи није довољно, постоји и обавеза њихове имплементације. Слично је и када је у питању домаће законодавство, премда је у протеклом периоду направљен изванредан напредак када је у питању доношење закона из области заштите животне средине, оно што се показало проблематичним у Војводини је управо њихово спровођење. То се најочигледније манифестује на примеру управљања отпадом и изградњом депонија, имајући у виду да је комуналним предузећима требало више од годину дана за анализирање нових закона и подзаконских докумената и утврђивање стварних потреба, а неке тај посао још увек нису завршиле. То јасно указује на потребу поједностављења процедура и обезбеђења веће подршке локалним самоуправама у спровођењу закона, за шта ће се ДСС залагати.

Посебна пажња ће бити посвећена положају и ефикасности институција надлежних за заштиту животне средине, као и оснивању органа локалне самоуправе

задужених за бригу о животној средини и одрживом развоју. Једно од поглавља Агенде 21 о битним групацијама је и оно које се тиче улоге локалних власти. Имајући у виду тренутно стање животне средине, преко је потребна израда и примена локалних агенди у сваком региону, подручју или граду, које доносе јасну визију будућности која је у складу са животном средином, а не у конфронтацији са њом. Разлог томе је чињеница да сваки процес одрживог развоја има своје карактеристике, односно детерминисан је локалним условима. Локал - агенда није само стратегија заштите животне средине, већ она укључује и решавање социјалних и економских питања. Стога ћемо инсистирати да се обезбеди већа покрајинска подршка за израду локалних еколошких акционих планова и њихово заживљавање у свим локалним самоуправама у којима то до сада није учињено, како би се обезбедила полазна основа за стварање одрживих заједница. То ће помоћи да заједнице на одговарајући начин размотре и усредсреде пажњу на главне еколошке проблеме који негативно утичу на животну средину, екосистем и људско здравље, утврде реално стање, као и начине и могућности за обнову животне средине.

Разлог веома лошег постојећег стања животне средине је последица недовољног улагања у ову област. Наиме, укупна улагања Србије у области заштите животне средине износе од 0,2 до 0,3 % БДП, а у 2010. години су била на још нижем нивоу, што је десет пута мање од европског просека. Стога је потребна реформа си-

стема финансирања заштите животне средине кроз повећање издвајања из државног и покрајинског буџета, побољшање наплате прихода и проширење основице за наплату, оснивање наменских фондова, децентрализација финансирања, и повећање улагања приватног сектора. На тај начин би било омогућено повећање годишњег издвајања за све програме у подручју заштите животне средине на 2 % бруто домаћег производа, што сматрамо неопходним за обезбеђивање одрживог развоја. Примера ради, Фонд за заштиту околиша Хрватске само од разних еколошких накнада годишње приходује око 170 милиона евра, на пројектима заштите животне средине запослено је 4.500 људи, и то је једина област која није била погођена економском кризом.

У складу са тенденцијама у развијеним земљама, индустрија ће убудуће имати много важнију улогу када је у питању издвајање средстава за заштиту животне средине, али и екобизнис, који ће директно радити на заштити животне средине. Међутим, у Војводини чак не постоје ни подаци колико новца за заштиту животне средине издваја индустрија, стога се у наредном периоду мора направити такозвана зелена књига и утврдити реално стање за сва предузећа. Одрживи развој треба подстицати фискалним мерама на локалном нивоу, које за циљ имају спречавање загађења и расипање природног богатства. Да би се то постигло, неопходно је континуирано примењивање начела „загађивач плаћа“ и обезбеђење издвајања дела средстава која плаћају загађивачи у Програме јединица локалне самоуправе,

односно у подручја где је нарушавање животне средине настало.

Такође је неопходно јачање капацитета инспекцијских служби и формирање стручних тимова за мониторинг у области заштите животне средине. Успостављање система одговорних лица и координација инспекцијских служби у вршењу надзора омогућили би унапређење мониторинга и спречавање несавесног деловања лица када је у питању заштита животне средине. Надлежни органи задужени за заштиту животне средине морају имати обавезу редовног информисања грађанства о активностима и одвијању сваког појединачног програма. Да би се то обезбедило, предлагемо увођење информационог система за заштиту животне средине у Војводини.

Информациони систем за заштиту животне средине Војводине обезбедио би бољу информисаност свих грађана, а у сарадњи са одговарајућим републичким и локалним органима био би редовно ажуриран свим релевантним подацима из домена заштите животне средине. Такође би садржао: прогнозе за елементарне непогоде, мапе буке, звучне изолације, мапе климе и климатских промена, периодичне прогнозе, планска документа, анализе, и извештаје значајне за животну средину, и базу прописа, одлука, правилника и инструкција везаних за њихово спровођење. Утрошак средстава за реализовање програма из области заштите животне средине и одрживог развоја био би у потпуности тран-

спарентан објављивањем годишњег програма и извештаја о стању животне средине на сајту, који би, такође, био креиран.

19.2.2. Развој зелене економије

У најразвијенијим земљама света капитал се све више улаже у развој зелене индустрије, заштиту околине, и штедњу енергије и других ресурса. Имајући у виду да је развој зелене индустрије тек у повоју код нас, као и огромну незапосленост у Војводини, посебно нискоквалификованих радника, ДСС ће се залагати за обезбеђивање одговарајућих подстицаја у циљу развоја зелене економије, која отвара велике могућности за нова радна места.

Да би се омогућио развој зелене економије (управљања отпадом, рециклаже, индустрије енергије ветра, итд.), потребно је створити услове за привлачење инвестиција у нова зелена радна места и села. За то је неопходна проактивна државна и покрајинска политика, као и успостављање механизма које грађани и привреда могу да прате. Обезбеђење адекватног пословног амбијента за развој „зелене економије“ захтева развој тржишта (отпада, обновљиве енергије), смањење и поједностављење процедура за издавање дозвола и концесија, прилагођавање система опорезивања и накнада, обезбеђивање подстицајног система финансирања, увођење савремених технологија.

Посебан приоритет у Војводини треба да буде развој зелених села. Војводина има изузетан потенцијал да постигне много боље резултате у продаји високо квалитетне хране, као и за развој других зелених послова (еко- туризам, производња енергије од отпада са њива, пелета и брикета, о чему је у овом Програму већ било речи). За то је неопходно подстицање одрживе пољопривредне производње кроз систем органске производње на нивоу локалних заједница, као и успостављање мреже зелених произвођача са циљем обезбеђивања неопходног капацитета за наступ на тржиштима, организовање едукације о утицају производње на животну средину, итд.

Иако су у развијеном свету послови са рециклажом и прерадом комуналног отпада високопрофитабилни, неадекватна примена стандарда, проблеми у примени донетих закона и подзаконских аката, и неефикасност локалних и покрајинских власти допринели су томе да у Војводини још не постоји формирано тржиште секундарних сировина. То је разлог што не постоје званичне процене о вредности тог тржишта у Војводини, док се незваничне крећу од неколико десетина до више стотина милиона евра. Програм ДСС-а предвиђа увођење тржишних механизма и у ову област, кроз инструменте који се до сада у Покрајини нису користили.

Да би се успоставио савремени модел управљања отпадом, ДСС сматра да је неопходно да надлежне покрајинске институције подрже формирање мреже сакупљања

и рециклаже комуналног отпада, која би омогућила прикупљање селективног отпада из домаћинства и индустрије, оснивање социјалних предузећа која би запошљавала сакупљаче секундарних сировина, и њихово повезивање са фирмама које се баве рециклажом. Успостављањем оваквог система, на регионалним депонијама би се смештао само нерационални отпад.

Садашњи економски инструменти који се користе за управљање комуналним отпадом не само да су неадекватни, него су веома често и контрапродуктивни. Ту се, пре свега, мисли на наплату накнаде за одношење смећа која је заснована на броју квадратних метара стамбеног или пословног простора, што је неефикасно, јер не подстиче рециклажу. Стога је неопходно довести у везу наплату накнаде са стварном количином одбаченог смећа, како би се утицало на свест грађана и створили подстицаји за претходно сортирање, смањивање и рециклирање отпада. Као пример како се то успешно спроводи, може се навести пракса у Немачкој у којој је наплата везана за број стандардних контејнера, које има свако домаћинство појединачно и у које се одлаже селективно смеће. Тамо где је то неизводљиво, или неоправдано скупо, наплату би требало вршити по члану домаћинства. Такође, треба имати у виду да је за повећање количине прикупљеног сепарисаног смећа неопходно предузети конкретне активности да се поставе контејнери за различите врсте смећа на улицама и обезбеде одговарајуће кесе за сепарацију, како би се у домовима почело разврставати кућно смеће. Ова пракса,

која се редовно спроводи у свим развијеним земљама, успешно је развијена у неким општинама у Војводини, али у већини није.

Информисање и едукација грађанства о неопходности рециклаже пластике, папира, гуме, гвожђа, грађевинског отпада, као и подстицаји и подршка да се ови процеси заиста и одвијају у пракси, треба да буде непрекидна активност свих који раде на пословима заштите животне средине у Војводини. Као пример развијене свести о неопходности и значају заштите животне средине, може се навести акција јавно комуналног предузећа из Куле, које је једно од најнапреднијих у Србији по сакупљању ПЕТ амбалаже о чему говори податак да је захваљујући ажурности грађана сакупљено више од 5 милиона пластичних боца за рециклажу, односно седам тона месечно. За сакупљање пластичног отпада ЈКП у Кули је набавило 40 наменских контејнера, а домаћинствима се за одлагање ПЕТ амбалаже бесплатно обезбеђују специјалне вреће. Такво залагање је усмерено на јасно утврђеном циљу да се више од 30 % пластике која се баца у граду врати у рециклажу. Житељи Куле који уредно одлажу пластични отпад добијају 10 % попушта на рачуне за одношење смећа, што је недовољно у поређењу са доприносом који дају.

Иако је сврха ове акције првенствено еколошка, финансијски ефекти који се њом постижу говоре много. Наиме, приходима од овог посла покривају се само трошкови његове реализације, што јасно указује да шире

усвајање овог концепта, иако има изузетне бенефите за очување животне средине, не би обезбедило позитивне резултате јавним предузећима, а није подстакло ни приватне инвеститоре да се укључе у ову делатност. То јасно указује на неопходност развоја тржишта и утврђивања реалне цене секундарних сировина, као и промену критеријума за наплату накнада за одношење смећа и повећање нивоа наплате накнаде, пре свега, за индустријске кориснике, да би се покрили не само оперативни, већ и капитални трошкови сакупљања, сортирања, третирања и одлагања отпада и остварила адекватна зарада. Овим би се створили услови за привлачење страних и домаћих инвеститора у ову област, што је могуће остварити успостављањем јавно - приватног партнерства.

Имајући у виду да фирме које се баве рециклажом очекују од надлежних да уреде локације у градовима, где ће се сав комунални отпад довозити, како би га одатле, раздвојеног по врстама, лакше транспортовале на обраду, ДСС ће покренути иницијативу да се на територији Војводине, посебно у великим градовима, оснују социјална предузећа за сакупљаче секундарних сировина. Према проценама у Србији има око 40.000 сакупљача секундарних сировина (прецизних података за Војводину нема), који најчешће припадају рањивим групама, веома су слабо плаћени за свој рад, без икакве заштитне опреме, а ускраћени су за социјалну и здравствену заштиту. Оснивањем социјалних предузећа било би омогућено њихово увођење у легалне токове привреде,

што би им обезбедило редовне приходе, имајући у виду да је ступањем на снагу новог Закона о управљању отпадом забрањено прикупљање отпада на неорганизован начин, чиме је доведено у питање њихово преживљавање. С друге стране, социјална предузећа би имала шансу да се изборе за део тржишта кућног смећа, али и обавезу да део профита инвестирају у унапређење рада и образовање запослених, а држава и локалне власти би требале да им омогуће подршку за учешће на тендерима.

Сем еколошких благодети, заокруживање система управљања отпадом имало би и економске предности, будући да војвођанско тржиште секундарних сировина има изузетан потенцијал, с обзиром да се сакупља само део кућног смећа и индустријског отпада, а рециклира мање од 10 % отпада. Када би сво смеће из домаћинства и индустрије било прерађено и враћено у употребу, вредност тржишта би била вишеструко већа од постојеће.

У циљу успостављања адекватног система мониторинга, као основе за оцену оправданости обезбеђивања већих подстицаја и постигнутих резултата, неопходно је дефинисање индикатора за утврђивање и праћење напретка који остварује зелена економија. Ту се, пре свега, мисли на квантитет и квалитет новоформираних радних места у „зеленом“ сектору, учешће маргинализованих група, допринос руралном и равномерном регионалном развоју, и сл.

19.2.3. Развој еколошке свести и унапређење образовања у области заштите животне средине и одрживог развоја

Виша еколошка свест представља неопходну основу даљег, одрживог развоја. У циљу заштите околине и очувања биолошке разноликости, организованим активностима утицаћемо на повећање свести становништва о потреби заштите животне средине, радити на инклузији деце и младих у све едукативне програме који се тичу екологије, и инсистирати на већој примени концепта друштвено одговорног пословања компанија у Војводини.

Посебан приоритет ДСС-а ће бити унапређење система образовања младих у области заштите животне средине и одрживог развоја, као и стварање услова за развој и усавршавање еко - стручњака. То захтева реформу формалног еколошког образовања, како би се обезбедило веће стицање знања кроз искуство. Омогућавање успостављања веће сарадње високошколских установа и привреде на научним пројектима, који ће у разумном року довести до оперативне примене у циљу заштите и унапређења животне средине, биће један од наших главних приоритета. ДСС ће помоћи суфинансирање посебних едукативних програма у домену очувања природе и околине, путем организовања јавних манифестација, семинара, предавања, као и издавањем публикација. Улагање у еколошку едука-

цију младих и образовање високостручних еколошких кадрова довело би до стварања вишег нивоа знања и свести грађана, а самим тим и до већег поштовања и жеље да се заштити и сачува животна средина и природна богатства Војводине.

Све већа угроженост природе, као и спознаја узајамне зависности и повезаности елемената еко и других система, условили су повећање потребе за поузданим информацијама и свеобухватнијим знањем из домена екологије, што ствара подстицај за развој неформалног еколошког образовања. Битну улогу у овом сегменту, поред државних институција и медија, имају невладине организације, удружења грађана и истакнути појединци, који својим иницијативама подстичу и усмеравају развој одрживог друштва. Због тога ћемо радити на успостављању адекватне мреже надлежних институција, еко - стручњака и невладиних организација у циљу унапређења стања животне средине и обезбеђивања одрживог развоја.

19.2.4. Обезбеђење одрживог коришћења енергије

Развојем савременог друштва потребе за енергијом све више расту, док се количине лако доступне, јефтине и "чисте" енергије свакодневно смањују. Стога је један од главних приоритета за који ће се ДСС залагати рационална употреба енергије. Србија у просеку тро-

ши три пута више енергије по јединици новостворене вредности у односу на развијене земље, што дугорочно није одрживо и захтева хитно предузимање мера да се постојеће стање унапреди. Стога је неопходно донети Стратегију производње и коришћења обновљивих извора енергије, укључујући и одрживу производњу биогорива, о чему је већ било речи у овом Програму.

Рационално коришћење конвенционалних извора енергије, као и улагање у системе за њихову ефикаснију и чистију експлоатацију, смањило би штетне утицаје на животну средину и становништво. Правилно одлагање остатака употребе конвенционалних извора енергије, питање је коме се у Војводини мора посветити посебна пажња, како би се грађанима омогућила здрава и незагађена животна средина. С обзиром да је Војводина зависна од увоза нафте и гаса, чији раст цена представља све веће оптерећење за привреду и грађане, неопходан је развој обновљивих извора енергије у средњорочном периоду, као и стварање услова за повећање улагања у овом домену, како би се на што бољи начин искористили потенцијали које Војводина поседује у погледу алтернативних извора енергије. Већим коришћењем алтернативних извора, којима смо посветили посебну пажњу у оквиру разраде енергетске стратегије за Војвдину, очувала би се необновљива природна богатства и за будуће генерације.

Што се тиче обновљивих извора енергије, као што смо истакли, највеће могућности у Војводини постоје када

су у питању улагања у ветар, затим биомасу, термалне воде, и друго. Министарство енергетике до сада је дало дозволе за градњу ветроелектрана капацитета 1.500 MW у јужном Банату. Међутим, њихова изградња се веома споро реализује. Разлоге за постојеће стање, као и могућа решења смо навели. Већим коришћењем обновљивих извора енергије Покрајина би могла да уштеди знатне количине нафте, уколико би се користило биогориво. Да би се подстакла већа поризводња и коришћење биогорива, неопходно је обезбедити услове за примену међународних стандарда цена и пословања у овој делатности. С обзиром да је у Војводини отпочео процес изградње регионалних депонија, потребно је створити услове за алтернативну производњу енергије од метана из отпада. Развој алтернативних извора енергије, кроз истраживање могућности коришћења "друге генерације" горива, обезбеђивање адекватних подстицаја за изградњу постројења за производњу енергије из обновљивих извора, припрему за широко коришћење биогорива побољшањем ценовне конкурентности и промоције, довео би до смањења нарушавања животне средине.

Улагањем у смањење губитка енергије штеде се и чувају необновљиви извори, који ће садашњим и будућим генерацијама обезбедити несметан развој и напредак. Законска регулатива у развијеним земљама у вези енергетске ефикасности старих и нових зграда врло је рестриктивна, о чему говори стандард пасивне куће који ће бити обавеза већ од 2013. године. То би требало да буде оријентир и за нас. С обзиром да су зграде и

куће главни „гутачи“ енергије у савременом друштву у којима се и до 80 % енергије непотребно троши, што је више него у индустрији и транспорту, ДСС ће посебан приоритет дати обнови старих зграда до нивоа енергетске ефикасности, пре свега државних и јавних објеката, као и подстицању изградње енергетски ефикасних зграда и кућа са активним и пасивним коришћењем сунчеве енергије и адекватном термоизолацијом. Треба имати у виду да су постојеће зграде највећи потенцијал уштеде, јер мања потрошња енергије значи и спречавање непотребног губитка средстава за грејање и хлађење. С друге стране, то би покренуло тренд отварања хиљаде нових „зелених“ радних места.

19.2.5. Очување, заштита и обнова животне средине

Заштита природе захтева спровођење читавог низа активности и мера усмерених на спречавање нарушавања природе, природних вредности и природне равнотеже. Угрожавање природе најчешће настаје услед неусклађеног друштвеног развоја и расположивих природних ресурса.

Имајући у виду постојеће стање животне средине у Војводини, које је веома забрињавајуће, главни приоритет ДСС ће бити очување, заштита и обнова животне средине (земљишта, шума, воде, ваздуха, биодиверзитета). С тим у вези, залагаћемо се за:

- Повећање пошумљености Војводине на 27 %;
- Много строжу контролу спровођења важећих законских одредби о забрани производње и промета генетски модификованих организама (ГМО) у комерцијалне сврхе;
- Ефикасну и ефективну изградњу регионалних депонија (у Новом Саду, Суботици, Инђији, Зрењанину);
- Санацију "црних" еколошких тачака у Војводини: чишћење Великог бачког канала и смањење загађења у Панчеву (наставак активности које је ДСС започела када је била на челу Министарства науке и заштите животне средине);
- Изградњу система водоснабдевања и одвођења воде у свим општинама, као и за изградњу уређаја за прераду отпадних вода из индустрије и домаћинства;
- Обезбеђивање веће подршке за набавку возила која користе алтернативна горива (укидање еколошке таксе за регистрацију еколошких возила, рефундирање одређеног износа за замену старих возила приликом куповине нових еколошких, увођење алтернативних хибридних погона у јавни превоз, отпочињање организованог процеса набавке електричних такси возила);
- Очување биодиверзитета Војводине и ревитализацију националног парка и резервата природе.

Плодно земљиште представља једно од највећих и најзначајнијих природних богатстава Војводине. Прекомерна и неправилна употреба пестицида, производња ГМО, неадекватно одлагање отпада, као и недовољна пошумљеност највеће су претње плодном земљишту

Војводине. Стога је преко потребно усвајање правилног односа према земљишту, уколико се жели омогућити да и будуће генерације уживају у благодетима које им плодна равница даје.

Какав је однос актуелне власти према највећем богатству Војводине, најсликовитије показује недавно извршена контрола Завода за заштиту биља којом је установљено да је на 92 % парцела соје контролисаних у Бачкој и на 88 % парцела контролисаних у Банату, она генетски модификована. Ми јасно поручујемо да смо за доследно спровођење актуелног Закона о генетички модификованим организмима, којим се забрањује производња и промет ГМО у комерцијалне сврхе. Сматрамо да је у циљу заштите животног окружења, неопходно искључити могућност увођења ГМО у природу. Стога ћемо се залагати за: (1) много ригорознију контролу и забрану испуштања живих ГМО организама у околину, (2) забрану сетве ГМО семена, (3) строго сертификовање лабораторија за анализу ГМО-а, (4) јасно декларисање производа који се нађу на тржишту, а садрже ГМО, без обзира на постотак; (5) покретање иницијативе за стварање зоне без ГМО-а са суседним земљама.

Да би се спречило да Војводина од еколошке оазе постане права пустиња, стратешки циљ ДСС-а је да се у наредном средњорочном периоду подигну нови засади, односно повећа пошумљеност на 27 %. Биће пошумљени делови између индустријских зона и насеља, ветро - заштитни појасеви, зоне дуж путева, напуштене и ре-

култивисане депоније. Пошумљавање Војводине треба обавити кроз акције у оквиру јавних радова. Поред економских функција које се огледају у производњи дрвне масе за развој дрвнопрерађивачке индустрије, која би омогућила запошљавање више хиљада нових радника, шуме имају и читав низ опште корисних функција, које по значају вишеструко надмашују економске функције, јер обезбеђују преко потребну заштиту природе.

Неадекватно управљање отпадом у Војводини један је од највећих еколошких проблема, који мора хитно да се решава. Решење за депоније у Војводини је изградња савременог регионалног система за управљање отпадом, у складу са стандардима развијених земаља. Регионални систем за управљање отпадом треба да чине: санитарна депонија, постројење за раздвајање секундарних сировина, компостирнице, сабирни центри, и трансфер станице.

Проблеми који су се јавили приликом изградње регионалне депоније у Кикинди јасно су истакли потребу обезбеђивања веће подршке Покрајине локалним самоуправама, посебно приликом израда студија управљања отпадом и доношења одлука о оптималном моделу финансирања изградње депонија. Сличне грешке се морају спречити приликом изградње других регионалних депонија у Суботици, Инђији, Зрењанину, итд. Имајући у виду све наведено, наша намера није само да допринесемо доношењу локалних планова за управљање отпадом, обезбеђивањем стручних савета општин-

ским властима, већ и да помогнемо њихово заживљавање. Такође сматрамо да се мора поставити питање оправданости да се поред постојећих јавно - комуналних предузећа у локалним самоуправама у Војводини, која се боре са огромним дуговима, оснивају нова јавна предузећа за све поменуте регионалне депоније, чија се изградња очекује, када постоји наводна опредељеност Покрајине да смањује број запослених у јавном сектору. Осим тога, потпуно је очигледно да државни капитал не постиже добре резултате у сфери управљања отпадом и да је неопходно успостављање јавно - приватних партнерстава. Успостављањем јавно - приватног партнерства били би омогућени бржа изградња регионалних депонија и професионалније управљање отпадом.

Бржом изградњом санитарних депонија решиће се проблем отпада у Војводини, створиће се услови за развој рециклаже као привредне гране, као и за отварање нових радних места. Велика пажња биће посвећена и санацији постојећих неуређених и дивљих депонија.

Воде су изузетан ресурс којим располаже Војводина, али су због загађења слабог квалитета и представљају највећи проблем животне средине. Став ДСС-а је да је то питање које мора да буде решавано системски. Као приоритет се намеће спровођење дугоодлаганог пројекта чишћења Великог бачког канала и санација осталих црних тачака у Војводини. Стање Великог бачког канала најсликовитије илуструје колико се занемаривање еколошких аспеката може погубно одразити на здрав-

ствено стање грађана и истиче потребу посвећивања много веће пажње заштити природних ресурса. Велики бачки канал је могао бити изузетан потенцијал за развој како Војводине, тако и целе Србије да се у њега деценијама нису испуштале отпадне воде из некадашњих индустрија у Кули и Врбасу и домаћинстава, што је угрозило здравље неколико генерација становника ове две општине. Измуљење овог канала, у коме је на деоници кроз Врбас наталожено око 400.000 кубних метара муља треба тек да почне, када се изгради постројење за пречишћавање отпадних вода, а сагласност око начина на који ће то бити изведено још увек није постигнута.

Превенција сличних загађења се може постићи, пре свега, захтевањем повећања накнада, односно казни које би загађивачи требало да плаћају Покрајини, тако да њихов ниво буде одраз штете коју причињавају животној средини. На тај начин би привредни субјекти схватили да им је исплативије да инвестирају у изградњу система за пречишћавање отпадних вода, него да плаћају високе глобе и таксе.

Не мањи значај има и изградња система водоснабдевања и одвођења воде у свим општинама и градовима, као и изградња уређаја за прераду отпадних вода из индустрије и домаћинстава, имајући у виду да је свега око 30% становништва Војводине прикључено на системе канализације, а само 44 насеља од 463 има неки од облика канализације отпадних вода. Такође се убудуће мора много више водити рачуна о рационалној употреби

воде, како би се обезбедила њена доступност и побољшао квалитет.

Имајући у виду загађеност водних токова, ДСС ће посебну пажњу посветити утврђивању и спровођењу мера за обезбеђење одговарајућег водоснабдевања становништва квалитетном пијаћом водом и унапређење квалитета вода у Војводини. Пројекте у циљу унапређења квалитета вода имају следеће општине: Бачка Паланка, Беочин, Стара Пазова, Ковин и Панчево, али се на плану њихове реализације годинама није ништа конкретно учинило. С тим у вези, подстицаћемо формирање регионалних система, који ће унапредити водоснабдевање у свим војвођанским општинама, при чему ће посебан акценат бити стављен на решавање проблема с којима се суочавају грађани Зрењанина и стварање неопходних услова за изградњу фабрике воде у том граду.

У последње време приметан је стални раст накнада за воду и канализацију, али не и побољшања када су у питању изградња инфраструктуре и квалитет услуге који се пружа. Превелике осцилације потрошње воде јасно указују да поменута накнада није одраз реално утрошених количина. То је један од главних разлога што све већи број грађана није у стању редовно да измирује накнаде за воду и канализацију, а то се негативно одражава, пре свега, на редовне платише. Позитивни ефекти се могу очекивати једино уколико се промени основа за обрачун накнада. Зато је потребно увести мерење стварно утрошених количина, инсистирањем да се у

свим домаћинствима уведу засебни сатови за мерење потрошње воде, као и да се застарели сатови замене, а не као до сада да се рачуни базирају на процени. Такође је неопходно да се изради социјална карта, како би се пружила помоћ само онима који заиста не могу да плате своје режијске трошкове, а не да се повремено опраштају дугови и тиме доводи у питање логика редовног измиривања обавеза, јер се на тај начин подстиче несавесно деловање грађана који злоупотребљавају лоше финансијско стање сиромашних и намерно не плаћају своје обавезе, иако реално имају средстава.

Загађење ваздуха у Војводини, такође, није занемарљиво, посебно у великим градовима, где у највећој мери потиче од издувних гасова из саобраћаја. Да би се загађење ваздуха смањило, обезбедићемо стручну подршку локалним самоуправама приликом израде планова о смањењу утроска енергије из конвенционалних извора и повећању употребе алтернативних горива и њиховом заживљавању.

Кад је реч о емисији штетних гасова, она је код еколошких возила и до 50 % нижа у односу на она која користе гориво. Стога је неопходно обезбедити адекватне подстицаје у виду већих субвенција за набавку хибридних и аутомобила на електрични погон, употребу катализатора и веће коришћење биолошког горива. С тим у вези, сматрамо да еколошка такса за регистрацију возила која користе алтернативна горива треба да буде потпуно укинута. Такође предлажемо да се иницира

договор са произвођачима за рефундирање одређеног износа за замену старих возила, без катализатора, приликом куповине нових возила која користе алтернативна горива, чиме би се не само подстакла куповина нових возила и рециклаже, већ би се решио проблем непотребног депоновања старих аутомобила. Да би се повећао број електричних возила, неопходна је и изградња инфраструктуре у виду специјализованих станица, где би електрична возила могла да пуне и мењају батерије. Осим тога, покренућемо иницијативу за креирање база еколошких возила, ради праћења њиховог броја и потрошње биогорива у сектору транспорта.

Један од приоритета ДСС-а ће бити и усвајање стратегије увођења алтернативних хибридних погона у јавни превоз, који смањују загађење и буку. Адекватна пажња биће посвећена и решењу проблема застарелог возног парка таксиста у Војводини, обезбеђењем државне подршке за отпочињање процеса набавке електричних такси возила, коришћењем повољности које се добијају од произвођача аутомобила по основу остварења економије обима. Ова возила су идеална за градске услове, јер не емитују издувне гасове и не загађују животну средину. Поред субвенција за набавку нових, еколошких возила, и ослобађања дела пореза за оне који користе аутомобиле на електрични и хибридни погон, неке од мера које би стимулисале таксисте да пређу на нову врсту возила могле би да буду и прављење посебних зелених такси станица на прометним местима и увођење искључивог приступа зелених возила локацијама у ужем језгру градова.

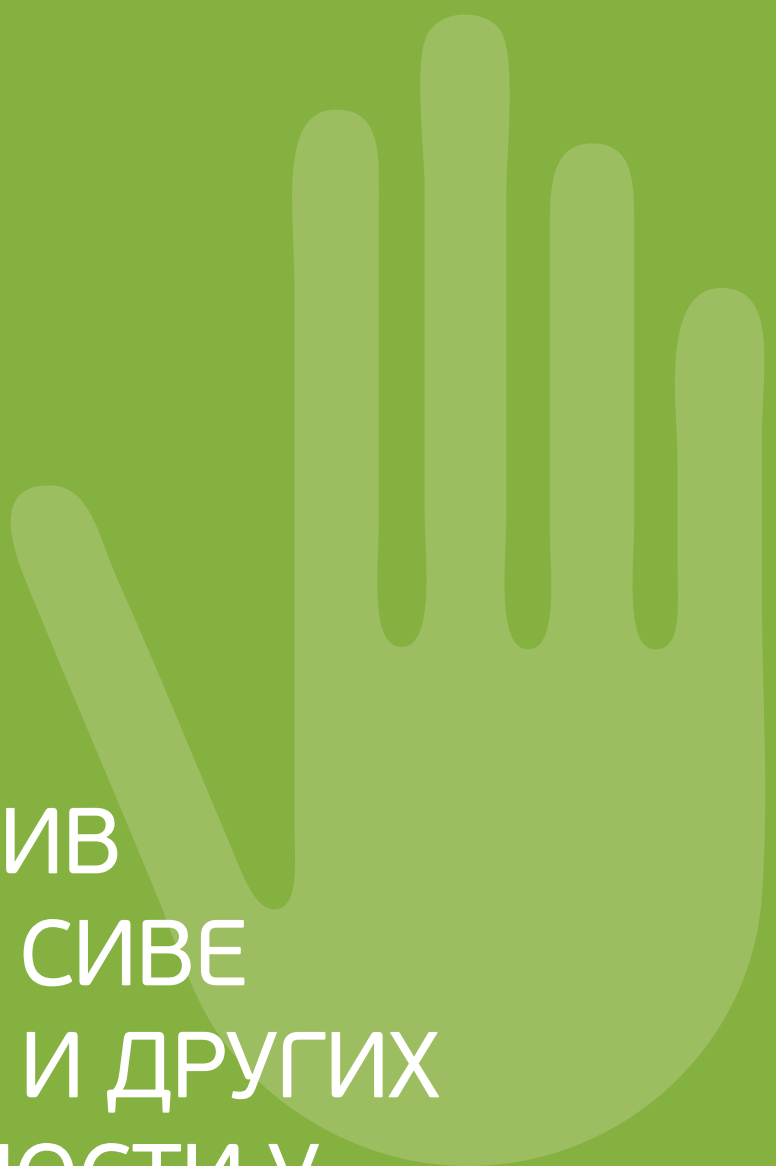
Смањење емисије аерозагађења пореклом од индустрије и озелењавање градова још један је од видова борбе и санације загађења ваздуха. Да би се то постигло, неопходно је повећати накнаде за емитовање загађења у ваздух, које би плаћали загађивачи, на бази тачно дефинисаних типова емисија, као и критеријума за обрачун накнаде. Основицу за наплату би чинила свака јединица емитованог загађења изнад дозвољеног нивоа, или стандарда квалитета, или локалних добровољних аранжмана.

Богатство једног подручја огледа се посебно у биолошкој разноврсности коју оно поседује. Да би се непроценљиво природно богатство Војводине очувало и на одржив начин валоризовало, предузећемо све неопходне мере како би се обезбедила адекватна заштита

биодиверзитета, и тиме отвориле могућности за развој многих привредних грана, а посебно еко- пољопривреде и туризма, о чему је било више речи у претходним деловима нашег Програма. То, између осталог, подразумева и ревитализацију националног парка и заштиту резервата природе (Обедске, Царске баре, итд.). С обзиром да Покрајина, преносом надлежности са републичког нивоа ,када је у питању заштита животне средине, газдовање Националним парком "Фрушка гора" и делом инспекцијских служби, сада располаже не само већим правима него и огромном одговорношћу за очување свог биодиверзитета, то захтева унапређење квалификација и јачање стручних капацитета надлежних тела и институција. Само здрава и очувана природа може омогућити одржив развој Покрајине и обезбедити свеукупни квалитет живота грађанима.

**20. БОРБА ПРОТИВ
КОРУПЦИЈЕ, СИВЕ
ЕКОНОМИЈЕ И ДРУГИХ
НЕРЕГУЛАРНОСТИ У
ПРИВРЕДИ**

Корупција, сива економија, разне врсте монопола и друге девијације у привредном и друштвеном животу сваке земље представљају једну од основних кочница економског, друштвеног и свеукупног развоја. Сузбијање ових појава се остварује развијањем демократије, демонополизацијом и заштитом равноправности свих учесника у привредном и друштвеном животу. Зато ће Демократска странка Србије енергично радити на сузбијању корупције и других девијантних појава у привреди, свим расположивим законским мерама и бескомпромисним деловањем институција, како би створила државу која се према стандардима савременог цивилизованог света може легитимисати као држава у којој постоји владавина права и која је способна да се равноправно укључи у међународне интеграционе токове.

На подручју Војводине ситуација у погледу борбе против корупције и других нерегуларности, које отежавају развој тржишне економије и регуларну конкуренцију, можда је и лошија него у другим деловима Србије.

Сама чињеница да се покрајинском омбудсману у 2010. и 2011. години није обратио нико са пријавом за неку врсту корупције показује да су грађани изгубили поверење и да овакав модел понашања власти и заштите појединаца онемогућава спровођење било какве легалне или демократске процедуре која би обезбедила заштиту права оштећене стране. У претходне три године градска власт Новог Сада није открила ниједан случај корупције у грађевинарству. Иако полиција и тужилаштво подносе десетине пријава, након што им се пожале преварени купци некретнина,

ови поступци се после годинама повлаче по судовима. Јавна је тајна да је корупција у области урбанизма присутна на више нивоа власти, од политичара преко функционера у јавним предузећима, до службеника задужених за издавање докумената и контролу изградње. При том, власти нису искористиле ниједан механизам да зауставе корупцију.

Постојање редова у амбулантама, болницама, полицијским станицама, геодетским заводима, општинама, показује да постоје све претпоставке да се корупција и друга девијантна понашања појединачно и институција развијају и у Војводини, а чињеница да има много мање, или да нема, пријава оваквих случајева говори о недостатку или слабости институција које треба да спрече ширење оваквих појава.

Институције као што су Државна ревизорска институција, антимонополске комисије, органи за борбу против корупције и други немају своје филијале у Покрајини, тако да је и на тај начин отежан њихов рад, а у исто време је ослабљена кадровска база за њихово стварање. Војводина, њена привреда и грађани због тога трпе огромне штете које се могу само посредно измерити. Штета од корупције се не може исказати само новцем који се појављује у нелегалним трансакцијама, јер су последице још драстичније због смањења поверења у државне институције, услед чега имамо пад страних директних инвестиција, одустајање од инвестиција приватних лица и компанија, а према неким проценама заснованим

на страним искуствима, штета се мери учешћем од око 1 одсто БДП годишње, односно преко 100 милиона евра на подручју Војводине.

Да покрајинска власт не показује интерес да се стање у овој области унапреди, доказано је и у процесу примене одредаба закона којима се регулише сукоб интереса. Тај закон је дуго избегавао да примени већи број покрајинских и локалних челника.

Демократска странка Србије је током учешћа у влади донела велики број важних антикорупцијских закона, и у том смислу залагаће се и даље за: повећање капацитета и независност рада институција за борбу против корупције, одобравање довољних буџета за рад и запошљавање најбољих стручњака у овим органима, повећање транспарентности и поједностављење процедуре државне администрације на свим нивоима, стриктно примењивање Закона о државним службеницима, професионализацију и деполитизацију јавне управе и јавног сектора, подизање свести грађана и запослених у јавним службама, како би добила јавну подршку за спровођење антикорупцијских прописа и мера. Међутим, примена ових закона и рад институција у Војводини нису дали одговарајуће резултате.

Демократска странка Србије сматра да основне узроке корупције представљају, још увек, недефинисана структура и недовршена трансформација власништва, прекомерна и неконтролисана интервенција државе у

привреди, непоштовање тржишних законитости, сиромаштво, застарели, непримењиви и нејасни прописи, непримењивање или селективно примењивање нових прописа, постојање правних празнина и међусобна неусклађеност прописа, непостојање или нефункционисање појединих институција, њихова недовољна координација, кадровска неспособљеност и материјална неопремљеност и некомпетентност институција, дуггодишња међународна изолација, постојање неформалних центара моћи и непостојање сагласности о стратешким циљевима развоја државе.

Имајући то у виду, Демократска странка Србије ће се и у Војводини залагати за:

- повећање капацитета и подизање нивоа независности рада органа који својим радом непосредно доприносе откривању и сузбијању корупције у државним органима и привреди;
- продубљење деловања Државне ревизорске институције, Агенције за борбу против корупције, Одбора за решавање сукоба интереса, Савета за борбу против корупције, Комисије за заштиту конкуренције, Управе за јавне набавке, Комисије за заштиту права понуђача, Заштитника грађана и тд, на рад свих покрајинских институција;
- доследну примену Закона о спречавању сукоба интереса;
- професионализацију државне управе у року од 12 месеци, пре свега кроз именоване директора у јавном

сектору путем јавних конкурса;

- јачање јавности и транспарентности рада државних органа;
- успостављање ефикасне контроле извршења буџета од стране законодавне власти.

Кроз активан рад на смањењу корупције у јавним набавкама, очуваћемо равноправност свих учесника у процесу нуђења производа и услуга, што ће обезбедити уштеде, због смањења понуђених цена, продужења рокова плаћања и раста квалитета понуђених добара. Равноправност свих учесника у процесу нуђења производа и услуга ће обезбедити заштиту малих понуђача, што је врло значајно за развој конкуренције, а самим тим и отварање нових радних места.

20.1. Сузбијање „сиве економије“ и нелојалне конкуренције

Врло значајну препреку развоју привреде, која би била у пуној мери покретач државног опоравка и просперитета, представља и „сива економија“ која представља скуп економских активности које се обављају ван институционалног амбијента.

Годишње се у Србији у „сивој економији“ обрне између 10 и 12 милијарди евра, а у Војводини најмање четвртина од тог износа. Без радикалне реформе пореског система, администрације и јавне управе нема опоравка

и успешног сузбијања ове негативне друштвене појаве. У Војводини је израженост тог проблема, који ограничава раст легалне економије, најмање једнака стању у другим деловима Србије. Међутим, предузете мере за елиминацију "сиве економије" нису забележене. И након више од петнаест година од укидања санкција, када је функционисање таквог тржишта било питање опстанка, озбиљне мере за његово сузбијање нису ни предложене. На панчевачком бувљаку, који има 1.640 тезги, годишње се обрне профит већи од 200 милиона евра, на суботичком нешто мање, а увоз и продаја робе без порекла је нормална појава на свим другим пијацама, али и у бројним малим трговинским радњама, као и у трговинским центрима са великим опсегом и обимом робе на коју није плаћена ни царина ни ПДВ. У таквим условима, многи произвођачи у текстилној, обућарској, па чак и прехранбеној индустрији, су пропали или трпе велике штете и смањују број запослених.

Због „сиве економије“ ми још увек не знамо има ли Србија и Војводина довољно млека, колико се пшенице уопште произведе на нашим њивама, колико имамо грла стокe, итд. У сваком селу пролазе камиони који жито купују на „црно“, одвозећи га ко зна где. Исти случај је и с откупом товљеника, јунади, кукуруза, соје, итд.

Избегавање плаћања обавеза према држави најизраженије је у промету кукуруза. Највећи део ове житарице се код нас продаје за готов новац, тако да се тај промет нигде не евидентира, нити се плаћа порез. Колико се

изгуби тешко је рећи, али треба имати у виду да кукуруз заузима више од трећине свих обрадивих површина у Војводини, а у Србији се произведе између 5,5 и седам милиона тона годишње. Ако се зна да најмање половина ове количине не прође кроз легалне токове, онда је реч о губитку фискалних прихода од најмање 80 милиона евра. Када се то пореди са исплаћеним субвенцијама у пољопривреди, тада је то готово идентичан износ који се пласира пољопривредницима Војводине. Дакле, смањивање тржишта "сиве економије" за пољопривредне производе је један од извора за значајна унапређења у подршци примарним произвођачима, јер наплата ПДВ би, пре свега, погодила накупце и препродавце, који на тај начин зарађују екстра профите не плаћајући било какве дажбине држави.

Ни у млекарству није много боља ситуација. Сваке године негде око 250 милиона литара млека заврши у „сивој економији“. Од укупне производње млека, која се креће око 1,5 милијарди литара годишње, млекаре откупе тек нешто више од половине. У сточарству је тек прави галиматијас. Говедима се с ушију скидају ушне маркице и грла превозе на Косово и Метохију, или преко Дрине, или завршавају у некој од 1.200 домаћих кланица.

Од оснивања генералног инспектората Министарства пољопривреде направљени су први озбиљни покушаји да се колико - толико сузбије „сива економија“, али инспекције, или репресијас свакако не могу искоренити овај проблем. Потребно је осмислити систем откупа који

стимулише учеснике да му се прикључе, а не прекупце да га избегавају. То подразумева да постоје гарантоване цене, гаранције плаћања, могућност плаћања унапред са гаранцијама испоруке и сличне могућности, које карактерише развијеност робних берзи и трговинских ланаца.

Пореска управа до данас није ни технички, ни кадровски оспособљена, са статичном и нефлексибилном организационом структуром (издвојена општинска пореска управа и раздвојен порески поступак за локалне јавне приходе), материјално неадекватно наgraђена једноставно није у позицији да се активније и плодотворније ухвати у коштац са свим брзо развијајућим видовима пореске евазије.

„Рад на црно“ је ескалирао у последњој деценији 20. века, када је у времену опште немаштине, масовног губитка посла, изразито ниских плата, доласка великог броја избеглица из других република бивше СФРЈ, ово био једини начин да се некако преживе године изолације, санкција и ратова.

Званична статистика каже да Војводина има око 490.000 запослених, међутим, ако се у обзир узме и „рад на црно“, посао заправо има 650.000 људи. Имајући у виду те податке, „рад на црно“ у Војводини износи 32 одсто укупне запослености.

Све је више и младих који посао траже у нелегалној зони. Најчешћи разлози за постојање непријављеног рада су, пре свега, ниске зараде код оних који имају сталан посао, превисоки порези, односно доприноси за социјално осигурање, недостатак сталне и потпуне контроле власти. Роба и услуге који су на тржишту присутни без иједног пореског оптерећења и без икакве контроле квалитета на тржишту чине удео од чак 35 %.

Мере за подстицање запошљавања су недовољне, те је њихов домет крајње ограничен, јер се њима лече само последице, али не и кључни узроци. Превазилажење кључних узрока високе незапослености ДСС заснива на програму мера које се односе на покретање инвестиционог циклуса и извоза, како је и описано у другим деловима Програма.

